

Historia Et Theoria Turis

2019, ROČNÍK 11, ČÍSLO 2

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)
JE VEDECKÝ ČASOPIS VENUJÚCI SA PRÁVNÝM DEJINÁM,
PRÁVNEJ TEÓRII A PRÍBUZNÝM OBLASTIAM

2019, ROČNÍK 11, ČÍSLO 2

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je vedecký časopis venujúci sa právnym dejinám, právnej teórii a príbuzným oblastiam

ISSN 1338-0753

Redakcia

Zodpovedný redaktor: doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

Výkonní redaktori: Mgr. Adam Kőszeghy
Mgr. Lenka Martincová

Redakčná rada:

JUDr. Eduard Barány, DrSc.

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

doc. JUDr. Anton Dulak, PhD.

doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.

prof. PhDr. Dušan Katuščák, CSc.

prof. JUDr. Dr.h.c. Peter Mosný, CSc.

prof. JUDr. Marek Števček, PhD.

doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

Recenzenti:

doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

JUDr. Zuzana Mlkvá Illýová, PhD.

Adresa redakcie

HISTORIA ET THEORIA IURIS

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Právnická fakulta UK

Šafárikovo nám. č. 6

P. O. BOX 313

810 00 Bratislava 1

hti.casopis@gmail.com

<https://www.flaw.uniba.sk/veda/hti/>

Časopis sa vydáva na Univerzite Komenského v Bratislave, Právnickej fakulte

Grafická úprava: doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

OBSAH

ČLÁNKY

BELEŠ, Andrej – GREGOR, Martin Právna úprava postihu korupcie v Československu	6
--	---

FIAMOVÁ, Martina Židovská komunita a majoritná spoločnosť v Zlatých Moravciach po roku 1945.	40
---	----

LANCZOVÁ, Ingrid La Szabadságharc: Uhorsko-talianske revolučné priateľstvo	61
--	----

METEŇKANYČ, Olexij M. Právna hermeneutika a predporozumenie interpreta práva	70
--	----

ŠMIGEL, Michal Kontúry židovskej otázky na Slovensku v rokoch 1945 – 1953	78
---	----

RECENZIE

LANCZOVÁ, Ingrid. Dejiny právnej úpravy rozvodov na území Slovenska. Praha: Leges, 2018, 160 s. (Iva Dudášová)	93
---	----

FRUTHOVÁ, Veronika – NOVÁK, Marek. <i>Originární způsoby nabytí vlastnictví v římském právu a dnes.</i> Praha: Auditorium, 2018, 264 s. (Martin Gregor)	95
--	----

SPRÁVY

Správa z konania inauguračnej prednášky doc. JUDr. Matúša Nemca, PhD. (Martin Gregor)	100
---	-----

Správa z habilitačnej prednášky a obhajoby habilitačnej práce JUDr. Branislava Fábryho, PhD. (Martin Gregor)	104
--	-----

POKYNY PRE AUTOROV	105
---------------------------------	-----

ČLÁNKY

Právna úprava postihu korupcie v Československu¹

Andrej Beleš – Martin Gregor
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

BELEŠ, Andrej – GREGOR, Martin. Právna úprava postihu korupcie v Československu. In *Historia et theoria iuris*, roč. 11, 2019, č. 2, s. 6 – 39.

Vývin právnej úpravy trestných činov postihujúcich úplatkárstvo, teda korupciu v podmienkach Československa od roku 1918 do roku 1992 i po rozdelení na samostatné štáty sa vyznačuje jednak prvkami kontinuity a jednak prvkami diskontinuity. Pri skúmaní týchto prvkov sa predkladaná štúdia zameriava predovšetkým na systematiku trestných činov, rozdiely v trestnosti aktívnej a pasívnej korupcie, prípustnosť drobných darov vo sfére výkonu verejnej moci, výšku trestných sadzieb, rozlišovanie okamihu poskytnutia úplatku, osobitosti korupcie v totalitnom štáte a ďalšie aspekty.

ABSTRACT

BELEŠ, Andrej – GREGOR, Martin. Legal Regulation of Corruption Crimes in Czechoslovakia. In *Historia et theoria iuris*, Vol. 11, 2019, No. 2, p. 6 – 39.

The development of the legal regulation of crimes affecting bribery, i.e. corruption in the conditions of Czechoslovakia from 1918 to 1992 and after the division into separate states, is characterized by elements of continuity and elements of discontinuity. In examining these elements, the present study focuses primarily on the system of criminal offenses, the differences in criminalisation of active and passive corruption, the admissibility of small gifts in the sphere of public authority, the level of punishment, distinguishing between the moment of giving a bribe, the particularities of corruption in a totalitarian state, and other aspects.

KLÚČOVÉ SLOVÁ:

korupcia, prijímanie úplatku, podplácanie, úplatkárstvo, úplatok, obstarávanie vecí všeobecného záujmu, Československo.

KEYWORDS:

corruption, bribery, bribe, procurement of general interest, Czechoslovakia.

ÚVOD

Podstata korupčného správania a jeho spoločenskej závažnosti zostáva v priebehu vekov rovnaká bez ohľadu na štátny útvar, resp. existenciu totalitného alebo demokratického režimu. Korupcia je pre podplácajúceho spôsob obchádzania právnych pravidiel, prostriedok na dosiahnutie cieľa, zvýhodnenie svojho postavenia, pre podplácaného je naopak parazitickým využívaním svojho postavenia na úkor poškodeného. Od ich primárne legálneho vzťahu sa odvíja nelegálny korupčný vzťah. Nevyhnutnosť efektívneho potlačania týchto právom reprobovaných javov sa prejavovala

¹ Tento príspevok bol podporený projektom VEGA (1/0049/17) Právne a ekonomické aspekty korupcie – príčiny, dôsledky, prevencia a ekonomická analýza právnej úpravy.

v hľadání ideálnej právnej úpravy trestnoprávneho postihu korupcie, či už v demokratickom alebo totalitnom Československu.

Cieľom predkladanej štúdie je bližšie skúmať uvedené vývinové trendy v trestnoprávných nástrojoch potláčania korupcie so zameraním sa na hmotné právo, a to od obdobia recipovaných trestných kódexov po vzniku Československa a čiastočného unifikovania právnej úpravy zákonom č. 178/1924 Sb. z. a n. *o úplatkářství a proti porušování úředního tajemství*, cez rozsiahle rekodifikačné snahy vo vzťahu k celému trestnému právu hmotnému v rokoch 1926 a 1937, následné prijatie trestných zákonov v rokoch 1950 a 1961 v podmienkach nedemokratického štátneho režimu, až po vývin po roku 1989 a následné rozdelenie spoločného štátu a vývinové trendy v samostatných republikách, v rámci čoho je možné sledovať roztváranie nožníc pôvodne spoločnej federálnej právnej úpravy.

Tak, ako sa mení štátny režim a vzťah štátu a práva k expanzii štátu na jednej a súkromnému vlastníctvu na druhej strane, tak sa menia formy a miesta výskytu korupčného správania. Preto je potrebné osobitne skúmať korupciu a jej trestnoprávny postih v prostredí trhového hospodárstva a korupciu a jej trestnoprávny postih v podmienkach štátom riadenej ekonomiky. Z hľadiska politickej ekonómie stojí za zmienku skutočnosť, ktorú je možné zosumarizovať takto: **ťažisko korupčného konania sa presúva medzi verejným a súkromným sektorom v závislosti od toho, či štát je liberálne šťihly alebo socialisticky expanzívny.** O čo viac úloh na seba štát preberá v oblasti regulácie a prerozdeľovania, o to je väčší tlak zo strany súkromných osôb na naklonenie priazne štátu voči nim, resp. v ich prospech a v dôsledku toho sa zväčšuje aj podiel korupcie vo verejnom sektore. Najvypuklejší rozsah nadobúda korupcia v štátom riadených ekonomikách, kde výroba a predaj tovarov, vrátane poskytovania služieb, nie sú primárne závislé od dopytu, ale od ekonomických plánov centrálného plánovania, čím sa zvýrazňujú rozpory medzi skutočnými potrebami obyvateľstva a schopnosťou hospodárstva tieto potreby uspokojovať². Tieto skutočnosti je nevyhnutné zohľadniť pri komparácii postihu korupcie v prostredí demokracie a trhového hospodárstva, ako aj v prostredí totalitného štátu a štátom riadeného hospodárstva, spolu s bližším výskumom reakcie právnej úpravy na ne.

PRÁVNA ÚPRAVA PODPLÁCANIA V RECIPOVANÝCH KÓDEXOCH

Vzhľadom na to, že Československá republika v r. 1918 recipovala (zákonom č. 11/1918 Sb. z. a n. o zřízení samostatného státu československého) *en bloc* v českých krajinách rakúske právo a na Slovensku uhorské právo, právny dualizmus sa týkal aj trestnoprávných kódexov. Právna úprava skúmaných TČ sa tak nachádza jednak v rakúskom trestnom zákone publikovanom pod č. 117/1852 ř. z. (ďalej len TZ 1852) a jednak v uhorskom trestnom zákone - v trestnom zákonníku o zločinoch a prečinoch - publikovanom ako zákon č. V/1878 (ďalej len TZ 1878).

Rakúsky predpis TZ 1852 obsahuje podrobnú právnu úpravu prijímania úplatku i podplácania, teda pasívnej a aktívnej korupcie v ust. § 104 a 105.³ Záujmom chráneným

² Rovnako tak: Zpráva trestního kolegia Nejvyššího soudu ČSSR z 26. 1. 1988, s. 165; publikovaná ako R 16/1988.

³ Prívlastky aktívny a pasívny sú v dobovej odbornej literatúre bežné. Namiesto pojmu korupcia sa používa napr. pojem podplácanie, a to aktívne ako aj pasívne. Pozri MILOTA, Albert. Podplácení podle práva platného na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. In *Právní obzor*, 1925, roč. 8, č. 1, s. 97-102. Resp. úplatkářství, a to aktívne a pasívne. Pozri KALLAB, Jaroslav. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské (část obecná i zvláštní)*. Praha: Melantrich, 1935, s. 164.

uvedenými trestnými činy je jednak čistota verejných funkcií, avšak aj sloboda rozhodovania chránená od "zvodov sľubu"⁴.

Prijímanie úplatku je pomenované ako **braní darů ve věcech úředních**⁵. Subjektom trestného činu je „úředník“, ktorý koná „*při správě spravedlnosti, při propůjčování služeb, nebo při rozhodování o veřejných záležitostech* alebo *při obstarávání svých prací úředních*“. Podľa judikatury⁶ ide nielen o úradníka, ktorý rozhoduje vo veci s konečnou platnosťou, ale aj o osobu pripravujúcu podklady a čo i len nepriamo pôsobiacu na tvorbu rozhodnutia. Napr. predchádzajúce rozhodnutie obecnej živnostenskej komisie je pripravovaním rozhodnutia mestskej rady.⁷ Ako podstatná sa pri kvalifikácii skutku javí účasť na rozhodovacom procese, pričom konaním úradu je aj konanie v zastúpení iného úradníka (napr. odbavovanie zásielok colnému úradu)⁸.

Spojenie „rozhodovanie o verejných záležitostiach“ sa vykladalo relatívne široko⁹, bolo ním napr. aj zadávanie benzínu pre letecké a automobilové oddelenie

⁴ Tamtiež.

⁵ Ust. § 104 TZ 1852: „*Úředník, kterýž při správě spravedlnosti, při propůjčování služeb, nebo při rozhodování o veřejných záležitostech úřad svůj sice podle povinnosti koná, avšak aby ho konal, sám nebo prostřednictvím jiných dar přijme, anebo jinak tudy nějaký zisk si zjedná nebo sobě přislíbí dá; rovnako i ten, kdož se tím vůbec při obstarávání svých prací úředních k nějakému stranictví svěsti dá, potrestán býti má žalářem mezi šesti měsíci a jedním rokem.*“

⁶ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Kr I 700/20 z 19. 3. 1921, Vážny č. 399: „*Zločinu přijímání darů ve věcech úředních (§ 104 tr. zák.) může se dopustiti též úředník, jenž nerozhoduje sice bezprostředně o veřejných záležitostech, nýbrž pouze rozhodnutí věcně připravuje nebo při něm spolupůsobí. Po stránce subjektivní stačí vědomí úředníka, že mu súčasťně strana poskytuje nebo sľubuje výhodu, by urad svůj spravně nebo rychleji vykonával.*“ Pozri tiež rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm II 475/26 zo 17. 3. 1927, Vážny č. 2701.

⁷ Rozhodnutie Najvyššieho súdu, Zm II 559/25 z 15. 3. 1926, Vážny č. 2314.

⁸ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm II 283/25 z 19. 10. 1925, Vážny č. 2148: „*Jde o konání úřadu ve smyslu §u 104 tr. zák., vyřizuje-li úředník, at' již z příkazu přednosta úřadu, at' v zastoupení spoluúředníka a na jeho žádost záležitost, spadající do kompetence jiného oddělení téhož úřadu (nikoliv však jiného oddělení státní spravy), nebo za pravidelných poc poměrů jen určité kvalifikovaným úředníkům vyhrazenou, která však za poměrů mimořádných může býti opatřena bez újmy její platnosti i silami, jinak k tomu nepovolnými. Spadá sem celní odbavování zásilek Celnímu úřadů na vypomoc přiděleným strážmistrem pohraniční finanční strážě.*“

⁹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm I 819/24 z 11. 5. 1925, Vážny č. 1980 (benzínová aféra): „*Benzínová aféra. Zločin podle §u 105 tr. zák. jest dokonán již okamžikem svádění sľibem daru, nikoliv až teprve skutečnou výplatou sľíbené odměny bez ohľedu na to, byl-li sľíbený dar dán nebo stranicky rozhodnuto čili nic.*

„*Svádění*« předpokládá úmysl, směřující k tomu, by úředník jednal proti svým úředním povinnostem; nespádá sem případ, kde dle úmyslu pachatelova má úředník postupovati podle zákona.

„*Stranictvím*« jest nejen přímé zasazování se o zájmy strany, nýbrž i pouhá přízeň nebo blahovůle vůči ní; nezáleží na tom, měl-li pachatel na mysli určité prostředky stranické blahovůle.

K naplnění pojmu '«stranictví» stačí, působí-li pachatel darem nebo sľibem daru na úředníka k tomu, by se nedal při rozhodování vésti výlučně věcnými, důvody a objektivními úvahami, nýbrž také momenty subjektivními, přízní nebo blahovůlí vůči straně, která mu dar dala nebo sľíbila, po případě nepřítí k druhé, která mu ničeho nedala ani nesľíbila.

Důstojníci ministerstva národní obrany, obstarávající administrativní agendu, jsou úředníky ve smyslu §§ů 101 105 tr. zák.

Zadávaní benzínu pro letecké a automobilové oddělení čs. vojska jest rozhodováním o veřejných záležitostech.

Okolnosti důležité pro výměru trestu lze pokládati za rozhodné ve smyslu čí. 5. §u 281, tr. ř. jen pokud výrok o trestu lze napadnouti důvodem zmatečnosti čí. 11 §u 281 tr. r. Není takovou okolností »značná škoda« a »veliká lživost«, uvedené v druhém odstavci §u 105 tr. zák., jenž obsahuje jedinou trestní sazbu.

Stranické úřadování žádá i ten, kdo žádá na úředníku, by podporoval jeho nabídku bez ohľedu na její výhodnost.

československého vojska. Abstraktná definícia verejného (verejnej záležitosti) podľa judikatúry¹⁰ zahŕňala záležitosti, ktoré sa týkajú záujmu **štátu ako celku alebo aspoň chránených záujmov určitého okruhu štátnych občanov**. Takáto definícia mala zjavne neskôr vplyv na definovanie pojmu obstarávanie vecí všeobecného záujmu. Rozhodovanie o verejnej záležitosti však predpokladá výrok – úradné rozhodnutie (ktorým sa právny vzťah stanovuje alebo upravuje), preto niektoré úradné činnosti (výlučne úradná porada, nezáväzný odborný posudok, príp. činnosť konateľ a elektrárenského zväzu) sem podľa prvorepublikovej judikatúry nespádajú.¹¹ Pod predmetnú skutkovú podstatu trestného činu je možné subsumovať aj situáciu, keď pachateľ prijal dar pre politickú stranu, ktorej je členom.¹²

Objektívna stránka skutkovej podstaty tohto trestného činu pozostáva z dvoch alíní:

- a) pachateľ dar (úplatok) „*prijme, anebo jinak tudy nějaký zisk si zjedná nebo sobě přislíbí dá*“, pričom vykonáva svoje povinnosti riadne, v súlade s právom – úplatok má teda motivovať úradníka, aby konal správne alebo rýchlejšie¹³;
- b) pachateľ obstaráva úradné záležitosti v rozpore s požiadavkou nestrannosti („*se ... při obstarávání svých prací úředních k nějakému stranictví svěsti dá*“), v súvislosti s tým, dar (úplatok) „*prijme, anebo jinak tudy nějaký zisk si zjedná nebo sobě přislíbí dá*“.

Spolupachatelství při zločinu §u 105 tr. zák. Souhlas se čtením protokolu o výsledku svědka (znalce) nelze dodatečně odvolat (§§y 252 odstavec čtvrtý, 281 čís. 4 tr. ř.).

Předmětem zločinu §u 105 tr. zák. může být kdokoliv; nezáleží na tom, jedná-li pachatel z vlastního popudu či na žádost nebo z příkazu jiného, sleduje-li vlastní zájem či prospěch osoby třetí, leč že by byl pouhým poslem nebo nástrojem cizí vůle, jednajícím bez úmyslu §u 105 tr. zák.

Spoluvina podle prvního odstavce §u 5 tr. zák. není možná po činu.

Převzetí, uložení a tajeň peněz úředníku daných jeho manželkou v dorozumění. se s ním nespádá pod ustanovení §§u 5 první věta, 105 tr. zák., možno je však podřadit pod ustanovení druhé věty §u 5 §u 105 tr. zák. nebo pod § 214 tr. zák.“

¹⁰ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm II 475/26 zo 17. 3. 1927, Vážny č. 2701: „»Veřejnými«, ve smyslu § 105 tr. zák. jsou věci, které se dotýkají přímo zájmů státního celku neb alespoň veřejným právem chráněných zájmů nějakého kruhu státních občanů a nejsou přikázány soudům, by o nich právoplatně rozhodly; spadají sem smlouvy mezi vojenskou správou a občany o vojenských dodávkách.

»Rozhodováním« jest nejen činnost úředníka, který sám věc přímo vyřizuje, nýbrž i činnost úředníka, který věcně připravuje konečné vyřízení, nebo při něm spolupůsobí, zjednáva je podklady, potřebné k takovému vyřízení.

Dar poskytnutý (nikoliv pouze nabízený) propadá ve prospěch státu (§ 9 zákona o úplatkářství ze dne 3. července 1924, čís. 178 sb. z. a n.).“

¹¹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu, Zm I 463/27 z 18. 11. 1927, Vážny č. 2972: „O veřejné záležitosti podle § 104 tr. zák. rozhoduje úředník jen tehdy, obstarává-li záležitost, na niž se vztahuje jeho úřední působnost, zejména práci, výkon, k nimž je podle svého úřadu povolán, plní-li vůbec nějakou služební povinnost, uloženou mu buď zákonnými nebo úředními předpisy. Rozhodování to předpokládá výrok, jímž se nějaký právní stav nebo právní poměr stanoví nebo upravuje; pokud sem nespádá pouhé posouzení a upravení účtů, vyžádané útvarem povahy soukromoprávní (elektrárenským svazem), pouhá porada, pro žadatele nezáväzný odborný posudek (poradny, zřízené při strojním a elektrotechnickém oddělení zemského správního výboru), ani činnost jednatele elektrárenského svazu, zřízeného zemí podle zákona ze dne 22. července 1919 čís. 438 sb. z. a n., a pověřeného svazem referátem opatrován. kabelů:

Skutková podstata zločinu podle § 104 tr. zák. předpokládá že pachatel přijímá dary, by úřad svůj podle povinnosti konal, že tedy výslovně nebo konkludentním chováním dá najevo, že by úředního úkonu jinak, t. j. bez daru, neučinil.“

¹² Rozhodnutie Najvyššieho súdu, Zm II 559/25 z 15. 3. 1926, Vážny č. 2314.

¹³ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Kr I 700/20 z 19. 3. 1921, Vážny č. 399, *in fine*.

Zákon tak v ustanovení § 104 TZ 1852 uvádza situáciu prijímania úplatku, v rámci ktorej sa páchatel' neodchyl'uje od výkonu svojich povinností v súlade so zákonom (všeobecne záväznými právnymi predpismi), teda koná tak, ako by mal konať bez prijatia úplatku. Prijímanie, resp. žiadanie úplatku má zmysel v tom, že prijímajúci bude vôbec vo veci konať, a to riadne a zákonne, pričom inak by nekonal.¹⁴ Následne od toho odlišuje situáciu, keď páchatel' pri výkone svojich povinností nekoná nestranne – nechá sa zviešť ku „stranníctvu“, a to pod vplyvom úplatku. Neskoršia právna úprava v podmienkach Československa (zákon č. 178/1924 Sb. z. a n., resp. trestné zákony z rokov 1950 a 1961) od uvedenej diferenciácie upúšťa, v čom je možné identifikovať určitú diskontinuitu. Zaujímavé je, že v rakúskom trestnom zákone (po rozpade monarchie až do súčasnosti) sa zachovala **kontinuita skúmanej diferenciácie**. Rakúsky StGB *de lege lata* ustanovuje tri trestné činy, ktoré postihujú korupciu vo sfére verejnej moci¹⁵: § 304 rakúskeho StGB – *Bestechlichkeit* (podplatiteľnosť)¹⁶, § 305 rakúskeho StGB – *Vorteilsannahme* (prijímanie výhody)¹⁷, § 306 rakúskeho StGB – *Vorteilsannahme zur Beeinflussung* (prijímanie výhody na účel ovplyvnenia)¹⁸. Prvý trestný čin predstavuje prijímanie úplatku za vykonanie povinností v rozpore so zákonom, druhý trestný čin predpokladá prijímanie úplatku za zákonné vykonanie povinností a tretí trestný čin spája prijímanie úplatku s ovplyvnením verejného činiteľa.

Trestná sadzba je v oboch uvedených prípadoch podľa § 104 TZ 1852 totožná, a to žalár vo výmere šiestich mesiacov až jedného roka. Osobitným druhom trestu je povinnosť páchatel'a odovzdať prijatý dar ústavu pre chudobných, čo bolo novelou uskutočnenou zákonom č. 178/1924 Sb. z. a n. vypustené.¹⁹ Dar v zmysle tohto zákona potom prepadol štátu²⁰, a to aj vtedy, keď bol dar vrátený páchatel'ovi (podplácajúcemu)²¹.

Stranníctvo je zaujatosť osoby, ktorá rozhoduje v otázkach výkonu verejnej moci. Tento pojem definuje rozhodovacia činnosť Najvyššieho súdu ČSR²² ako taký spôsob rozhodovania úradníka, v rámci ktorého je popri objektívnych skutočnostiach **ovplyvnený**

¹⁴ Napr. rozhodnutie Najvyššieho súdu, Zm I 463/27 z 18. 11. 1927, Vážny č. 2972.

¹⁵ Bližšie napr. REINDL-KRAUSKOPF, Susanne – HUBER, Stefan G. *Korruptiosstrafrecht in Fällen*. Wien: Verlag Österreich GmbH, 2014, s. 20. ISBN 978-3-7046-6607-9.

¹⁶ Ust. § 304 ods. 1 rakúskeho StGB: Verejný činiteľ alebo rozhodca, ktorý za nesprávne (alebo nezákonné; pflichtwidrig) vykonanie alebo nevykonanie svojich povinností výhodu (úplatok) pre seba alebo pre iného prijme, žiada si, alebo si dá sľúbiť, potrestá sa odňatím slobody až na tri roky. Rovnako sa potrestá, kto prijme, žiada, dá si sľúbiť výhodu (úplatok) ako ustanovený znalec v konaní pred súdom alebo správnym orgánom za nesprávny znalecký posudok.

¹⁷ Ust. § 305 ods. 1 rakúskeho StGB: Verejný činiteľ alebo rozhodca, ktorý za správne a zákonné (pflichtgemäß) vykonanie alebo nevykonanie svojich povinností pre seba alebo pre iného žiada (akúkoľvek) výhodu (úplatok), prijme, alebo si dá sľúbiť nenáležitú – nebagateľnú výhodu, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.

¹⁸ Ust. § 306 ods. 1 rakúskeho StGB: Verejný činiteľ alebo rozhodca, ktorý okrem prípadov podľa § 304 a § 305 pre seba alebo pre iného žiada (akúkoľvek) výhodu (úplatok), prijme, alebo si dá sľúbiť nenáležitú – nebagateľnú výhodu s úmyslom nechať sa tým ovplyvniť vo svojej činnosti verejného činiteľa, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.

¹⁹ Bližšie: rozhodnutie Najvyššieho súdu, Zm II 559/25 z 15. 3. 1926, Vážny č. 2314.

²⁰ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm II 475/26 zo 17. 3. 1927, Vážny č. 2701.

²¹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm II 94/27 z 13. 8. 1927, Vážny č. 2866: „*Ustanovení poslední věty §§ 104 a 105 odstavec druhý tr. zák. bylo sice zrušeno zákonem o úplatkářství ze dne 3. července 1924, čís. 178 sb. z. a n. (§ 11 odst. druhý), nahrazeno však současně předpisem § 9 zákona, podle něhož nyní dar (majetkový prospěch) propadá ve prospěch státu; propadnutí jest vysloviti, i když byl dar pachateli vrácen.*

Pro posouzení, otázky, zda jest obžalovaný hoden dobrodiní podmíněného odsouzení, přichází v úvahu hlavně jeho osobnost a pak povaha trestného činu.“

²² Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm I 819/24 z 11. 5. 1925, Vážny č. 1980 (benzínová aféra).

aj subjektívnymi faktormi. Ide nielen o priame presadzovanie záujmov určitej strany, ale aj priazeň, náklonnosť, či zhovievavosť voči nej. Pocit zaujatosti postačuje, nemusí ísť o protiprávnu výhodu. Zaujímavá je teda skutočnosť, že súd konštruuje „protislužbu“ za poskytnutý úplatok na subjektívnom prvku pocitu podplácajúceho, že bol za úplatok zvýhodnený. Kallab však definíciu straníctva konštituuje predovšetkým na objektívnom prvku: je ním rozhodnutie v prospech alebo na škodu určitej osoby, teda v rozpore s právom²³.

Voči ustanoveniu o pasívnej korupcii je korešpondujúcim ustanovením postihujúcim aktívnu korupciu *svádění ke zneužití moci úřední* podľa § 105 TZ 1852. Na rozdiel od ustanovenia postihujúceho pasívnu korupciu tento trestný čin nerozlišuje vykonávanie povinností zákonne na jednej strane a v rozpore s požiadavkou nestrannosti na strane druhej. Subjekt je všeobecný. Objektívna stránka trestného činu spočíva v navádzaní sudcu, štátneho zástupcu alebo úradníka na konanie v rozpore s požiadavkou nestrannosti alebo na porušenie úradných povinností prostredníctvom daru, čiže úplatku (*darem ke stranictví nebo k porušení povinnosti úřední svěsti hledí*). Výlučne voči týmto skupinám osôb úradníkov je možné spáchať aktívnu korupciu, preto ide o osobitný (zvláštní) úradný delikt²⁴. Trestný čin je dokonaný už sľúbením daru, ktorým podplácajúci navádza, nie teda až skutočnou výplatou daru²⁵, čo je v súlade aj s neskorším posudzovaním trestných činov korupcie ako predčasne dokonaných. Navádzanie, „svádění“ predpokladá úmysel u podplácajúceho, aby úradník konal v rozpore so svojimi povinnosťami, čiže touto skutkovou podstatou nie je pokrytý prípad, keď úradník má podľa úmyslu páchatel'a (podplácajúceho) konať zákonne a riadne. Pohnútkou páchatel'a (ako súčasť subjektívnej stránky) smeruje k získaniu vlastného prospechu alebo prospechu inej osoby. Judikatúra²⁶ i totožne literatúra²⁷ túto okolnosť vykladajú tak, že vylučuje úmysel spôsobiť škodu.

Táto skutková podstata trestného činu postihujúceho aktívnu korupciu je tak adekvátne výlučne voči druhej alinei skutkovej podstaty trestného činu postihujúceho pasívnu korupciu. Podplácanie, ak prijatie úplatku nie je spojené s porušením povinností, teda prijímajúci postupuje pri vybavovaní vecí v súlade s právom, zostalo trestnoprávne nepostihované. Pri trestnom čine *svádění ke zneužití moci úřední* stanovil zákonodarca trest žalára vo výmere šiestich mesiacov až jedného roka, čiže totožne ako pri trestnom čine *braní darů ve věcech úředních*. Uvedené predstavuje rovnakú trestnosť pasívnej a aktívnej korupcie. Pri aktívnej korupcii je však ustanovená aj okolnosť spáchania tohto trestného činu závažnejším spôsobom (*je li však lest veliká...*), čo má za následok uloženie prísnejšieho trestu – ťažkého žalára vo výmere od jedného do piatich rokov.

Z hľadiska trestnej politiky a rozsahu kriminalizácie je možné z uvedeného vyvodit' nasledujúce závery. Rovnaká trestnosť pasívnej a aktívnej korupcie sa prejavuje

²³ KALLAB, ref. 3, s. 165.

²⁴ Tamtiež.

²⁵ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm I 819/24 z 11. 5. 1925, Vážny č. 1980 (benzínová aféra).

²⁶ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm I 211/28 zo 7. septembra 1928, Vážny č. 3255: „*Nesprávné celní deklarace při dovozu motorových kol a svádění celníků dary k úlevám při vyclívání za účelem a v úmyslu, by zamlčením vahy a typu motorů bylo dosaženo předeepsání menšího cla ke škodě celního eráru, nezakládá skutkovou podstatu zločinu svádění ke zneužití moci úřední podle § 105 tr. zák., jehož skutková podstata vylučuje úmysl způsobiti škodu, ani spoluvinu na zločinu zneužití moci úřední podle §§ 5, 101 tr. zák., jednali-li celníci v dobré víře, že dovezená kola jsou vždy stejná, souhlasí s údaji celní deklarace, a nepřesvědčivše se o váze a typu motorů, nekonali sice řádně svou službu, nikoliv však v úmyslu poškozovacím, nýbrž jde tu o zločin podvodu podle § 197 tr. zák. a přečin podle § 2 zák. o úplatkářství.*

Spoluvina podle § 5 tr. zák. předpokládá, že hlavní pachatel a spoluvinník jednali v témže úmyslu.“

²⁷ KALLAB, ref. 3, s. 165.

stanovením rovnakého druhu trestu s rovnakým rozpätím trestnej sadzby pri oboch trestných činoch, avšak pri aktívnej korupcii sa pripúšťa závažnejší spôsob vykonania činu s možnosťou uloženia prísnejšieho trestu s vyššou trestnou sadzbou. Na druhej strane, rozsah kriminalizácie je pri aktívnej korupcii užší, keďže z trestnoprávneho postihu je vylúčené podplácanie, ak prijímajúci vykonáva svoje povinnosti v súlade správnymi predpismi.

Uhorský predpis TZ 1878 podobne obsahuje rozvinutú právnu úpravu korupčných trestných činov, ktorá však je z hľadiska systematiky komplikovanejšia. Relevantná právna úprava sa nachádza v ust. § 465 až 470 TZ 1878.

Ust. § 465 až 469 TZ 1878 obsahujú právne normy postihujúce **pasívnu korupciu – prijímanie úplatku**. Uhorský trestný zákon – podobne ako skúmaný rakúsky – rozlišuje pri prijímaní úplatku na jednej strane situáciu, keď prijímajúci vykonáva svoje úradné povinnosti zákonným spôsobom – podľa § 465 a 468 TZ 1878, a na druhej strane situáciu, keď prijímajúci v súvislosti s úplatkom poruší svoje povinnosti (napr. sudca vydá rozsudok v rozpore so zákonom) – podľa § 467 a 469 TZ 1878.

Subjektom trestného činu podľa § 465 TZ 1878²⁸ je verejný úradník. Tento pojem je bližšie definovaný v ust. § 461 TZ 1878²⁹ – definícia je deskriptívna, nie je enumeratívna, teda neobsahuje konkrétne funkcie, ktoré sa považujú za pozície verejných úradníkov. Napr. je ním aj úradník dovoznej a vývozej komisie, resp. úradník zásobovacieho ústavu.³⁰ Objektívna stránka skutkovej podstaty trestného činu ustanovuje tri alternatívy konania: žiadanie, prijatie daru, príp. odmeny alebo neodmietnutie sľubu daru, príp. odmeny. Toto ustanovenie hľadiska objektívnej stránky je teda totožné so súčasnou právnou úpravou. Zaujímavá je skutočnosť, že žiadanie, prijatie alebo neodmietnutie sľubu daru alebo odmeny sa podľa judikatúry³¹ musí uskutočniť pred vykonaním úradného úkonu. Výklad s rozlišovaním tohto časového hľadiska je možné považovať vo vývine právnej úpravy za ojedinelý.

Sankciou je väzenie s trestnou sadzbou až na jeden rok, príp. až na dva roky, ak úradník samotnou skutočnosťou, že prijal dar alebo odmenu, porušil svoju povinnosť. Časť ustanovenia, ktorá predpokladá prípad, že úradník žiadaním, prijatím úplatku alebo prijatím sľubu úplatku svoju povinnosť neporuší, bola prijatím zákona 178/1924 Sb. z. a n. vypustená. Skutočné porušenie povinností za úplatok sa postihuje podľa § 467 a 469 TZ 1878³².

²⁸ Ust. § 465 TZ 1878: „*Veřejný úředník, který za čin, jež má podle svého úřadu vykonati, nebo za takové opomenutí žádá nebo přijme dar neb odměnu nebo neodmítne slib v té příčině učiněný, budiž potrestán, jestliže neporušil svou úřední povinnost, pro přečin podplácení vězením do 1 roku, jestliže tím by však svou úřední povinnost porušil, vězením do 2 let.*“

²⁹ Ust. § 461 TZ 1878: „*Za veřejné úředníky považují se, kdož podle svého úřadu, své služby nebo zvláštního pověření jsou vázáni prováděti státní úkoly veřejné správy neb spravedlnosti nebo úkoly některého municipia neb obce; dále ti, kdož u veřejných fondů, nemocnic, ústavů choromyslných, přímo spravovaných státem, municipiem nebo obcí, jsou ustanoveni jako dohlížitelé, lékaři, úředníci neb sluhové. Veřejní notářové budtež rovněž považováni za veřejné úředníky.*“

³⁰ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Kr I 1069/22 z 28. mája 1923, Vážný č. 1222.

³¹ Tamtiež: „*Ke skutkové podstatě šu 465 uh. tr. zák. se vyžaduje, by dar byl přijat (žádán, slíbení jeho neodmítnuto) před provedením činu za nějž se přijímá (žádá atd.). Úředník bratislavské expositury československé dovozní a vývozní komise, jakož i úředník zásobovacího ústavu v Bratislavě jsou úředníky veřejnými ve smyslu XLII. hlavy uh. tr. zák. Jest omylem právním, nikoliv skutkovým, mylil-li se pachatel o své vlastnosti veřejného úředníka.*“

Pro nařízení ministra s plnou mocí pro správu Slovenska stačí uveřejnění v »úředních novinách«.“

³² Pozri MILOTA, ref. 3, 97-102.

V nasledujúcom ustanovení (§ 466 TZ 1878³³) uvádza zákon okolnosti, keď prijatie daru alebo odmeny verejným úradníkom, pričom úradník vykonáva svoje povinnosti zákonne a riadne, nie je trestné. Toto ustanovenie je možné považovať za špeciálnu okolnosť vylučujúcu protiprávnosť činu. Trestné zákonodarstvo v podmienkach Československa totiž k záveru, že prijímanie odmien a darov mimo oficiálneho odmeňovania v súvislosti s výkonom verejnomocenských oprávnení je neprípustné, dospelo až neskôr. Prijatie daru úradníkom je podľa predmetného ustanovenia prípustné v nasledujúcich prípadoch:

- a) ak ide o dary poskytnuté verejným notárom mimo tarifyného odmeňovania pri splnení dvoch podmienok: dar je daný dobrovoľne a nejde o činnosť notára ako súdneho komisára;
- b) ak ide o poplatky a odmeny, ktoré sú odmenou úradníka za mimoriadnu pracovnú činnosť konanú v záujme niektorej strany taktiež pri splnení dvoch podmienok: tieto poplatky a odmeny sú odôvodnené zákonom alebo iným všeobecne záväzným právnym predpisom a ide o mimoriadnu pracovnú činnosť, ktorá je úradnými predpismi dovolená;
- c) ak ide o zvyčajné nepatrné dary, aké sa dávajú sluhom, rovnako pri splnení dvoch podmienok: dar sa poskytuje bez vyzvania, teda úradník o dar v súvislosti s riadnym výkonom svojich povinností nežiadal, resp. prijatie takého daru nie je služobnými predpismi osobitne zakázané.

Z uvedeného je zrejmé, že zákon pri dodržaní uvedených podmienok **pripúšťa „dofinancovanie“**, teda **materiálnu podporu činnosti úradníkov**, ak ide o činnosť notárov, príp. iných úradníkov, v prípadoch, keď ide o činnosť **nad rámec bežných povinností**, resp. dekriminalizuje poskytovanie **nepatrných darov**, teda stanovuje minimálnu hranicu na to, čo sa považuje za drobné „všimné“ beztrestne a čo sa považuje za úplatok s trestnoprávnymi konzekvenciami. Podstatné pri tom je, že úradník nesmel o dar žiadať.

Totožný subjekt – verejný úradník – je súčasťou aj skutkovej podstaty trestného činu podľa § 467 TZ 1878³⁴. Súčasťou objektívnej stránky skutkovej podstaty toho trestného činu je však už aj porušenie služobnej povinnosti za prijatý alebo sľúbený dar ako „protislužba“. Vzhľadom na túto skutočnosť sa ustanovuje aj oprávnenie uložiť vyšší trest – káznicu až do piatich rokov.

Nasledujúce skutkové podstaty trestného činu postihujúceho pasívnu korupciu podľa § 468 a 469 TZ 1878 sú osobitné iným subjektom – subjektom je sudca, vyšetrojúci sudca, člen poroty podľa § 468 TZ 1878, resp. sudca, vyšetrojúci sudca a verejný úradník podľa § 469 TZ 1878. Podobne – ako pri komparácii ustanovení § 465 a 467 TZ 1878 – je rozlišujúcim prvkom pri týchto dvoch skutkových podstatách trestného činu skutočnosť, či páchatel v súvislosti s prijímaním úplatku (daru alebo odmeny) ako „protislužbu“ neporuší svoje povinnosti, teda koná riadne a zákonne, ako by mal konať aj bez prijatia úplatku (§ 468 TZ 1878³⁵), alebo ako „protislužbu“ za prijatý úplatok svoje povinnosti

³³ Ust. § 466 TZ 1878: „Ustanovení předcházejícího paragrafu se nevztahuje na odměny, které byly dány dobrovolně veřejným notářům mimo tarif, vyjímaje případy, když jednají jako soudní komisaři; také ne na poplatky a odměny, odůvodněné v zákoně nebo v předpisech, na odměnu veřejného úředníka za mimořádnou pracovní činnost, konanou v zájmu některé strany, která je úřednímu předpisu dovolena, ani na obvyklé nepatrné dary, jaké se dávají sluhům, pokud takový dar se dává bez vyzvání a pokud přijetí jeho není služebními předpisy zvlášť zakázáno.“

³⁴ Ust. § 467 TZ 1878: „Veřejný úředník, který za daný nebo sľíbený dar neb odměnu poruší svou služební povinnost ať činem, ať opomenutím, budiž potrestán pro zločin podplácení káznici do 5 let.“

³⁵ Ust. § 468 TZ 1878: „Týmž trestem budiž potrestán soudce, vyšetřující soudce nebo člen poroty, který třebaže by ani neporušil svou úřední povinnost, za čin, jež má podle svého úřadu konati neb za takové

poruší (§ 469 TZ 1878³⁶). Tresty a trestné sadzby stanovené v týchto ustanoveniach sú podstatne vyššie ako pri skutkových podstatách trestného činu podľa § 465 a 467 TZ 1878, čo je spôsobené jednak odlišným špeciálnym subjektom, ktorým sú v zásade sudcovia, na ktorých sa kladú vyššie nároky ako na nižší byrokratický aparát, a jednak závažnosťou samotného činu - ako je vydanie protizákonného rozhodnutia alebo vykonanie procesu, ktorý je možné považovať za analógiu voči verejnému obstarávaniu (§ 469 tretí bod TZ 1878) v rozpore so zákonom.

Postihovanie druhej strany korupčného kontraktu, teda **podplácajúcej strany** je v zmysle TZ 1878 zabezpečené jedným ustanovením, a to podľa § 470 TZ 1878³⁷. Toto ustanovenie zakladá trestnosť aktívnej korupcie len v prípadoch, že prijímajúci ako „protihodnotu“ za úplatok poruší svoje povinnosti. Podplácanie bez porušenia povinností prijímajúceho zostáva beztrestné. V tejto skutočnosti sa právne úpravy v rakúskom TZ 1852 a uhorskom TZ 1878 zhodujú. Rozsah kriminalizácie je v tomto aspekte v porovnaní s neskoršou právnou úpravou užší.

Primerane tomu, že skutkové podstaty postihujúce pasívnu korupciu rozlišujú z hľadiska závažnosti a trestnej sadzby prijímanie úplatku verejného úradníka a sudcu, vyšetrojúceho sudcu, resp. člena poroty, aj skutková podstata trestného činu postihujúceho aktívnu korupciu pozostáva z dvoch alíní. V prvej alíne s nižšou trestnou sadzbou sa postihuje podplácanie voči verejnému úradníkovi, v druhej alíne s vyššou trestnou sadzbou sa postihuje podplácanie voči sudcovi, vyšetrovateľovi sudcovi, resp. členovi poroty. Trestné sadzby sú v predmetnom ustanovení zjavne nižšie ako v skutkových podstatách postihujúcich pasívnu korupciu, preto nie je možné hovoriť o rovnakej trestnosti pasívnej a aktívnej korupcie. Tento aspekt predstavuje závažnú odlišnosť rakúskeho TZ 1852 a uhorského TZ 1878.

Na základe uvedeného je možné konštatovať, že recipovaná právna úprava trestných činov korupcie bola na Slovensku a v českých krajinách vo viacerých aspektoch **totožná** (rozlišovanie prijímania úplatku bez súvisiaceho porušenia povinností a so súvisiacim porušením povinností, obmedzený postih podplácania, absencia postihu korupcie v súkromnom sektore), avšak vo viacerých aspektoch bola **rozdielna** (väčší počet špeciálnych subjektov a komplikovanejšia systematika, rozdielna trestnosť prijímania úplatku a podplácania).

ZÁKON Č. 178/1924 SB. Z. A N.

V rámci unifikačných snáh vo sfére trestného práva boli v podmienkach Československej republiky po roku 1918 prijaté viaceré zákony, ktoré predstavovali

opomenutí žádá nebo přijme dar neb odměnu nebo neodmítne slib, v té příčině učiněný, a to i tehdy, jestliže byly dar neb odměna s jeho souhlasem dány nebo slíbeny osobě třetí."

³⁶ Ust. § 469 TZ 1878: "Káznici od 5 do 10 let budiž potrestán:

1. soudce v civilní nebo trestní věci, ve které byl podplacen, vydal rozsudek neb uznesení proti zákonu;
2. vyšetřující soudce, který v řízení o věci, ve které byl podplacen, nebo v nějakém opatření, v ní učiněném, svým činem neb opomenutím porušil svou povinnost;
3. veřejný úředník, který z moci svého úřadu spolupůsobí při dražbě, ustanovené úřadem, nebo při sjednání smlouvy neb při dodávce a veřejné práci, pokud jde o její zadání, převzetí, dohled nebo přezkoumání - jestliže, byl v podplacen, ve věci mu svěřené jednal nezákonně a jestli škoda tím způsobená přesahuje 5000 zl."

³⁷ Ust. § 470 TZ 1878: „Vězením do 1 roku a na penězích do 1000 zaltých budiž potrestán ten, kdo veřejnému úředníkovi dá dar neb odměnu, nebo je slíbí proto, aby porušil svoji odměnu. Kdo pak se toho dopustí u soudce, vyšetřujícího soudce nebo člena poroty, budiž potrestán vězením do 5 let a na penězích do 2000 zlatých.“

celorepublikovú jednotnú právnu úpravu *ad hoc* v niektorých oblastiach³⁸ trestného práva. Osobitné predpisy je možné rozdeľovať na zákony prevažne trestnoprávneho charakteru a zákony prevažne iného charakteru.³⁹ Jedným z predpisov prevažne trestnoprávneho charakteru sa stal zákon č. 178/1924 Sb. z. a n. *o úplatkářství a proti porušování úředního tajemství* (ďalej len zákon 1924), ktorý ustanovuje osobitný trestnoprávny postih pasívnej i aktívnej korupcie. Tento zákon však pôvodnú recipovanú právnu úpravu v TZ 1852 a TZ 1878 neruší a nenahrádza, ale vytvára paralelne platné, účinné a aplikovateľné skutkové podstaty trestných činov korupcie - v dobovej terminológii úplatkářstva. Tieto skutkové podstaty trestných činov sú zdanlivo voči recipovanej právnej úprave v pomere špeciality, avšak priamo zákon ustanovuje z určitého hľadiska ich subsidiárne použitie.⁴⁰ Ustanovenia zákona 1924 sa aplikujú v tých prípadoch, keď prísnejší postih (napr. v prípade, keď nejde len výlučne o poskytnutie výhody zo strany úradníka, ale ide o porušenie úradných povinností⁴¹) prostredníctvom vyššie skúmaných skutkových podstat trestných činov v zmysle rakúskeho TZ 1852 a uhorského TZ 1878 nie je možný.

Z hľadiska systematiky zákon uvádza ako prvé uplácanie, čiže aktívnu korupciu a následne úplatnosť, čiže pasívnu korupciu. Keďže pasívna korupcia sa zvyčajne považuje za spoločensky závažnejšiu, štandardné systematické poradie býva opačné. Zákon 1924 však presadzuje ideu rovnakej trestnosti pasívnej a aktívnej korupcie, čo môže mať vplyv na systematiku zákona.

Trestnoprávny postih **aktívnej korupcie** je uvedený v § 2 zákona 1924⁴². Trestný čin pozostáva z dvoch základných skutkových podstat (ods. 1 a 3), resp. z ustanovenia o hranici bagatelnej výšky úplatku, teda hranici nepatrného prospechu, pri nedosiahnutí ktorej nejde o trestný čin.

Skutková podstata trestného činu aktívnej korupcie podľa § 2 ods. 1 zákona 1924 predstavuje pokrok vo vývine právnej úpravy z hľadiska viacerých aspektov. Objektívna stránka trestného činu už obsahuje všetky tri alternatívy konania (sľúbenie, ponúknutie, poskytnutie), na čo neskoršie právne úpravy nadviazali. Ďalším aspektom je znak úplatku: zákon používa definíciu: prospech, na ktorý činiteľ nemá právo. Definícia úplatku v súčasnom ust. § 131 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len TZ 2005) je prakticky totožná. Významným aspektom je aj upustenie od systematického rozlišovania situácie, keď podplácanie je spojené s porušením

³⁸ Napr. zákon č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky.

³⁹ *Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. II. Odůvodnění osnov.* Praha: nákladem ministerstva spravedlnosti, 1926, s. 6.

⁴⁰ V odbornej literatúre sa taktiež uvádza ich subsidiárne použitie. MILOTA, ref. 3, s. 97-102.

⁴¹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm II 317/27 z 12. 11. 1927, Vážný č. 2963: „Podání vědomě nesprávné zprávy, t. j. zprávy, ve které nejsou uvedeny závady shledané úředníkem (revidentem okresní nemocenské pokladny), vyšetřením závad pověřeným, nelze pokládati za poskytnutí pouhé výhody nebo úlevy ve smyslu § 2 (2) zákona o úplatkářství (ze dne 3. července 1924, čís. 178 sb. z. a n.), nýbrž jest porušením úředních povinností (ve smyslu § 105 tr. zák.).“

⁴² Ust. § 2 zákona 1924: „(1) Kdo veřejnému činiteli (§ 6) nebo s jeho vědomím jiné osobě za to, že bude jemu nebo někomu jinému uděleno nějaké oprávnění nebo povolení, poskytnuta výhoda nebo úleva, uzavřena s ním anebo s jiným smlouva nebo vykonán nebo opomenut úkon, k němuž je tento činitel povolán, přímo nebo nepřímo nabídne, slíbí nebo poskytne prospěch, na nějž tento činitel nemá práva, trestá se za přečin tuhým vězením od šesti měsíců do jednoho roku.

(2) Šlo-li jen o nepatrný prospěch, není jednání uvedené v odst. 1 trestné, leda že by činem nebo opomenutím byl dotčen důležitý veřejný zájem. V tomto případě buď vinník potrestán soudem za přestupek vězením od jednoho do čtrnácti dnů nebo trestem peněžitým od 50 Kč do 500 Kč.

(3) Trestem stanoveným v odst. 1 buď potrestán za přečin, kdo z důvodu tam uvedeného přímo nebo nepřímo nabídne, slíbí nebo poskytne některé osobě, která na to práva nemá, nikoli nepatrný prospěch za to, že osoba ta užije u veřejného činitele svého vlivu.“

povinností ako protihodnotou za úplatok, a situácie, keď sa podplácanie uskutočňuje len v súvislosti s riadnym a zákonným výkonom povinností prijímajúceho.

Komplikovanosť tejto skutkovej podstaty trestného činu však spočíva v tom, že rozsiahlo vypočítava druhy protislužby v súvislosti s výkonom verejnej moci za poskytnutý úplatok. Podobne – ako v prípade judikatury k § 104 TZ 1852 (resp. § 105 TZ 1852) však postačuje subjektívny predpoklad výhody, resp. postačuje, že strana poskytla prospech (úplatok) v domnienke, že výhoda bola poskytnutá⁴³. Na rozdiel od § 105 TZ 1852 nie je (z hľadiska subjektívnej stránky) podľa tejto skutkovej podstaty trestného činu vylúčená pohnútko podplácajúceho spôsobiť škodu (napr. poskytovanie úplatku colníkom, aby zamlčaním typu a hmotnosti bolo dosiahnuté predpísanie menšieho cla na škodu colného eráru)⁴⁴. Stanoveným trestom je tuhé väzenie so sadzbou šesť mesiacov až jeden rok, čím sa nadväzuje na úpravu v súlade s TZ 1852, resp. TZ 1878.

Skutková podstata trestného činu podľa ods. 3 ustanovuje postih nepriamej korupcie. V tom taktiež spočíva inovácia zákona 1924, keďže recipované predpisy neobsahujú kriminalizáciu nepriamej korupcie – jej aktívnej formy. Postihuje sa tak páchatel, ktorý sľúbi, ponúkne, poskytne prospech za to, že prijímajúci využije svoj vplyv u verejného činiteľa. Na účel trestnosti podľa tohto ustanovenia však podľa judikatury⁴⁵ nezáleží na tom, či prijímajúci aj *de facto* vplýva, vplýval, alebo bude vplývať na verejného činiteľa. Postačuje, že vplyv bol predpokladaný, zamýšľaný alebo sľúbený. Taktiež nezáleží na tom, či má byť účelom nezákonný postup verejného činiteľa. Postih nepriamej korupcie tak poskytuje ochranu čo i len pred vzdialeným nebezpečenstvom

⁴³ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm I 388/30 z 27. 1. 1931, Vážny č. 4052: „*S hľadiska skutkové podstaty přečinu podle § 3 odst. 1 zákona o úplatkářství není zapotřebí, by byla vlivem veřejného činitele, založeným v jeho úřední činnosti, někomu nějaká výhoda skutečně poskytnuta; stačí, že žádaný, slíbený nebo poskytnutý prospěch byl míněn jako protihodnota za to, že veřejný činitel vyvine činnost, jejíž vlivnost strana vzhledem k jeho úřednímu postavení předpokládá, v tom směru, by se favorisované osobě dostalo výhody, již se domáhá nebo na které jí záleží.*

Ani skutková podstata přečinu podle § 4 zák. o úplatkářství nevyžaduje, by byla úředním vlivem veřejného činitele výhoda skutečně poskytnuta; stačí, že strana prospěch poskytla v předpokladu, že se tak stalo.

Není zapotřebí, by šlo o protiprávní výhodu, předpokládající stranický úkon nebo vůbec porušení úředních povinností veřejného činitele; rozhoduje jen subjektivní pocit toho, kdo se výhody domáhá.

Výhodou ve smyslu zák. čís. 178/1924 může být i urychlené vyřízení žádosti za odpis daní.

Nezáleží na tom, že nebyla slíbena jako odměna částka co do výše a doby splatnosti určitá, (že se ujednání jisté částky stalo až po vyřízení věci).“

⁴⁴ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm I 211/28 zo 7. septembra 1928, Vážný č. 3255.

⁴⁵ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm I 485/30 zo 6. 5. 1931, Vážný č. 4157: „*Ustanovení zákona ze dne 3. července 1924, čís. 178 sb. z. a n. neposkytují opory pro názor, že mají místo jen, byl-li účelem (účinkem) přímého úplatku nebo užívání vlivu podplácené osoby protizákonný postup dotčeného veřejného činitele.*

Nezáleží na tom, zda vůbec došlo k působení podplácené osoby (k užiti jejího vlivu) na veřejného činitele; je lhostejno, zda podplácená osoba měla vliv na dotčené veřejné činitele.

Použití vlivu podplácenou osobou není složkou objektivní, nýbrž jen složkou subjektivní skutkové podstaty přečinů podle § 2 odst. čís. 3 a dle § 3 odst. čís. 3 zák. čís. 178/1924.

Stačí, že uplatňování vlivu (po případě i jen domnělého) bylo předpokládáno, zamýšleno, nanejvýš podplácenou osobou výslovně nebo mlčky (konkludentně) slíbena, třebaž pak k uskutečnění slibu nedošlo. Uplatňování vlivu na veřejné činitele je činností trestním zákonem zásadně ihned v samém zárodku zakázanou za niž odměna již, podle povšechných zásad mravních a právních nepřistupí, jednáním nemravným a zákonem zapovězeným, jež není podle § 879 obč. zák. způsobilým předmětem platné smlouvy.“

mimozákonného vplyvu na právom chránený záujem - čistý (riadny a zákonný) výkon verejnej moci.⁴⁶ Trest podľa ust. § 2 ods. 3 je totožný ako podľa ods. 1.

Odsek 2 predmetného paragrafu ustanovuje, že aktívna korupcia podľa ods. 1 je trestná len v prípade, že prospech je vyšší ako nepatrný. Tým je stanovená minimálna (bagatelná) hranica prospechu, čiže úplatku na vyvodenie trestnej zodpovednosti za podplácanie. Pri posudzovaní nepatrného prospechu sú rozhodujúce okolnosti daného prípadu, hodnota peňazí, cenová hladina⁴⁷ – nepatrným prospechom sú aj dary, ktoré prevyšujú obslužné (sprepitné)⁴⁸. Na posúdenie nepatrnosti prospechu nie sú rozhodujúce rozsah, nákladnosť alebo výsledok činnosti príjemcu úplatku. Nepatrným prospechom sú prejavy vďačnosti za ochotu príjemcu, prejavy uznania – hodnota sa musí zdať zvyčajnou aj širšej verejnosti, avšak nepatrným prospechom nie sú odmena za činnosť príjemcu alebo podiel na prospechu podplácajúceho.⁴⁹ Vždy je potrebné posudzovať výšku úplatku v kontexte konkrétneho prípadu.⁵⁰ Uvedenou právnou úpravou nadväzuje zákon 1924 na uhorský TZ 1878 (§ 466 tretí bod) a v súlade so zásadou subsidiarity trestnej represie vylučuje trestnosť podplácania nepatrnými darmi (úplatkami), hoci ide o výkon verejnej moci. Zákon však stanovuje výnimku, keď sa minimálna hranica neuplatní (výnimka z výnimky) – v prípade ohrozenia dôležitého

⁴⁶ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm I 771/28 zo 14. marca 1929, Vážný č. 3415: „*Úplatkářství (zákon ze dne 3. července 1924, čís. 178 sb. z. a n.). Účelem ustanovení, podle něhož jest přečin § 3 č. 3 zákona dokonán již pouhým přijetím úplatku, jestst zabrániti již, pouhému nebezpečí, jež - byť jen stupněm vzdálenějším - hrozí právnímu statku ryzího výkonů veřejných úřadů a služeb ze skutečnosti, že osoba, jež má (skutečně nebo domněle) vliv na činitele v úvahu přicházející, působí z pohnutky úplatku na činitele ty uplatňováním onoho vlivu v ten směr, by se v úvahách (má-li býti smlouva uzavřena a jak) neřídily výhradně hledisky věcnými.*

Použití vlivu není složkou objektivní, nýbrž jen složkou subjektivní skutkové podstaty; stačí, že uplatňování vlivu na veřejného činitele bylo předpokládáno, zamýšleno, netreba, by pak skutečně došlo k jeho uplatnění. ...“

⁴⁷ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm II 26/25 z 15. 4. 1925, Vážný č. 1949: „*Úplatkářství (zákon ze dne 3. července 1924, čís. 178 sb. z. a n.).*

Pro pojem »nepatrný prospěch« (§ 2 odst. druhý zákona) rozhodují okolnosti daného případu, pokleslá hodnota peněz a drahotní poměry; spadají sem i dary, převyšující svou hodnotou zpropitné.

Ustanovení §u 9 zákona nelze rozšiřovati i na případy, když byl majetkový prospěch jen nabídnut nebo žádán.

Podplacením veřejného činitele, by neoznámil politickému úřadu přestoupení zákazu čepovati lihoviny při taneční zábavě (§ 3 odst. třetí zákona ze dne 17. února 1922, čís. 86 sb. z. a n.) byl dotčen důležitý veřejný zájem.

Zákon o úplatkářství nevylučuje povolení podmíněného odsouzení z důvodu veřejného zájmu.“ Ďalej rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm II 135/29 z 5. 2. 1930, Vážný č. 3765: „*Zásady § 173 tr. zák. o sčítání částek nelze použiti v zákoně o úplatkářství čís. 178/1924 sb. z. a n. pro rozhodnutí otázky, jde-li o nepatrný prospěch, na nějž veřejný činitel nemá práva, či o prospěch stupeň ten převyšující.*“

⁴⁸ Tamtiež, v odôvodnení: „*Naopak vychází z m usudkem. z opaku, že bylo zamýšleno pod »nepatrný prospěch« pojaty i takové dary, které převyšují sice svou hodnotou zpropitné atd., ktere však, pres to vzhledem k okolnostem případu nepřekročují hranice »prospěchu nepatrného«.*“

⁴⁹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm I 771/28 zo 14. marca 1929, Vážný č. 3415: „*.... O zákonné náležitosti, že jde o prospěch nikoliv nepatrný jest uvažovati - bez ohledu na rozsah, nákladnost a výsledek činnosti příjemce úplatku - výhradně s hlediska hodnoty úplatku o sobě, při čemž jest přihlížeti k okolnostem případu, zejména k pokleslé hodnotě peněz, k drahotním a ostatním poměrům.*

Má-li býti v úplatku shledán prospěch nepatrný, má býti pouhým příznakem vděčnosti za ochotu příjemcovu, projevem uznání, nikoliv odměnou za předpokládanou činnost příjemce, ani podílem na dlocilených jím výhodách pro dárce úplatku; hodnotla úplatku musí se zdáti nezávadnou (obvyklou) i širší veřejnosti, nikoliv jen současným osobám.“

⁵⁰ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm II 69/29 z 22. októbra 1929, Vážný č. 3632: „*Výše úplatku není o sobě rozhodnou pro otázku, zda jde o »nepatrný prospěch« ve smyslu § 2 odst. 2 zák. o úplatkářství; tento pojem jest relativní a jest stupeň prospěchu vždy určiti podle povahy případu.*“

verejného záujmu. To nastáva napr. v prípade podplácania na účel neoznámenia podávania alkoholických nápojov pri tanečnej zábave⁵¹. Zákon tu tak akoby obsahuje ďalšiu osobitnú – privilegovanú skutkovú podstatu trestného činu podplácania, keď je úplatok nepatrný, ale je dotknutý dôležitý verejný záujem, s nižšou trestnou sadzbou jeden deň až štrnásť dní, resp. s možnosťou uloženia peňažného trestu od 50 do 500 Kč. Rozsah trestnej sadzby odňatia slobody stanovený v dňoch je možné v podmienkach československého trestného zákonodarstva považovať za jedinečný.

Ust. § 3 zákona 1924⁵² stanovuje skutkové podstaty trestného činu spočívajúceho v **pasívnej korupcii**. Toto ustanovenie je zrkadlovým obrazom ust. § 2 zákona 1924, keďže obsahuje dve základné skutkové podstaty trestného činu, jednu možno označiť ako prijímanie úplatku (ods. 1), druhú ako nepriamu korupciu (ods. 3), resp. stanovenú bagatelnú hranicu prospechu (úplatku), ak je nepatrný a nie je dotknutý dôležitý verejný záujem, resp. ustanovenú privilegovanú skutkovú podstatu trestného činu. Mimo trestnoprávneho postihu tak zostáva nielen podplácanie formou nepatrného úplatku, ale aj prijímanie úplatku, ak úplatok je nepatrný, **hoci ide o oblasť výkonu verejnej moci**. Objektívna stránka trestného činu podľa ods. 1 spočíva v tom, že prijímajúci žiada, dá si sľúbiť alebo nechá si poskytnúť prospech – úplatok. Neskoršie právne úpravy toto trojdelenie preberajú. Trestné sadzby za pasívnu korupciu v oboch základných skutkových podstatách, ako aj v privilegovanej skutkovej podstate sú totožné ako v zrkadlovom obraze ust. § 2 zákona 1924. Rovnaká trestnosť aktívnej a pasívnej korupcie sa tak uplatňuje bez výnimky.

Nasledujúce ustanovenie zákona (§ 4) explicitne uvádza, že prospech (úplatok) môže byť ponúknutý, poskytnutý a sľúbený, resp. prijatý, žiadaný aj po vykonaní „protislužby“ za úplatok, teda **nezáleží na časovom hľadisku**. To potvrdzuje aj judikatúra⁵³: nezáleží na tom, že odmena nebola sľúbená so stanovenou výškou a dobou splatnosti; dohoda na týchto okolnostiach a odovzdanie odmeny sa môže uskutočniť až *ex post*. Právna úprava aj judikatúra tak prešli svojim vývojom a opačné závery v judikatúre⁵⁴ sa obmedzujú len na výklad § 465 TZ 1878. Páchateľ sa tak nemôže vyvinieť tvrdením, že úplatok bol prisľúbený, príp. poskytnutý až *ex post*. Uvedené ustanovenie predstavuje jediný prípad, keď právny poriadok v podmienkach nášho štátu výslovne stanovuje túto skutočnosť, v neskoršom období je ponechaná na rozhodovaciu činnosť súdov.⁵⁵

⁵¹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm II 26/25 z 15. 4. 1925, Vážný č. 1949.

⁵² Ust. § 3 zákona 1924: „(1) Veřejný činitel (§ 6), který za to, co uvedeno v § 2, odst. 1, přímo nebo nepřímo žádá nebo sobě nebo jiné osobě dá sľíbiti nebo poskytnouti prospěch, trestá se za přečin tuhým vězením od šesti měsíců do jednoho roku.

(2) Šlo-li jen o nepatrný prospěch, není jednání uvedené v odst. 1 trestné, leda že byl činem nebo opomenutím dotčen důležitý veřejný zájem. V tomto případě buď vinník potrestán soudem za přestupek vězením od jednoho do čtrnácti dnů nebo trestem peněžitým od 50 Kč do 500 Kč.

(3) Trestem stanoveným v odst. 1 buď potrestán za přečin, kdo z důvodu tam uvedeného přímo nebo nepřímo žádá nebo sobě nebo jiné osobě dá sľíbiti nebo poskytnouti nikoli nepatrný prospěch, na nějž ani on ani osoba ta práva nemá, za to, že užije u veřejného činitele svého vlivu.“

⁵³ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm I 388/30 z 27. 1. 1931, Vážný č. 4052.

⁵⁴ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Kr I 1069/22 z 28. 5. 1923, Vážný č. 1222.

⁵⁵ Z pohľadu stavu *de lege lata* porovnaj R 21/2015-II: „Súvislosť s obstarávaním vecí všeobecného záujmu v zmysle § 329 ods. 1 Tr. zák. je daná vždy vtedy, ak páchatel bez právneho titulu prijme, žiada alebo si dá sľúbiť materiálnu alebo inú protislužbu za svoje predchádzajúce, prebiehajúce alebo nasledujúce konanie pri obstarávaní určitej veci (vecí) všeobecného záujmu. Také obstarávanie totiž nie je spojené so vznikom akéhokoli nároku na plnenie peňažnej alebo nepeňažnej povahy (úplatok v zmysle § 131 ods. 3 Tr. zák.), mimo právneho režimu odmeňovania toho, kto obstarávanie dotknutých vecí všeobecného záujmu z dôvodu svojho zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie vykonáva.“

Ust. § 5 zákona 1924 vymedzuje priestupky spočívajúce v porušovaní úradného tajomstva; ust. § 6 obsahuje vymedzenie pojmu *verejný činiteľ*; ďalej je ustanovená trestnosť pokusu trestného činu (§ 7), možnosť premeny peňažného trestu na trest odňatia slobody vo výmere do jedného mesiaca (§ 8), prepadnutie majetkovej hodnoty, ktorá bola úplatkom (§ 9) – ako vedľajší trest⁵⁶, právomoc vojenských súdov (§ 10) a záverečné ustanovenia (§ 11).

Z týchto ustanovení má osobitný význam definícia pojmu verejný činiteľ, keďže ide o subjekt pri skutkovej podstate trestného činu pasívnej korupcie, resp. aktívna korupcia smeruje voči verejnému činiteľovi. V zmysle zákona 1924 prišlo k rozšíreniu definície tohto pojmu v porovnaní s pojmom úradník povolaný k rozhodovaniu verejných záležitostí podľa § 104 a 105 TZ 1852. Napr. verejnými činiteľmi sú aj osoby ako zamestnanci a orgány verejných podnikov zárobkovo činných (napr. jatky mesta Brna)⁵⁷. Podobne ako definícia úradníka⁵⁸, aj definícia verejného činiteľa zahŕňa osoby, ktoré vecne rozhodnutie pripravujú, alebo pri jeho príprave spolupôsobia.

OSNOVY TRESTNÉHO ZÁKONA Z ROKOV 1926 A 1937

Rekodifikačné práce na jednotnom trestnom zákone Československej republiky pokročili do vypracovania dvoch paragrafových znení nového zákona - osnovy trestného zákona z roku 1926 (ďalej len Osnova 1926) a osnovy trestného zákona z roku 1937 (ďalej len Osnova 1937). Následkom politických zmien nebola ani jedna z osnov

⁵⁶ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm II 205/29 z 18. 1. 1930, Vážný č. 3734: „*Zákon o úplatkářství (ze dne 3. července 1924, čís. 178 sb. z. a n.) v § 9 nerozlišuje, zda prospěch byl poskytnut aktivním (§ 2) nebo pasivním (§ 3) způsobem úplatkářství jakožto trestného činu, a nečiní propadnutí jeho závislým na ničem jiném, než že byl prospěch poskytnut (trestným způsobem); stačí proto k propadnutí zjištění toho neb onoho trestného činu, i zjištění pasivního úplatkářství podle § 3 zákona, aniž je třeba zjištění trestné viny na straně toho, kdo prospěch veřejnému činiteři poskytl.*

Propadnutí prospěchu jest vedlejším trestem, jenž, má postihnouti toho kdo trestný čin spáchal; neodvislými od něho jsou soukromoprávní nároky, které vcházejí proti pachateli trestného činu osobě činem poškozené. Tyto mají v trestním řízení pro svoji civilněprávní povahu jen postavení adhaesní (§§ 46 a násl., 366 tr. ř.) a jako takové nemohou nijak brániti uspokojení prvního účelu trestního řízení, postihnouti pachatele zákonným trestem (propadnutím prospěchu).

Mohou proto vedle sebe býti uloženy i propadnutí prospěchu jako vedlejší trest podle § 9 zák. o úplatkářství, i náhrada soukromoprávních nároků poškozených podle § 366 tr. ř.“

⁵⁷ Bližšie: rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm II 471/27 z 2. 6. 1928, Vážný č. 3198: „*Úplatkářství (zákon ze dne 3. července 1924, čís. 178 sb. z. a n.). Jatky města Brna jsou veřejným podnikem ve smyslu prvního odstavce § 6 a jich správce je veřejným činitelem podle §§ 2, 3 zákona; pokud je úředníkem povolaným k rozhodování veřejných záležitostí ve smyslu §§ 104, 105 tr. zák.*

Pojem »veřejného činitele« ve smyslu §§ 2, 3 zákona je širší než pojem »úředníka povolaného k rozhodování veřejných záležitostí« ve smyslu §§ 104, 105 tr. zák.

Působnost trestních předpisů §§ 2, 3 zák. vztahuje se i na orgány a zaměstnance veřejných podniků výdělečných.

Nejen zločiny podle §§ 104, 105 tr. zák., nýbrž i přečiny podle §§ 2, 3 zákona přicházejí v úvahu též, jde-li o úředníka (veřejného činitele), který sice o veřejné záležitosti (uzavření smlouvy) sám nerozhoduje, avšak rozhodnutí věcně připravuje nebo při něm spolupůsobí.

I úplatky poskytované pachatelem za tím účelem, by se zbavil domnělých »chikan« jsou trestným jednáním podle § 2 I zák. o úplatkářství; jdeť tu o úplatek za to, že budou pachateli poskytnuty »úlevy« ve smyslu uvedeného ustanovení zákona.

Pod trestní ustanovení §§ 2, 3 zákona spadají zejména ony případy, v nichž by dodávky byly bývaly dárci ponechány (dotyčná smlouva byla s ním uzavřena) i bez dávání daru.

Nákladní listy (železniční) jsou veřejnými listinami (§ 320 t) tr. zák.“

⁵⁸ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Kr I 700/20 z 19. 3. 1921, Vážný č. 399, rozhodnutie Najvyššieho súdu, Zm II 559/25 z 15. 3. 1926, Vážný č. 2314.

schválená, a teda do roku 1950 zostali v platnosti pôvodné kódexy z obdobia Rakúsko-Uhorska a zároveň zákon 1924.

Osnova 1926 označuje korupciu ako trestný čin úplatkárstva (*úplatkářství*) a ustanovuje ho v § 185⁵⁹. Špeciálnymi skutkovými podstatami postihujúcimi korupciu sú úplatkárstvo pri výkone mandátu (*úplatkářství u výkonu mandátu*) podľa § 171 Osnovy 1926⁶⁰ a úplatkárstvo pri voľbe (*úplatkářství při volbě*) podľa § 176 Osnovy 1926.⁶¹

Osobitnú pozornosť tak autori Osnovy 1926 vytvorením osobitných skutkových podstat venujú korupcii vo sfére zákonodarnej moci, resp. korupcii pri výkone volebného práva, čím sa rozširuje trestnosť korupcie. V oboch prípadoch sa trestá aktívna i pasívna korupcia. Rozsah trestnosti aktívnej korupcie vo sfére zákonodarnej moci je však zúžený jednak stanovením pohnútky, ktorá má smerovať k pôsobeniu na rokovanie zákonodarného zboru a jednak vylúčením trestnosti podplácajúceho, ak konal až potom, čo člen zákonodarného orgánu vykonal, alebo nevykonával svoju povinnosť⁶². Úprava oboch ustanovení je totožná s výnimkou oblasti, kde sa korupčné správanie uskutočňuje⁶³.

Návrh osnovy vo viacerých aspektoch nadväzuje na inovácie zákona 1924. Napokon tieto právne predpisy boli pripravované v krátkom časovom slede po sebe a zákon 1924 mal byť len provizórnym riešením⁶⁴ do prijatia komplexnej rekodifikácie československého trestného práva hmotného.

⁵⁹ Ust. § 185 Osnovy 1926: „(1) Kdo organu moci veřejné přímo nebo nepřímo slíbí, nabídne nebo poskytne prospěch majetkový, aby porušil svou úřední povinnost, nebo za to, že ji porušil, kdo soudu nebo veřejnému úředníku povolanému k rozhodnutí ve věci samé přímo nebo nepřímo slíbí, nabídne nebo poskytne prospěch majetkový, aby učinil nebo navrhl rozhodnutí v určitém smyslu neb aby pro takové rozhodnutí hlasoval neb aby tak neučinil, trestá se žalářem od jednoho měsíce do tří let nebo vězením od čtrnácti dnů do tří let.

(2) Stejně se trestá orgán moci veřejné, který přímo nebo nepřímo si dá slíbti, požaduje nebo přijme prospěch majetkový, aby porušil svou úřední povinnost, nebo za to, že ji porušil, soudce nebo veřejný úředník povolaný k rozhodnutí ve věci samé, který přímo nebo nepřímo si dá slíbti, požaduje nebo přijme prospěch majetkový, aby učinil nebo navrhl rozhodnutí v určitém smyslu neb aby pro takové rozhodnutí hlasoval neb aby tak neučinil, nebo za to, že tak učinil nebo neučinil.

(3) Soudce nebo veřejný úředník povolaný k rozhodnutí ve věci samé, který přímo nebo nepřímo si dá slíbti, požaduje nebo přijme prospěch majetkový za to, že učiní nebo navrhne rozhodnutí, o němž ví, že se přičiní zákonu, nebo za to, že pro takové rozhodnutí hlasuje, trestá se žalářem od jednoho roku do osmi let nebo vězením od šesti měsíců do pěti let.“ Citované podľa: *Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. I. Osnovy*. Praha: nákladem ministerstva spravedlnosti, 1926, s. 50.

⁶⁰ Ust. § 171 Osnovy 1926: „(1) Kdo v úmyslu působiti na jednání zákonodárného sboru jeho členu přímo nebo nepřímo slíbí, nabídne nebo poskytne prospěch majetkový, aby se nezúčastnil jednání zákonodárného sboru neb aby se ho zúčastnil v určitém smyslu, trestá se žalářem od jednoho roku do osmi let nebo vězením od šesti měsíců do tří let.

(2) Stejně se trestá člen zákonodárného sboru, jenž přímo nebo nepřímo si dá slíbti, požaduje nebo přijme prospěch majetkový za to, že nevykoná nebo vykoná právo nebo povinnost plynoucí z jeho mandátu za to, že je nevykonával nebo vykonal.“ Tamtiež, s. 47.

⁶¹ Ust. § 176 Osnovy 1926: „(1) Kdo v úmyslu působiti na výsledek volby voliči přímo nebo nepřímo slíbí, nabídne nebo poskytne prospěch majetkový, aby se nezúčastnil veřejné volby neb aby vykonal volební právo určitým způsobem, trestá se vězením od čtrnácti dnů do tří let nebo žalářem od jednoho měsíce do tří let.

(2) Stejně se trestá volič, jenž přímo nebo nepřímo si dá slíbti, požaduje nebo přijme prospěch majetkový za to, že se veřejné volby nezúčastní nebo nezúčastnil nebo že vykoná nebo vykonal volební právo určitým způsobem.“ Tamtiež, s. 48.

⁶² Pozri *Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. II. Odůvodnění osnov*, ref. 39, s. 97-98.

⁶³ Pozri tamtiež, s. 100.

⁶⁴ Tamtiež, s. 6.

Trestný čin **úplatkárstva** ustanovuje postih aktívnej (ods. 1) i pasívnej (ods. 2) **korupcie** v ustanovení jedného paragrafu. Aktívna korupcia je systematicky opäť zaradená ako prvá. Totožne ako pri ustanoveniach zákona 1924, sa pri aktívnej i pasívnej korupcii rozlišujú vždy tri alternatívy konania (sl'úbi, ponúkne, poskytne, resp. prijme, žiada, dá si sl'úbiť). Návrh – podobne ako ustanovenia TZ 1852 a TZ 1878 (a na rozdiel od ust. zákona 1924) – rozlišuje situáciu porušenia povinností za úplatok a situáciu, keď k porušeniu povinností neprichádza. Podľa autorov návrhu je tomu tak preto, aby sa zabezpečil postih čo i len podozrenia z úplatnosti, teda keď páchatel' prijal úplatok za rozhodnutie vyhovujúce zákonu. Úplatkárstvo za protizákonné rozhodnutie teda je kvalifikovaným prípadom úplatkárstva.⁶⁵

Zásadnou odlišnosťou od ustanovení zákona 1924 je opätovný odklon od pojmu verejný činiteľ: ust. § 185 Osnovy 1926 používa tri kategórie osôb: orgán moci verejnej, sudca a verejný úradník.

Návrh sa ďalej odkláňa od osobitného ustanovenia o bagatelnej korupcii, teda nestanovuje beztrestnosť poskytovania, resp. prijímania nepatrných výhod (úplatkov) ako zákon 1924, resp. TZ 1878. Čestný dar sudcovi je však prípustný. Úmysel autorov rekodifikácie na druhej strane smeruje k zachovaniu miernejšieho postihu bagatelnej korupcie osôb iných, ako sú sudcovia a rovnocenne postavení úradníci, prostredníctvom vyvodzovania disciplinárnej zodpovednosti (príp. beztrestnosti), ak ide o bežné dary (sprepitné)⁶⁶, ktoré je náročné odlíšiť od trestného prijímania darov v úrade.⁶⁷

Ďalšou zmenou je zrejmé zvýšenie trestných sadzieb, zvýšenie hornej hranice trestnej sadzby až na tri roky, resp. možnosť uložiť buď žalár alebo väzenie. Rovnaká trestnosť aktívnej i pasívnej korupcie zostáva zachovaná s výnimkou pasívnej korupcie sudcu alebo verejného úradníka, ak za úplatok vydá alebo navrhne nezákonné rozhodnutie. V takom prípade horná hranica trestnej sadzby stúpa až na osem rokov (žalár), resp. päť rokov (väzenie).⁶⁸ Trestné sadzby v špeciálnych skutkových podstatách (§ 171 a 176 Osnovy 1926) sa z hľadiska trestnej sadzby a jej hornej hranice obmedzujú na tri roky. Zmyslom zaradenia týchto špeciálnych skutkových podstát tak nie je ukladanie vyšších trestov za tieto osobitné prípady korupcie, ale vôbec zabezpečenie jej trestnosti, keďže by mohlo byť sporné, či sa týka orgánu moci verejnej, resp. netýka sa sudcov a verejných úradníkov⁶⁹.

Ustanovenia o korupcii v **Osnove 1937** sa čiastočne od uvedených proporcií Osnovy 1926 systematicky aj obsahovo odlišujú. Rozšíril sa najmä počet špeciálnych skutkových podstát trestných činov, ktoré kriminalizujú korupčné správanie. Aktívna korupcia je pomenovaná ako *uplácení*, pasívna korupcia ako *úplatkářství*. Za všeobecné

⁶⁵ *Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. II. Odůvodnění osnov, ref. 39, s. 108.*

⁶⁶ Pozri judikaturu k ust. § 2 ods. 2 a 3 ods. 2 zákona 1924.

⁶⁷ „*Vyjímaje případ soudce a úředníka jemu na roveň postaveného, je poskytování daru a přijímání jejich tam, kde nejde o porušení povinnosti, považovati za pouhé disciplinární provinění. V rámci trestného práva jest těžko stanoviti rozdíl mezi obvyklým snad zpropitným, jež někdy se dává úředníkům nejnižších kategorií, a trestným bráním daru v úřadě. Případy jsou tu tak různé a potřeba represe u různých kategorií veřejných úředníků tak rozdílná, že se tu doporučuje pružnější cesta stíhání disciplinárního.*“ *Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. II. Odůvodnění osnov, ref. 39, s. 108.*

⁶⁸ „*Poněvadž trestní sazba za prosté uplácení sudce se zdá dostatečnou i pro případy aktivního podplácení při porušení práva, bude v takovém případě ten, kdo podplácí, trestán podle druhé aliney odstavce prvního, kdežto podplácený soudce bude v případě porušení práva trestný přísněji podle odstavce třetího.*“ Tamtiež.

⁶⁹ Napokon rovnaký účel sleduje aj v podmienkach SR zavedenie špeciálnych skutkových podstát volebnej korupcie a športovej korupcie v rokoch 2011 a 2014.

skutkové podstaty trestných činov je možné považovať *uplácení a úplatkářství veřejných orgánů a některých jiných osob* podľa § 178 Osnovy 1937, resp. *uplácení a úplatkářství za užití vlivu* podľa § 181 Osnovy 1937. Ako špeciálne skutkové podstaty – vzhľadom na konkrétne špecifikovanú oblasť alebo sféru, v ktorej sa korupčné správanie uskutočňuje – je možné označiť *uplácení a úplatkářství svědka a některých jiných osob* podľa § 152 Osnovy 1937, *uplácení a úplatkářství rozhodce* podľa § 183 Osnovy 1937, *uplácení a úplatkářství právního zástupce* podľa § 185 Osnovy 1937, *tiskové úplatkářství* podľa § 186 Osnovy 1937, *volební uplácení a úplatkářství* podľa § 227 Osnovy 1937, *hoštění voličů* podľa § 228 Osnovy 1937, resp. *uplácení a úplatkářství v řízení konkursním* podľa § 419 Osnovy 1937.

Trestný čin *uplácení a úplatkářství veřejných orgánů a některých jiných osob* podľa § 178 až 180 Osnovy 1937⁷⁰ – podobne ako *úplatkářství* v zmysle Osnovy 1926 do jedného ustanovenia subsumuje aktívnu (ods. 1), ako aj pasívnu korupciu. Avšak v rôznych ustanoveniach (§ 178 a § 180) rozlišuje situáciu, keď „protislužbou“ za úplatok je vykonaný, opomenutý alebo v určitom zmysle vykonaný úkon na jednej strane, alebo zneužitie zverenej verejnej moci na strane druhej (na rozdiel od zákona 1924). Návrh tak, nadväzujúc na TZ 1852 a TZ 1878, **rozlišuje závažnosť rôznych druhov „protislužby“ za úplatok**.

Je možné identifikovať celý rad aspektov, z hľadiska ktorých návrh nadväzuje na zákon 1924: objektívna stránka aktívnej i pasívnej korupcie obsahuje vždy po troch alternatívach konania, subjektom pasívnej korupcie je verejný činiteľ, resp. aktívna korupcia smeruje voči verejnému činiteľovi, úplatok je definovaný ako prospech, na ktorý nie je právo, resp. ďalej je ustanovená bagatelná hranica korupčného správania: nejde o trestný čin, ak prospech (úplatok) bol nepatrný, ibaže bol dotknutý verejný záujem⁷¹.

V určitých aspektoch stanovuje návrh užší rozsah trestnosti ako zákon 1924⁷². Stanoveným trestom je tuhé väzenie – pri aktívnej korupcii so sadzbou jeden mesiac až jeden rok, pri pasívnej korupcii so sadzbou tri mesiace až tri roky, resp. žalár do piatich

⁷⁰ Ust. § 178 ods. 1 a 2 Osnovy 1937: „(1) Kdo veřejnému orgánu nebo s jeho souhlasem jiné osobě za to, že jím bude nebo byl vykonán, opominut nebo v určitém smyslu vykonán nějaký úkon, k němuž je onen orgán povolán, přímo nebo nepřímo nabídne, slíbí nebo poskytne prospěch, na nějž onen orgán nemá práva, bude potrestán tuhým vězením od jednoho měsíce do jednoho roku. (2) Veřejný orgán, který za to, co je uvedeno v předchozím odstavci, pro sebe nebo pro jinou osobu přímo nebo nepřímo přijme prospěch nebo slib prospěchu anebo projeví souhlas, aby tak učinila jiná osoba, bude potrestán tuhým vězením od tří měsíců do tří let.“ Osnova trestního zákona 1937 (bez vydavatelských údajů).

⁷¹ S tým rozdielom, že zákon 1924 používa pojem dôležitý verejný záujem, čo zvyrazňuje výnimočnosť trestnosti korupcie, ak je úplatok nepatrný.

⁷² „Podle § 2 zák. č. 178/1924 Sb. z. a n. stačí k trestnosti uplácení, když za to, co je v zákoně uvedeno, byl nabídnut nebo poskytnut prospěch jiné osobě, stalo-li se to s vědomím upláceného. Osnova má za to, že toto ustanovení jde příliš daleko (srv. Též § 465, odst. 2 tr. Zák. 1878). Čin podniknutý s pouhým vědomím a nikoli souhlasem upláceného (jak vyžaduje osnova) nelze vždy označiti jako nepřímé uplácení veřejného orgánu samého. Vít-li na př. úředník živnostenského úřadu, že za udělení živnostenské koncese bude jiné osobě, jemu naprosto neznámé, poskytnut prospěch, nelze to ani na straně uplácujícího, ani na straně upláceného pokládati za uplácení nebo úplatkářství veřejného orgánu. Zpravidla půjde v takových případech o uplácení a úplatkářství za užití vlivu, trestné podle § 181. Jinak by tomu arci bylo, kdyby osoba, již s vědomím veřejného orgánu byl prospěch nabídnut, slíben nebo poskytnut, byla osobou veřejnému orgánu blízkou. (Vice versa platí to i o úplatkářství. Takové činy nejsou nezpůsobilé vykonati vliv na výkon veřejné moci. Osnova má však za to, že i pro takové případy vystačí s požadavkem „souhlasu“, neboť nežádajíc výslovný souhlas, umožňuje, aby podle okolností případu i mlčení k takové nabídce nebo mlčení k přijetí takového prospěchu bylo pokládáno za souhlas, nebylo-li podniknuto nic k zamezení činu. To by však platilo i v těch případech, kdyby nešlo přímo o osobu blízkou (ve smyslu § 14), nýbrž po případě o osobu jinou, jestliže podle okolností případu by bylo možno již takové vědomí a nepodniknutí ničeho k zamezení činu pokládati za souhlas mlčky projevený.“ Dôvodová správa. Osnova trestního zákona 1937, ref. 70, s. 315.

rokov, ak páchatel' úplatok žiada (ods. 3); pri zneužití verejnej moci (§ 180) sú ustanovené vyššie trestné sadzby. **Rozdielnou trestnosťou aktívnej a pasívnej korupcie** zákonodarca uznáva vyššiu závažnosť prijímania úplatku, pre ktoré je imanentné využitie postavenia prijímajúceho v rámci orgánu verejnej moci (čo sa približuje až k vydieraniu), resp. zohľadňuje tiež skutočnosť, že príčinou aktívnej korupcie nie sú vždy nečestné pohnútky⁷³. Rozdielnou trestnosť stanovuje návrh aj pri neiniciatívnych alternatívach objektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu pasívnej korupcie (prijme, dá si slúbiť) a pri iniciatívnych alternatívach objektívnej stránky (žiada), čo je možné taktiež považovať za inováciu, ktorú priniesla Osnova 1937. V prípade nepatrného úplatku (ods. 4), ak je dotknutý verejný záujem, sa čin kvalifikuje ako priestupok s trestom väzenia do jedného mesiaca alebo peňažným trestom. Vo vybraných prípadoch (napr. výkon súdnej moci) sa uvedené trestné sadzby zvyšujú (ods. 5).

Trestný čin **uplácení a úplatkářství za užití vlivu** podľa § 181 Osnovy 1937⁷⁴ kontinuálne nadväzuje na ust. § 2 ods. 3 a § 3 ods. 3 zákona 1924. Zabezpečuje sa tak kriminalizácia nepriamej korupcie.

Zo špeciálnych skutkových podstát korupčných trestných činov je zaujímavé **volební uplácení a úplatkářství** podľa § 227 Osnovy 1937⁷⁵. Návrh upomína na Osnovu 1926 a kriminalizuje aktívnu a pasívnu korupciu v súvislosti s výkonom volebného práva – za nevykonanie volebného práva alebo vykonanie volebného práva v určitom zmysle. S tým súvisí nadväzujúca skutková podstata trestného činu (*soudního přestupku*) s názvom **hoštění voličů** podľa § 228 Osnovy 1937⁷⁶. Toto ustanovenie kriminalizuje konanie, ktoré nemožno subsumovať pod trestný čin *volebního uplácení a úplatkářství*. Postih je totiž zameraný na korupčné konanie voči iným osobám ako voličom a objektívnou stránkou je podávanie pokrmov, nápojov alebo iných požívatín zadarmo alebo za cenu stanovenú na oko. Kriminalizácia tohto „nešvaru“ – korupčných aktivít súvisiacich s výkonom volebného práva týmto návrhom dosiahla v skúmanom

⁷³ Tamtiež, s. 314.

⁷⁴ Ust. § 181 Osnovy 1937: „(1) Kde nějaké osobě nebo s jejím souhlasem někomu jinému přímo nebo nepřímo nabídne, slíbí nebo poskytne prospěch, na který nemá práva, za to, že přímo nebo nepřímo užije nebo užila vlivu, aby veřejný orgán vykonal, opominul, nebo v určitém smyslu vykonal nějaký úkon, k němuž je povolán, bude potrestán tuhým vězením od osmi dnů do šesti měsíců, ačli nešlo o nepatrný prospěch.“

(2) Kdo za to, co je uvedeno v předchozím odstavci, pro sebe nebo pro jinou osobu přímo nebo nepřímo žádá nebo přijme prospěch, na který nemá práva, nebo slib takového prospěchu, aneb projeví souhlas, aby tak učinila jiná osoba, bude potrestán tuhým vězením od jednoho měsíce do jednoho roku, ačli nešlo o nepatrný prospěch.

(3) Co se v tomto paragrafu ustanovuje o uplácení a úplatkářství za užití vlivu, platí též o uplácení a úplatkářství za užití vlivu na jinou osobu uvedenou v § 179; jde-li však o uplácení nebo úplatkářství za užití vlivu na některou osobu uvedenou v § 179, odst. 2, platí to jen tehdy, jestliže tím, k čemu bylo nebo mělo býti vlivu užito, je dotčen veřejný zájem na plnění úkolů podniků a ústavů tam uvedených.“

⁷⁵ Ust. § 227 Osnovy 1937: „(1) Kdo osobě k volbě oprávněné nebo s jejím souhlasem někomu jinému přímo nebo nepřímo nabídne, slíbí nebo poskytne prospěch za to, že nevykoná nebo nevykonala volební právo nebo že je vykoná nebo vykonala v určitém smyslu, bude potrestán tuhým vězením od jednoho měsíce do šesti měsíců. (2) Stejně bude potrestána osoba k volbě oprávněná, která za to, co je uvedeno v předchozím odstavci, pro sebe nebo pro jinou osobu přímo nebo nepřímo žádá nebo přijme prospěch nebo slib prospěchu anebo projeví souhlas, aby tak učinila jiná osoba. (3) Při odsouzení pro čin trestný podle tohoto paragrafu může soud uložit vedle trest peněžitý.“

⁷⁶ Ust. § 228 Osnovy 1937: „Kdo v den volby podává nebo dává podávat jiným osobám jako voličům pokrmy, nápoje nebo jiné poživatiny zdarma nebo za cenu stanovenou na oko, bude potrestán pro přestupek vězením do jednoho měsíce nebo peněžitým trestem nebo obojím tímto trestem, není-li jeho čin trestný přísněji podle § 227.“

historickom vývoji najširší rozsah.⁷⁷ Problematizujú sa tu aktivity, akými sú napr. tzv. predvolebné guláše alebo aj rozdávanie fajčiarskych výrobkov⁷⁸ a to aj ak sú podávané nevoličom.

Osobitý charakter a široký rozsah kriminalizácie sú signifikantné aj pre **tiskové úplatkárství** podľa § 186 Osnovy 1937⁷⁹. Objektívna stránka skutkovej podstaty tohto trestného činu spočíva v tom, že páchatel' prijme, žiada alebo si dá sľúbiť prospech (úplatok) za neuverejnenie správy v periodickej tlačovine alebo za vedomé uverejnenie nepravdivej správy v periodickej tlačovine. Zákonodarca má tak záujem na potláčaní prijímania odmien osôb zabezpečujúcich vydávanie tlačových periodík, ak má ísť o manipuláciu verejnej mienky – výnimkou je situácia, keď je správa označená ako platená, alebo je táto okolnosť zjavná z iných skutočností (ods. 2). Kriminalizácia konania s uvedeným korupčným charakterom sa v skoršom ani nasledujúcom vývoji právnej úpravy nevyskytuje.

Fundament trestných činov korupcie v Osnove 1937 tak bol prebraný z ustanovení zákona 1924 so zmenami a doplnkami: boli rozšírený počet skutkových podstat trestných činov o uvedené špeciálne skutkové podstaty, resp. boli uskutočnené niektoré paradigmálne zmeny: Osnova 1937 upúšťa od zásady rovnakej trestnosti aktívnej a pasívnej korupcie – pri aktívnej korupcii sú stanovené miernejšie tresty, ďalej prísnejší trest hrozí aktívne konajúcemu – či už žiadajúcemu (pri pasívnej korupcii), resp. bol zúžený výklad pojmu verejný činiteľ (verejný orgán).

TRESTNÉ ZÁKONY Z ROKOV 1950 A 1961

Zjednotenie trestnoprávnej úpravy a zrušenie recipovaných trestných kódexov ako aj zákona 1924 bolo uskutočnené prijatím zákona č. 86/1950 Zb. Trestný zákon (ďalej len TZ 1950). Nová právna úprava čiastočne prijíma niektoré prvky zo zákona 1924, resp. z osnov, avšak celkovo vytvára vlastnú systematickú a čiastočne obsahovú koncepciu, ktorú preberajú aj nasledujúce rekodifikácie trestného práva hmotného z rokov 1961 (zákon č. 140/1961 Zb. Trestný zákon, ďalej len TZ 1961) a 2005 (TZ 2005).

Štvrtý diel tretej hlavy TZ 1950 nesie názov úplatkárstvo, pričom tento pojem v sebe zahŕňa tak aktívnu ako i pasívnu korupciu. Systematicky prvá sa uvádza pasívna korupcia, čiže trestný čin prijímania úplatku podľa § 181 TZ 1950, nasleduje aktívna korupcia, čiže podplácanie podľa § 182 TZ 1950, tretím trestným činom je nepriame úplatkárstvo podľa § 183 TZ 1950 a diel sa uzatvára osobitným ustanovením o účinnej lútosti podľa § 184 TZ 1950. Uvedená systematika s názvami trestných činov sa ďalej preberajú do TZ 1961 a TZ 2005, avšak TZ 2005 nahrádza pojem úplatkárstvo pojmom korupcia. TZ 1961 zaraďuje tieto trestné činy do tretieho oddielu tretej hlavy v ustanoveniach § 160 až 163 TZ 1961 s totožnými názvami.

⁷⁷ Avšak je potrebné dodať, že návrh v tomto bode nadväzoval na ust. § 4 rakúskeho zákona č. 18/1907 ř. z. a ust. § 10 uhorského zák. čl. XXIII/1913) Bližšie: *Osnova trestního zákona*, ref. 70, s. 335.

⁷⁸ Tamtiež.

⁷⁹ Ust. § 178 Osnovy 1937: „(1) Osoba, na jejíž účet se vydává periodická tiskovina, jakož i osoba činná z povolení při redakci, vydávání nebo tisku periodické tiskoviny, která pro sebe nebo pro jinou osobu přímo nebo nepřímo žádá nebo přijme prospěch nebo slib prospěchu za neuveřejnění zprávy v oné periodické tiskovině nebo za uveřejnění zprávy, o níž ví, že je nepravdivá anebo projeví souhlas, aby tak učinila jiná osoba, bude potrestána vězením od osmi dnů do šesti měsíců. (2) Ustanovení předchozího odstavce nelze užít, jde-li o prospěch nebo o slib prospěchu za uveřejnění zprávy, která je jako placená označena nebo jejíž povaha jako zprávy placené je zřejmá z jiných okolností.“

Trestný čin **prijímania úplatku** podľa § 181 TZ 1950⁸⁰ obsahuje niektoré zásadné zmeny v porovnaní so skúmanou staršou právnou úpravou. Subjektom nie je verejný činiteľ, verejný orgán, príp. verejný úradník, ale subjektom je ktorákoľvek trestne zodpovedná osoba, ktorá má vplyv na rozhodovanie vo veciach všeobecného záujmu. Totožne je táto otázka riešená aj pri prijímaní úplatku podľa § 160 TZ 1961⁸¹ s tým rozdielom, že ide o vplyv na obstarávanie vecí všeobecného záujmu. Spáchanie činu verejným činiteľom je uvedené až ako osobitný kvalifikačný znak v kvalifikovanej skutkovej podstate (§ 181 ods. 3 TZ 1950, resp. § 160 ods. 3 TZ 1961). Keďže páchatel' musí mať vplyv na rozhodovanie vo veci všeobecného záujmu, resp. obstarávanie vecí všeobecného záujmu, aj v základnej skutkovej podstate ide o špeciálny subjekt. Takto formulovaný špeciálny subjekt však zahŕňa potenciálne podstatne širší okruh osôb, keďže rozhodovaním vo veci všeobecného záujmu, resp. obstarávaním vecí všeobecného záujmu je v podmienkach znárodneného hospodárstva a štátom riadenej ekonomiky mimoriadne široký okruh činností.

Právna úprava prvýkrát v tomto ustanovení používa explicitne pojem úplatok, avšak bez zákonnej definície.⁸² Úplatkom môže byť prakticky čokoľvek, na čo prijímajúci nemá právny nárok, pričom ide o vec s hospodárskou hodnotou. Úplatkom sú najmä peniaze (v rôznej výške), vecné dary (s rôznou hodnotou), v podmienkach socialistického

⁸⁰ Ust. § 181 TZ 1950: „*Prijímanie úplatku.*

(1) Kto v súvislosti s rozhodovaním vo veciach všeobecného záujmu alebo s výkonom takého rozhodnutia prijme alebo si dá sľúbiť úplatok, potresce sa odňatím slobody až na jeden rok a peňažným trestom.

(2) Kto za okolností uvedených v odseku 1 žiada úplatok, potresce sa odňatím slobody na tri mesiace až tri roky a peňažným trestom.

(3) Odňatím slobody na jeden až päť rokov a peňažným trestom sa páchatel' potresce, ak spácha čin uvedený v odseku 1 alebo 2 ako verejný činiteľ.“

⁸¹ Ust. § 160 TZ 1961: „*(1) Kto v súvislosti s obstarávaním vecí všeobecného záujmu prijme alebo si dá sľúbiť úplatok, potresce sa odňatím slobody až na dva roky alebo nápravným opatrením alebo zákazom činnosti.*

(2) Kto za okolností uvedených v odseku 1 úplatok žiada, potresce sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.

(3) Odňatím slobody na jeden rok až päť rokov sa páchatel' potresce, ak spácha čin uvedený v odseku 1 alebo 2 ako verejný činiteľ.“

⁸² Zákonná definícia je zavedená až rekodifikáciou trestného práva hmotného v podmienkach SR zákonom TZ 2005.

hospodárstva aj cudzie valuty.⁸³ Literatúra⁸⁴ však identifikuje bagatelnú hranicu úplatku – nesmie ísť o výhodu celkom nepatrnú. Avšak opakované prijímanie menších úplatkov môže v súhrne naplniť pokračujúci trestný čin. Rozhodovacia činnosť súdov⁸⁵ však toto stanovisko nereflektuje a za úplatok považuje aj výhody nízkej hodnoty – 50 Kčs alebo kávu a cigarety.

Objektívna stránka skutkovej podstaty trestného činu pozostáva z troch alternatív konania – páchatel' úplatok prijme alebo si dá sľúbiť (§ 181 ods. 1 TZ 1950, resp. § 160 ods. 1 TZ 1961), resp. žiada (§ 181 ods. 2 TZ 1950, resp. § 160 ods. 2 TZ 1961), a to vždy v súvislosti s rozhodovaním vo veciach všeobecného záujmu alebo s výkonom takého rozhodnutia (TZ 1950) alebo v súvislosti s obstarávaním vecí všeobecného záujmu (TZ 1961). Z právnej úpravy podľa zákona 1924 tak boli prebrané tri alternatívy konania, avšak s vyčlenením aktívnej – iniciatívnej, a teda závažnejšej alternatívy (žiada) do samostatného odseku – podobne ako v Osnove 1937 – s vyššou trestnou sadzbou v záujme diferencovania rozličnej závažnosti konania páchatel'a. Ide o dve samostatné skutkové podstaty trestných činov, pričom podľa judikatúry je ich jednočinný súbeh vylúčený. Trestný čin podľa skutkových podstát v druhom odseku je dokonaný už žiadaním úplatku bez ohľadu na to, či bol následne úplatok poskytnutý (trestný čin dokončený), alebo bol úplatok prisľúbený. Skutočnosť, že páchatel', ktorý úplatok žiadal, ho následne aj prijal zvyšuje spoločenskú závažnosť činu, na čo sa prihliadne pri výmere

⁸³ Bližšie: Zhodnocení poznatků o rozhodování soudů o trestné činnosti úplatkářství, Projednáno plénem Nejvyššího soudu ČSSR dne 27. 6. 1978 pod č. Plsf 1/78, publikované ako R 17/1978. Pozri najmä: „Úplatky, které ve všech uvedených úsecích či oblastech byly nabízeny, poskytovány nebo požadovány, měly různý charakter. Většinou šlo o peněžité částky, ale také o věcné dary (dárkové koše, alkoholické nápoje, bonboniéry, potraviny, cigarety, fotoaparáty, zlaté předměty apod.) a někdy i různé protislužby. V oblasti zahraničního obchodu šlo kromě věcných darů též o "provize" v cizích valutách. Rovněž hodnota úplatků byla různá. Pokud úplatky spočívaly v peněžitých částkách, jejich výše se pohybovala od 100 Kčs až do několika desítek tisíc Kčs (např. úplatek v souvislosti s přednostním přidělením bytu činil v jednom případě 20 000 Kčs, v jiném případě dokonce 40 000 Kčs, na úseku zahraničního obchodu šlo o úplatek v částce 48 000 šilinků). Rovněž hodnota úplatků ve formě věcných darů byla rozdílná. Pohybovala se od celkem nepatrné hodnoty (např. balíček kávy) až do hodnoty zlatých a jiných cenných předmětů. Výše úplatků v souvislosti s obstaráváním tzv. úzkoprofilového zboží a výrobků se často řídila spíše stupněm jeho nedostatku a poptávkou, než jeho cenou. V některých případech nabídnutí úplatku nemohla být jeho výše zjištěna (např. byl-li odmítnut peněžitý úplatek nabídnutý v zalepené obálce). Úplatky byly nabízeny a požadovány zpravidla jednorázově, někdy však i opakovaně (např. v případech postupného odebírání nedostatkových materiálů).“ Pozri tiež BELEŠ, Andrej. Pojem úplatok – z pohľadu zákona a aplikačnej praxe. In *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, 2016, roč. 35, č. 2, s. 3-15.

⁸⁴ VIESKA, Juraj. § 160 Prijímanie úplatku. In BREIER, Štefan – BURDA, Alois – FARKAŠ, Zoltán. *Trestný zákon. Komentár*. Bratislava: Osveta 1964, s. 619.

⁸⁵ Pozri tiež Zhodnocení praxe soudů při rozhodování o trestných činech úplatkářství, Zpráva trestního kolegia Nejvyššího soudu ČSSR z 26. 1. 1988 č. j. Tpjf 28/87, publikované ako R 16/1988: „Jak v ČSR, tak v SSR převažovalo nabízení a poskytování peněžních částek ve výši od 50 Kčs do 10 000 Kčs a někdy i vyšších, např. za převod členských práv k družstevnímu bytu bylo dáno 20 000 Kčs, při výkupu chatrčí a vyřizování státních příspěvků pro cikánské obyvatele přijal tajemník komise rady ONV 43 485 Kčs, příslušníkovi SNB bylo nabídnuto 30 000 Kčs, obhájce přijal úplatky ve výši 23 000 Kčs, lékař kromě věcných darů přijal 11800 Kčs atd. Ojedinele byly nabídnuty, resp. poskytnuty valuty nebo tuzexové poukázky, jako 1000, 150 a 40 US dolarů, 700 a 100 DM a 300 TK. Věcné dary měly velmi různou povahu i hodnotu; šlo o zahraniční elektroniku, šperky v hodnotě 10 000 Kčs, pračku v ceně 6000 Kčs, sportovní oblečení zahraniční výroby, malý motocykl, výrobky z broušeného a litého skla, lyže, lihoviny, bonboniéry, kávu, cigarety, různé potraviny apod. Pouze v několika případech měl úplatek povahu protislužby, když byla nabídnuta možnost rodinné rekreace a vyhloubení studny speciálním strojem socialistické organizace.“

trestu⁸⁶. Uvedená systematická zložitost skutkových podstat bola odstránená až novelizáciou TZ 1961 v podmienkach samostatnej Slovenskej republiky. Páchateľ nemusí o úplatok požiadať výslovne – postačuje také konanie, z ktorého je zrejmé, že páchateľ úplatok očakáva a chce⁸⁷, avšak nepostačuje len zveličovanie náročnosti uskutočnenia úkonu⁸⁸.

Čas prijatia, žiadania alebo prijatia sľubu úplatku pre právnu kvalifikáciu skutku nie je rozhodujúci⁸⁹ – môže s tak stať pred rozhodovaním vo veci všeobecného záujmu alebo obstarávaním vecí všeobecného záujmu alebo až po takejto činnosti. V tomto aspekte je možné identifikovať kontinuitu so zákonom 1924.

Podstatnou zmenou v objektívnej stránke je nahradenie zdĺhavého výpočtu oblastí a činností vo sfére výkonu verejnej moci, pri ktorých sa korupčné správanie uskutočňuje⁹⁰, širokým a zovšeobecňujúcim pojmom **rozhodovanie vo veciach všeobecného záujmu a výkon takého rozhodnutia** (TZ 1950), resp. **obstarávanie vecí všeobecného záujmu** (TZ 1961). Takéto riešenie reaguje na zmenu politicko-ekonomických podmienok v Československu po roku 1948, zoštátnenie hospodárstva, rozmach štátneho etatizmu, nástup totalitného režimu diktatúry proletariátu⁹¹. Všeobecný záujem, rozhodovanie o ňom, resp. jeho obstarávanie začali presahovať aj do sfér, ktoré v podmienkach trhového hospodárstva, plurality foriem vlastníctva, resp. demokratického štátneho režimu štandardne patria do súkromnej sféry jednotlivcov. Zmena z formulácie rozhodovanie vo veci všeobecného záujmu v zmysle TZ 1950 na formuláciu obstarávanie vecí všeobecného záujmu v zmysle TZ 1961 sleduje rozšírenie trestnej ochrany záujmov spoločnosti: ide o ochranu pred úplatkárstvom pracovníkov, ktorí nie len rozhodujú vo veciach všeobecného záujmu, ale aj takých, ktorí obstarávajú veci všeobecného záujmu⁹². Postačuje už len súvislosť s obstarávaním vecí všeobecného záujmu, nie je nevyhnutné, aby táto činnosť bola úplatkom skutočne ovplyvnená⁹³.

Cieľom sa tak stáva postih korupčného správania čo najširšom spektre oblastí spoločenského života. Verejný záujem v súvislosti s výkladom rozhodovania vo veci všeobecného záujmu je široko koncipovaný už v judikatúre k TZ 1950. Rozhodovaním o veci všeobecného záujmu tak je aj rozhodovanie o náhrade škody z titulu úrazu (pričom podplácanie spočíva v navrátení časti sumy, ktorá bola vyplatená ako náhrada škody,

⁸⁶ R 3/1978: „*Trestné činy prijímání úplatku podle § 160 odst. 1 a podle § 160 odst. 2 tr. zák. jsou samostatné trestné činy. Jednočinný souběh těchto trestných činů není možný. Trestný čin přijímání úplatku podle § 160 odst. 2 tr. zák. je dokonán již tím, že pachatel úplatek žádá; je nerozhodné, zda mu byl z tohoto podnětu úplatek poskytnut nebo slíben. K tomu, že pachatel, který úplatek žádal, jej přijal, se přihlídně při výměře trestu v rámci okolností určujících stupeň nebezpečnosti činu pro společnost (§ 3 odst. 4, § 31 odst. 1 tr. zák.).*“

⁸⁷ R 16/1981, R 46/1983.

⁸⁸ BESTA, Zdeněk – HASCH, Karel. Některé aktuální otázky postihu trestných činů úplatkářství. In *Socialistická zákonost*, 1988, roč. 36, č. 8, s. 460-465.

⁸⁹ VIESKA, ref. 84, s. 619.

⁹⁰ Porovnaj staršiu právnu úpravu: správa spravodlivosti, prepožičiavanie služieb, rozhodovanie o verejných záležitostiach (§ 104 TZ 1852), štátne úlohy verejnej správy alebo spravodlivosti alebo úlohy municipia alebo obce (§ 461 TZ 1878), vydávanie oprávnení a povolení, uzatváranie zmlúv, vykonanie úkonu (§ 2 zákona 1924). Avšak vždy je výpočet činností spojený s definíciou špeciálneho subjektu – verejného úradníka, verejného činiteľa a pod.

⁹¹ Pozri bližšie napr. ČIČ, Milan. Vývojové tendencie trestného zákonodarstva na území Československa po roku 1945 a niektoré jeho súčasné problémy. In *Právnícké štúdie*, 1972, roč. 20, s. 11-47.

⁹² VIESKA, ref. 84, s. 6.

⁹³ Avšak literatúra pripomína, že aj takému širokému výkladu je potrebné stanoviť určité hranice, pozri BESTA – HASCH, ref. 88, s. 460-465.

osobe, ktorá vyplatenie náhrady škody zabezpečila).⁹⁴ Pojem vec všeobecného záujmu je širší ako pojem verejná vec, kam nespadá obstarávanie všetkých úloh plynúcich z hospodársko-organizátorskej funkcie štátu, napr. činnosť výrobného majstra v pekárňach.⁹⁵

Vecou všeobecného záujmu nie je len vec, ktorá spadá do právomoci verejného činiteľa; je ňou záležitosť, na ktorej má záujem **celá spoločnosť alebo väčšia skupina členov spoločnosti** (väčšia skupina občanov)⁹⁶. Tu je možné sledovať kontinuitu v judikatúre.⁹⁷ Výklad tohto pojmu sa v priebehu nasledujúcich desaťročí ustaluje⁹⁸ a obsahuje „*každou činnosť, ktorá souvisí s plněním společensky významných úkolů. Za obstarávání věcí obecného zájmu soudy považují nejen rozhodování orgánů státní moci a správy, ale i uspokojování zájmů občanů a organizací v oblasti materiálních, zdravotních, sociálních, kulturních a jiných potřeb.*“⁹⁹ Napr. modernizácia a oprava bytového fondu je obstarávaním úloh v oblasti uspokojovania materiálnych potrieb a na ich splnení má záujem celá spoločnosť¹⁰⁰. Obstarávaním vecí všeobecného záujmu je výkon právomoci

⁹⁴ R 38/1961: „*Pokial' páchatel' prijal z majetku v socialistickom vlastníctve sumu v dobrej viere, že mu po práve náleží, keď ale diel z tejto sumy ponechal poukazujúcej osobe za vybavenie jej domnelého nároku verejnoprávnej povahy, nejde o rozkrádanie majetku v socialistickom vlastníctve podľa § 245 tr. zák., ale o trestný čin podplácania podľa § 182 ods. 1, ods. 2 tr. zák.*“ Z odôvodnenia: „*Najvyšší súd na sťažnosť pre porušenie zákona podanú predsedom Najvyššieho súdu zrušil rozsudok krajského súdu a na odvolanie M. zrušil podľa § 282 ods. 1 písm. b) tr. por. rozsudok ľudového súdu v Bratislave dotyčne obžalovanej M. v celom rozsahu a pre skutok spočívajúci v tom, že v r. 1956 na návrh J. súhlasila s tým, že z jej poskytnutej peňažnej čiastky poukázanej jej ako náhrada škody z titulu zahynutia jej manžela pri železničnej nehode poukáže pracovníkovi ČSD Bratislava polovicu tejto čiastky a skutočne odovzdala J. sumu 7000 Kčs s tým, aby ju podľa dohody odovzdal dr. G., naplňujúci znaky trestného činu podplácania podľa § 182 ods. 1, 2 tr. zák.*“

⁹⁵ R 56/1960: „*Pod pojem verejnej veci nespadá obstarávanie všetkých úloh plynúcich z hospodársko-organizátorskej funkcie štátu, ale iba tých, ktoré svojím spoločenským významom prevyšujú veci všeobecného záujmu, ako to má na mysli napr. ustanovenie § 181 a násl. tr. zák.*“ Z odôvodnenia: „*Nie je tiež správny záver krajského súdu, že obvineného ako výrobného majstra je treba pokladať pri výkone jeho funkcie za verejného činiteľa. Aj keď postavenie majstra vo výrobe je dôležité, nie je ho možno pokladať za vedúceho alebo rozhodujúceho zamestnanca podniku v zmysle § 75 ods. 1 písm. c) tr. zák., ako to odôvodnil krajský súd.*“ Resp. ďalej: „*Z tejto náplne práce je zrejmé, že obvinený ako výrobný majster predtým robotník, mal riadnou organizáciou práce zabezpečovať žilinských pekárni, pričom sa riadil príkazmi a pokynmi svojich plnenie výrobných úloh na obmedzenom úseku pracoviska nadriadených. Nebol teda vedúcim alebo rozhodujúcim zamestnancom podniku a ani ináč neobstarával verejné veci súc k tomu povolaný. Pod pojem verejnej veci nespadá obstarávanie všetkých úloh plynúcich z hospodársko-organizátorskej funkcie štátu, ale iba tých, ktoré svojím spoločenským významom prevyšujú veci všeobecného záujmu, ako to má na mysli napr. ustanovenie § 181 a násl. tr. zák.*“

⁹⁶ R 32/1987 (z odôvodnenia): „*Nelze přehlédnout, že pojem »obstarávání věcí obecného zájmu« není obsahově totožný s plněním úkolů spadajících do pravomoci veřejného činitele. Je širší a spadá sem obstarávání všech úkolů, na jejichž plnění má zájem celá společnost nebo aspoň větší skupina občanů. Vyžaduje se však, aby mezi úplatkem a obstarávání věcí obecného zájmu byla souvislost. Bude tomu tak tehdy, jestliže přijatý nebo slíbený úplatek má vztah k činnosti osoby, která věci obecného zájmu sama obstarává, nebo osoby, která při tom spolupůsobí, např. koná přípravné práce.*“ Pozri taktiež VIESKA, ref. 84, s. 619.

⁹⁷ Porovnaj rozhodnutie Najvyššieho súdu Zm II 475/26 zo 17. 3. 1927, Vážny č. 2701.

⁹⁸ Avšak výklad pojmu obstarávanie vecí všeobecného záujmu sa vyvíja doposiaľ, pozri napr. BELEŠ, Andrej. Korupcia v súvislosti s obstarávaním vecí všeobecného záujmu. In *Justičná revue*, 2017, roč. 69, č. 8-9, s. 1009-1020.

⁹⁹ Zhodnocení poznatků o rozhodování soudů o trestné činnosti úplatkářství, Projednáno plénem Nejvyššího soudu ČSSR dne 27. 6. 1978 pod č. Pls 1/78, publikované ako R 17/1978.

¹⁰⁰ R 3/1978, z odôvodnenia: „*V obou případech byl úplatek obviněným žádan a také přijat v souvislosti s modernizací a opravou bytového fondu, tedy při obstarávání úkolů v oblasti uspokojování materiálních potřeb, na jejichž splnění má zájem celá společnost. Šlo proto v obou případech o úplatkářství*“

verejných činiteľov (rozhodovanie a činnosť orgánov štátnej moci, sudcov, prokurátorov, Zboru národnej bezpečnosti, notárov, avšak aj lekárov vedúcich zamestnancov v školstve, ak ide o prijímanie študentov atď.)¹⁰¹, ďalej výkon pracovných a funkčných povinností zamestnancov štátnych, družstevných, spoločenských a iných organizácií, keď nejde o výkon právomocí, avšak plnia sa tak spoločenské úlohy, avšak nad rámec toho aj ďalšie činnosti, napr. prenechanie poradia na kúpu motorového vozidla, prevod družstevného bytu alebo výpoveď svedka pred súdom, čo ako extenzívny výklad podlieha kritike: odporuje totiž zmyslu trestných činov úplatkárstva, ak sa postihuje konanie občana, ktoré je výlučne prejavom jeho osobných práv a povinností¹⁰². Obstarávaním vecí všeobecného záujmu sú podľa najvyššieho súdu tie činnosti, ktorými sa spoločensky významné úlohy štátnych orgánov a socialistických organizácií plnia priamo (rozhodovanie súdov, uzatváranie kúpnych zmlúv atď.), z vedľajších činností sú to tie, ktoré môžu plnenie úloh ovplyvniť (príprava podkladov, asistencia pri chirurgickom zákroku, vybavovanie objednávok, atď.)¹⁰³.

Najvyšší súd ČSSR v hodnotiacej správe z roku 1978¹⁰⁴ rozdeľuje úplatkárstvo vo veci obstarávania vecí všeobecného záujmu jednak na úplatkárstvo na úseku činnosti orgánov štátnej moci a správy – najmä pri činnosti národných výborov, orgánov ministerstva vnútra, prokuratúry a súdov a pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti – a jednak na úplatkárstvo na úseku hospodárskeho života – najmä odberateľsko-dodávateľských vzťahov. Je nevyhnutné mať na pamäti, že prezentované údaje sa týkajú registrovaného úplatkárstva – korupcie, avšak najmä takého úplatkárstva, na ktorého odhalenie mal záujem najvyšší súd upriamiť pozornosť verejnosti.

Korupcia pri činnosti národných výborov je korupciou na komunálnej úrovni, teda v podmienkach pridelenia nájomných bytov, korupcia za uprednostnenie pri tomto rozhodovaní, resp. korupcia pri povoľovaní stavieb „rodinných domkov“. Výnimočné sú prípady, keď je úplatok poskytnutý za riadne a zákonné vybavenie vecí.¹⁰⁵ O desať rokov neskôr uvádza najvyšší súd nové osobité situácie korupčného konania na komunálnej úrovni: umiestňovanie do domova dôchodcov, vykupovanie rómskych chatrčí, vyňatie pozemku z lesného pôdneho fondu, vystavenie fingo vaného sprievodného listu na pašovaného koňa a ďalšie¹⁰⁶.

Korupcia v oblasti činnosti orgánov ministerstva vnútra, prokuratúry a súdov súvisí najmä so snahou páchatel'ov trestných činov si zabezpečiť nezačatie alebo

v souvislosti s obstaráváním věcí obecného zájmu ve smyslu znaků trestných činů uvedených v § 160 a 161 tr. zák. Obviněný také z titulu své funkce vedoucího instalatérů bytového podniku sám mohl zajistit slíbené urychlení oprav, popř. úprav bytů, takže mezi úplatky a obstaráváním věci obecného zájmu tu byla souvislost.“

¹⁰¹ BESTA – HASCH, ref. 88, s. 460-465.

¹⁰² Tamtiež.

¹⁰³ Zhodnocení praxe soudů při rozhodování o trestných činech úplatkářství, Zpráva trestního kolegia Nejvyššího soudu ČSSR z 26. 1. 1988 č. j. Tpjf 28/87, publikované ako R 16/1988.

¹⁰⁴ Zhodnocení poznatků o rozhodování soudů o trestné činnosti úplatkářství, Projednáno plénem Nejvyššího soudu ČSSR dne 27. 6. 1978 pod č. Plsf 1/78, publikované ako R 17/1978.

¹⁰⁵ Pozri tamtiež: „Trestně postiženy byly především osoby, které úplatky poskytlý nebo nabídly, zpravidla ve snaze získat přednostní přidělení bytu, resp. možnost výstavby domku, ale i pracovníci národních výborů (odboru bytového hospodářství, odboru výstavby), pokud úplatky přijali nebo si jejich poskytnutí dali slíbit. Vcelku výjimečně docházelo k trestnímu postihu těch osob, které žádaly nebo přijaly úplatek za to, že svým vlivem budou působit na odpovědné pracovníky národních výborů nebo za to, že tak již učinily a rovněž i osoby, které z tohoto důvodu úplatek nabídly nebo slíbily (nepřímé úplatkářství).“

¹⁰⁶ Zhodnocení praxe soudů při rozhodování o trestných činech úplatkářství, Zpráva trestního kolegia Nejvyššího soudu ČSSR z 26. 1. 1988 č. j. Tpjf 28/87, publikované ako R 16/1988.

zastavenie už začatého trestného stíhania (resp. nevzatie do väzby), typicky pri trestných činoch, ako sú opilstvo, neoprávnené užívanie cudzieho motorového vozidla (tzv. čierne jazdy) alebo pri priestupkoch v doprave. Najvyšší súd konštatuje, že úplatky boli vo väčšine prípadov len ponúkané, čo svedčí o „bdelosti“, resp. čestnosti a riadnom výkone činnosti pracovníkov týchto orgánov.¹⁰⁷ Problematiku korupcie v tejto oblasti zdôrazňuje najvyšší súd aj po desiatich rokoch v roku 1988: ponúkanie úplatkov orgánom Zboru národnej bezpečnosti v súvislosti s páchaním trestných činov alebo priestupkov, najmä v doprave – tvorí na Slovensku približne polovicu z registrovaných prípadov. Vyskytuje sa naďalej ponúkanie úplatkov prokurátorovi za prepustenie z väzby alebo iné ovplyvnenie trestného konania. Najvyšší súd opäť vyzdvihuje, že ponúkané úplatky neboli prijaté. Avšak prišlo aj k odsúdeniu predstaviteľov prokuratúry, notára a advokáta¹⁰⁸.

Korupcia pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti sa v správe z roku 1978 vyznačuje výskytom najmä v troch oblastiach zdravotníckych úkonov – pri závažnejších a náročnejších chirurgických úkonoch, pri rozhodovaní o kúpeľnej liečbe, resp. pri rozhodovaní o práceneschopnosti. V týchto prípadoch bolo vo zvýčenej miere registrované už prijatie úplatku.¹⁰⁹ V priebehu nasledujúcich desiatich rokov sa situácia v zdravotníctve významne nezmenila, okrem uvedených zdravotníckych úkonov sa korupcia vyskytuje aj pri množstve ďalších úkonov¹¹⁰.

¹⁰⁷ Zhodnocení poznatků o rozhodování soudů o trestné činnosti úplatkářství, Projednáno plénem Nejvyššího soudu ČSSR dne 27. 6. 1978 pod č. Plsf 1/78, publikované ako R 17/1978: „*Nabízeným úplatkem mělo být nejčastěji dosaženo, aby příslušný orgán upustil od trestního postihu. Úplatek byl nabídnut též orgánu dopravního inspektorátu v souvislosti se žádostí o rozšíření řidičského průkazu nebo vyšetřovatel prokuratury v souvislosti s rozhodováním o vazbě. V ojedinělých případech byly úplatky nabízeny soudcům v souvislosti s rozhodováním o podmíněném propuštění nebo o povolení odkladu výkonu trestu odnětí svobody a dále státnímu notáři v souvislosti s registrací smlouvy o převodu nemovitosti. Skutečnost, že postih úplatkářství na tomto úseku se omezoval v podstatě jen na formu nabízení úplatku, jakož i poznatky ze spisových materiálů svědčí o tom, že pracovníci uvedených orgánů, kterým byl úplatek nabízen, jej nepřijali a učinili opatření k trestnímu stíhání pachatele. Pouze v jednom případě byl odsouzen za přijetí úplatku státní notář.*“

¹⁰⁸ Zhodnocení praxe soudů při rozhodování o trestných činech úplatkářství, Zpráva trestního kolegia Nejvyššího soudu ČSSR z 26. 1. 1988 č. j. Tpjf 28/87, publikované ako R 16/1988: „*Jen v několika případech byl úplatek nabídnut nebo slíben prokurátorovi za propuštění obviněného z vazby nebo za ovlivnění, aby obviněnému nebyl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody, soudcům v souvislosti s propuštěním osoby z výkonu ochranného dohledu, z vazby nebo s jejím podmíněným propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody, s neuložením trestu zákazu činnosti apod., a též v případě rozhodování v občanskoprávních věcech, a to i soudní tajemníci, vyřizující opatrovníckou věc. Osoby, jimž byly za popsanych okolností úplatky nabídnuty, je až na výjimky nepřijaly a současně daly podnět k trestnímu stíhání podplácejících. Za trestný čin přijímání úplatku byl odsouzen jen jeden prokurátor a jeden vyšetřovatel okresní prokuratury, kteří se trestné činnosti dopustili při vyřizování trestní věci, a jeden státní notář a advokát za úplatky přijaté v souvislosti s ověřováním podpisu na darovací smlouvě, resp. s poskytováním právní služby v trestním řízení.*“

¹⁰⁹ Zhodnocení poznatků o rozhodování soudů o trestné činnosti úplatkářství, Projednáno plénem Nejvyššího soudu ČSSR dne 27. 6. 1978 pod č. Plsf 1/78, publikované ako R 17/1978: „*Na úseku zdravotnictví šlo převážně o případy úplatkářství v souvislosti s výkonem lékařských úkonů při poskytování léčebné péče, zejména při závažnějších zákrocích chirurgické povahy nebo v souvislosti s doporučováním lázeňské léčby či rozhodováním o této léčbě a s uznáním pracovní neschopnosti. V těchto případech byli trestně stíháni převážně ti zdravotničtí pracovníci, kteří úplatek přijali. Ojediněle se vyskytly případy trestního postihu osob, které nabídly úplatek v souvislosti s provedením laboratorní zkoušky ke zjištění hladiny alkoholu v krvi po dopravní nehodě, na níž měly účast.*“

¹¹⁰ Zhodnocení praxe soudů při rozhodování o trestných činech úplatkářství, Zpráva trestního kolegia Nejvyššího soudu ČSSR z 26. 1. 1988 č. j. Tpjf 28/87, publikované ako R 16/1988: „*Za přijímání úplatků byl však odsouzen též závodní lékař, jenž je přijal v souvislosti s léčením pacienta mimo okruh pracovníků organizace, ředitel léčebny dlouhodobě nemocných, který úplatky přijímal od rodinných příslušníků hospitalizovaných osob za příslib náležitě léčebné péče, dorostová lékařka, jež je přijala od*

Vzhľadom na štátom riadenú ekonomiku je osobitnou oblasťou vysokého výskytu korupcie oblasť odberateľsko-dodávateľských vzťahov. Špecifikom tejto oblasti je zdroj poskytovaných peňažných úplatkov – úplatky sú poskytované zo zdrojov socialistických organizácií (štátnych právnických osôb), nie z osobného vlastníctva fyzických osôb.¹¹¹ Páchatelia vytvárajú v socialistických organizáciách protizákonné tzv. čierne fondy. Korupcia v tejto oblasti smeruje k prednostnému dodaniu surovín alebo výrobkov, prednostnému poskytnutiu služby, kuzatvoreniu zmluvy o dodávke alebo iným výhodám. Osobitnou kategóriou týchto vzťahov je zaobstarávanie tzv. úzkoprofilových tovarov a služieb. Príčinou tohto problému sa javí **nevýkonnosť socialistického hospodárstva**, ktorá ústi do nedostatku nevyhnutných výrobkov a poskytovateľov služieb, čo opakovane priznáva aj najvyšší súd¹¹². Príčinami korupcie (subjektívnymi) sú však aj osobné prospechárstvo¹¹³, avšak aj neúcta k spoločenským a právnym pravidlám (vládnuca trieda získala moc prostredníctvom revolúcie, teda porušením doposiaľ platných právnych pravidiel a ich zrušením) – víťazi tejto revolúcie si chcú zabezpečiť životný štandard zodpovedajúci ich snahe¹¹⁴.

Nevýkonnosť socialistického hospodárstva sa ako problém permanentne vyskytuje v 70-tych ako aj 80-tych rokoch – či už v súvislosti so stavebným materiálom, náhradnými dielmi, dopravnými prostriedkami alebo farebnými televízormi¹¹⁵. Socialistické hospodárstvo nie je schopné plnohodnotne zabezpečiť základné služby (montáž vykurovania, lepenie podlahovej krytiny, pohrebné služby atď.), ktorých

rodinných příslušníků branců v souvislosti s její posudkovou činností při odvodech, a zubní lékař, který žádal od pacientů peníze za provedení protetických prací.“

¹¹¹ Ústava ČSSR v rámci realizácie idey, že socializmus zvíťazil (preambula), už nepripúšťala ani súkromné vlastníctvo drobných a stredných podnikov do 50 zamestnancov (ako Ústava ČSR z roku 1948) a rozlišovala socialistické spoločenské vlastníctvo (čl. 8), do ktorého patrilo štátne vlastníctvo a družstevné vlastníctvo, a osobné vlastníctvo občanov „*k spotrebným predmetom, najmä k predmetom osobnej a domácej potreby, rodinným domčekom, ako aj k úsporám nadobudnutým prácou*“ (čl. 10). Prípustné bolo malé súkromné hospodárstvo, a to založené výlučne na osobnej práci (čl. 9). Bližšie ZDOBINSKÝ, Stanislav et al. *Československá ústava. Komentář*. Praha: Panorama 1988, s. 87 a nasl.

¹¹² Zhodnocení poznatků o rozhodování soudů o trestné činnosti úplatkářství, Projednáno plénem Nejvyššího soudu ČSSR dne 27. 6. 1978 pod č. Plsf 1/78, publikované ako R 17/1978. Pozri najmä: „*K úplatkářství formou podplácení a přijímání úplatku docházelo rovněž v souvislosti s obstaráváním tzv. úzkoprofilového zboží nebo služeb. Podplácení bylo často motivováno určitou tísní občana, např. když občan nemohl pro nedostatek stavebního materiálu pokračovat ve stavbě rodinného domku nebo pro nedostatek náhradních dílů používat motorového vozidla, domácích spotřebičů apod. Nedostatek některých druhů zboží, výrobků a náhradních dílů je jednou z hlavních příčin úplatkářství ve vztahu občana k oblasti obchodu a služeb. Často však takové nedostatky byly pracovníky obchodu a služeb jen předstírány za účelem vytváření podmínek pro nabízení úplatků.*“ Ďalej Zhodnocení praxe soudů při rozhodování o trestných činech úplatkářství, Zpráva trestního kolegia Nejvyššího soudu ČSSR z 26. 1. 1988 č. j. Tpjf 28/87, publikované ako R 16/1988: „*Z objektivně působících příčin dovolují získané poznatky označit za nejdůležitější disproporce, někdy delší dobu přetrvávající, které vznikají mezi zajišťováním potřeb občanů i organizací a možnostmi výroby a služeb. Tento rozpor je umocňován i větší koupěschopností obyvatelstva, než jakou je schopen pokrýt trh zejména např. u vyhledávaného zboží, což vede ke snaze opatřit si úzkoprofilové zboží i za cenu poskytnutí úplatku (např. různé módní předměty, nedostatkové náhradní díly k autům apod.). Obdobně je tomu u řady služeb.*“

¹¹³ Čo konštatujú aj citované obe správy najvyššieho súdu.

¹¹⁴ Aj proletárska vrchná trieda spoločnosti má „občiansku“ mentalitu. Pozri ACHMINOW, Herman. Ursachen der Korruption im Sowjetsystem. In *Osteuropa*, 1955, č. 2, s. 115-117.

¹¹⁵ Zhodnocení praxe soudů při rozhodování o trestných činech úplatkářství, Zpráva trestního kolegia Nejvyššího soudu ČSSR z 26. 1. 1988 č. j. Tpjf 28/87, publikované ako R 16/1988: „*Úplatky však byly přijaty od zákazníků i při prodeji motocyklu zn. Babeta nebo při přednostním prodeji barevných televizorů.*“

dosupnosť závisí od poskytnutia úplatku¹¹⁶. Výška úplatku sa v prípade úzkoprofilových tovarov odlišuje v závislosti od toho, do akej miery je daný tovar nedostupný.¹¹⁷ Aj v štátom riadenej ekonomike sa tak nevyhnutne prejavujú trhové mechanizmy, avšak korupčného charakteru, a teda právnom reprobované.

Najvyšší súd v správe však priznáva postihnutie korupciou aj v ďalších oblastiach – ako sú najmä zahraničný obchod, prideľovanie družstevných bytov, školstvo, bankovníctvo (a najmä prideľovanie pôžičiek), povoľovanie telefónnej účastníckej stanice a v ďalšom množstve oblastí.¹¹⁸

Čo najširšia aplikácia trestnoprávneho postihu bola teda na druhej strane nevyhnutná, keďže rozmachom etatizmu tak rastie korupčné konanie – keď sa štát rozpína a subsumuje pod svoju správu oblasti, ktoré v trhovej ekonomike sú štandardne spravované súkromným sektorom (princíp primátu politiky nad hospodárstvom a ekonomickými zákonmi¹¹⁹), resp. štát rozvíja svoju pôsobnosť v oblastiach, v ktorých v demokratickom štátnom režime nepôsobí, vytvára sa priestor na korupčné aktivity osôb, ktoré v mene štátu sú oprávnené tieto oblasti spravovať, resp. v týchto oblastiach rozhodovať.

Paradoxne, oficiálne hodnotenie páchania hospodárskych trestných činov identifikuje rozširovanie „najrôznejších foriem korupcie“ ako následok obrodného procesu tzv. Pražskej jari v roku 1968¹²⁰, ktorý bol charakteristický rozvojom práv a slobôd občanov. Rozšírená korupcia je však imanentným javom socialistického (štátom riadeného) hospodárstva, čo dobové hodnotenie výskytu úplatkárstva zo strany súdov marginalizuje ako prejav malomeštiackej mentality¹²¹. Jej výskyt nesúvisí len s obdobím bezprostredne nasledujúcim po roku 1968, ba práveže jej **vysoká latencia** (v kombinácii s nízkymi počtami registrovanej korupcie) je konštatovaná aj v druhej polovici 70-tych

¹¹⁶ Tamtiež: „Na úseku služeb byli za přijímání úplatků odsouzeni pracovníci nejrůznějších profesí, např. vedoucí provozoven autoservisu, sběrných surovin a středisek výrobních družstev zajišťujících montáž ústředního topení, jakož i další pracovníci, kteří přijali úplatky v souvislosti s nejrůznějšími opravami, lepením podlahové krytiny, včasným zhotovením náhrobního pomníku, poskytnutím pohřební služby, přednostní renovaci bytu, přestěhování nábytku, přednostním přidělením dvojhrobu, atd. K postihu podplácějících osob došlo v těchto případech pouze ojediněle.“ Pozri taktiež R 32/1990-I: „Jestliže obviněný v rámci vedlejšího pracovního poměru kopáče hrobů městských technických služeb vyžadoval od občanů různé peněžité částky za vykopání hrobů, přestože byl řádně placen zaměstnavatelem, naplňoval znaky skutkové podstaty trestného činu úplatkářství podle § 160 odst. 2 tr. zák. a nikoli trestného činu poškozování spotřebitele podle § 121 tr. zák.“

¹¹⁷ Pozri vyššie v súvislosti s problematikou pojmu úplatok.

¹¹⁸ Zhodnocení poznatků o rozhodování soudů o trestné činnosti úplatkářství, Projednáno plénem Nejvyššího soudu ČSSR dne 27. 6. 1978 pod č. Plsř 1/78, publikované ako R 17/1978.

¹¹⁹ ACHMINOW, ref. 114, s. 115 - 117.

¹²⁰ Rozbor a zhodnotenie praxe orgánov činných v trestnom konaní pri postihu trestných činov proti hospodárskemu poriadku, Trestní kolegium Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 19. září 1973 čj. Tpjř 60/72, publikované ako R 54/1973: „Politická krize v r. 1968 a v první polovině r. 1969 a v důsledku toho rostoucí vliv pravicově oportunistických a antisocialistických sil,“ podľa uvedeného rozboru spôsobili, že sa rozšírovali: „skupinové zájmy, rozmáhaly se mezipodnikové spekulace, různé nelegální manipulace s finančními a hmotnými prostředky podniku, šíření podniků navzájem, tvorba tzv. černých fondů, nejrůznější formy úplatkářství a manipulace ke krácení státních financí.“

¹²¹ Zhodnocení poznatků o rozhodování soudů o trestné činnosti úplatkářství, Projednáno plénem Nejvyššího soudu ČSSR dne 27. 6. 1978 pod č. Plsř 1/78, publikované ako R 17/1978: „Z malomeštické mentality vyrůstají celospolečensky škodlivé jevy, mezi nimiž zauímají přední místo úplatkářství a korupce.“

rokov – v literatúre¹²² i judikatúre¹²³, ktorá identifikuje rozsiahly výskyt korupcie v rôznych oblastiach socialistickej spoločnosti s následkom rozsiahlych škôd¹²⁴. Napokon ani do druhej polovice 80-tych rokov neprišlo k významnejším zmenám¹²⁵. Reálny obraz rozšírenia korupcie v každodennom živote občanov a celej spoločnosti v 60-tych a 70-tych rokoch (samozrejme, s umeleckou licenciou) je možné identifikovať v dobovej kinematografii kritizujúcej nemorálnosť vládnuceho režimu a nevykonnosť socialistického hospodárskeho systému, ktorá sa však následne stáva tzv. trezorovým filmom¹²⁶. Na tému korupcie je prípustná len tzv. komunálna satira¹²⁷, ktorá režim a systém *per se* nekritizuje. Možným riešením korupcie v socialistickej spoločnosti je vzdanie sa primátu politiky nad hospodárstvom, čiže odklon od štátom riadenej ekonomiky, a teda zánik socialistickej spoločnosti, alebo výchovným pôsobením dokázať, aby sa všetci členovia spoločnosti vzdali úmyslu sa osobne obohacovať – čo je utópia¹²⁸. Zákonodarca identifikuje jediné možné efektívne riešenie rozšíreného negatívneho spoločenského javu tak v hľadaní čo najúčinnšieho trestnoprávneho postihu.

Účinný trestnoprávny postih nachádza zákonodarca v právnej úprave dostatočne širokej na to, aby pojala všetky oblasti výskytu korupcie v socialistickej spoločnosti. Problémom široko koncipovanej právnej úpravy je však jej nedostatočná určitosť, nejasnosť, čo všetko je rozhodovaním vo veci všeobecného záujmu alebo obstarávaním veci všeobecného záujmu. To implikuje možné porušenie zásady *nullum crimen sine lege*

¹²² KARABEC, Zdeněk. Hlavní rysy vývoje kriminality v ČSSR. In NEZKUSIL, Jiří et al. *Československá kriminologie*. Praha: Panorama, 1978, s. 81-82.

¹²³ Zhodnocení poznatků o rozhodování soudů o trestné činnosti úplatkářství, Projednáno plénem Nejvyššího soudu ČSSR dne 27. 6. 1978 pod č. Plsf 1/78, publikované ako R 17/1978: „*Podíl trestných činů úplatkářství na všech trestných činech činí 0,1, podíl uvedeného přečinu na všech přečinech dokonce jen 0,03. Některé poznatky naznačují, že počty osob odsouzených za uvedené trestné činy a přečin neodpovídají zdaleka skutečnému výskytu této kriminality.*“ Pozri tiež Zhodnocení praxe soudů při rozhodování o trestných činech úplatkářství, Zpráva trestního kolegia Nejvyššího soudu ČSSR z 26. 1. 1988 č. j. Tpjf 28/87, publikované ako R 16/1988: „*v letech 1980 a 1981 počet odsouzených za tyto trestné činy stoupl na 167 a 192 osob a v letech 1985 a 1986 se dále zvýšil na 291 a 296 osob. Tento vývoj během posledních let však není jednoznačně vzestupný, protože nejvíc osob, a to 356, bylo za trestné činy úplatkářství odsouzeno v roce 1984.*“ Resp.: „*Výsledky vzpomenuých výzkumů zároveň dokumentovaly vysokou míru latence, kterou je nutno u tohoto druhu kriminality předpokládat.*“ Porovnaj BESTA – HASCH, ref. 88, s. 460-465.

¹²⁴ Zhodnocení poznatků o rozhodování soudů o trestné činnosti úplatkářství, Projednáno plénem Nejvyššího soudu ČSSR dne 27. 6. 1978 pod č. Plsf 1/78, publikované ako R 17/1978: „*Mezi výrazně škodlivé jevy patří úplatkářství a korupce zasahují do nejrůznějších oblastí života naší společnosti, neboť brzdí úspěšný rozvoj společenských a ekonomických vztahů, u poctivých pracujících vzbuzujících nedůvěru v nestranný postup státního a hospodářského aparátu, narušují zásadu, že pro zvyšování životního standardu je rozhodující jediné množství, kvalita a společenská prospěšnost vykonané práce a působí další škody, zejména morální a politické.*“

¹²⁵ Zhodnocení praxe soudů při rozhodování o trestných činech úplatkářství, Zpráva trestního kolegia Nejvyššího soudu ČSSR z 26. 1. 1988 č. j. Tpjf 28/87, publikované ako R 16/1988: „*závažným porušováním socialistických zásad jsou různé negativní jevy, spekulativní tendence, snahy o bezprávné a neoprávněné příjmy; na řadě míst máme co dělat s příživnictvím, rozkrádáním majetku v socialistickém vlastnictví, s úplatkářstvím i dalšími nešvary, proti kterým je třeba rozhodně bojovat.*“ Resp. záver: „*Od roku 1978, kdy plénem Nejvyššího soudu ČSSR zhodnotilo poznatky o rozhodování soudů o trestné činnosti úplatkářství, k výraznějším změnám nedošlo.*“

¹²⁶ Napr. film *Hoří, má panenko* (1967, režisér Miloš Forman), ktorého dej je v skutočnosti inotajom socialistickej spoločnosti, pre ktorú je charakteristické rozkrádanie spoločného vlastníctva a korupcia. Pozri KASINEC, Rudolf – ŠURKALA, Ján. *Právne aspekty trezorového filmu*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2017, s. 68-70.

¹²⁷ Napr. jemná a komická kritika korupcie vo filme *Jáchyme, hod' ho do stroje* (režisér Ladislav Smoljak) so známym výrokom „*Neber úplatky, neber úplatky, nebo se z toho zblázníš. Je to marný, je to marný.*“

¹²⁸ ACHMINOW, ref. 114, s. 115-117.

certa. Trestné právo hmotné je samostatnou subkultúrou založenou na kodifikácii v jednom kódexe, v ktorom musí mať každý pojem svoj špecifický a jasne vymedzený význam. Zmyslom vysokých nárokov na pojmovú presnosť a konzistenciu je maximalizácia právnej istoty obvinených vzhľadom na veľmi závažné dôsledky odsúdenia v trestnom konaní¹²⁹. Konformitu pojmu obstarávanie vecí všeobecného záujmu so zásadou *nullum crimen sine lege certa* posudzoval až po vzniku samostatných republík Ústavný súd ČR v nálezoch sp. zn. Pl. ÚS 6/98 z 14. októbra 1998, resp. I. ÚS. 537/2000 z 27. marca 2002. Súd k záveru o nekonformite nedospel.

Právna úprava trestného činu **podplácania** predstavuje podľa § 182 TZ 1950¹³⁰, resp. § 161 TZ 1961¹³¹ zrkadlový obraz vyššie skúmanej právnej úpravy trestného činu prijímania úplatku. Rozdielom je len systematická jednoduchosť, keďže aktívne konanie (ponúknutie) nie je vyčlenené do samostatného ustanovenia. Objektívna stránka – po vzore ustanovení zákona 1924 obsahuje tri alternatívy konania – sľúbi, ponúkne, poskytne, a to v súvislosti s rozhodovaním vo veci všeobecného záujmu alebo s obstarávaním vecí všeobecného záujmu. Úplatok môže byť ponúknutý, poskytnutý alebo sľúbený aj bez vedomia prijímajúceho – v korešpondencii alebo ponechaním úplatku na určitom mieste¹³². K pojmom rozhodovanie vo veci všeobecného záujmu, resp. obstarávanie vecí všeobecného záujmu platí výklad uvedený vyššie.

Trestný čin **nepriameho úplatkárstva** podľa § 183 TZ 1950¹³³, resp. § 162 TZ 1961 je z hľadiska formulácie skutkovej podstaty trestného činu prebraný zo zákona 1924 (§ 2 ods. 3, resp. § 3 ods. 3), resp. z Osnovy 1937 (§ 181, *uplácení a úplatkářství za užití vlivu*). Zaujímavé je, že formulácia skutkovej podstaty tohto trestného činu nereaguje na uvedené zmeny v subjekte a objektívnej stránke skutkových podstat trestných činov prijímania úplatku a podplácania, pretože „protislužbou“ za úplatok má byť pôsobenie na výkon právomoci verejného činiteľa, teda nie na rozhodovanie vo veci všeobecného záujmu, resp. obstarávanie vecí všeobecného záujmu. Ak teda ide o oblasť, ktorá patrí do tejto sféry, ale nie je vykonávaná verejným činiteľom (napr. zdravotníctvo, školstvo), skutkovú podstatu trestného činu nepriameho úplatkárstva nemožno aplikovať¹³⁴. Z hľadiska určovania kvalifikácie je podstatné, či páchatel koná, alebo nekoná po dohode s verejným činiteľom. V prvom prípade nejde o trestný čin nepriameho úplatkárstva v pasívnom variante (ods. 1), ale skutok sa kvalifikuje ako trestný čin prijímania úplatku. V druhom prípade prichádza do úvahy kvalifikácia skutku ako trestného činu nepriameho úplatkárstva. Ak páchatel len predstiera, že bude vyvíjať vplyv na verejného činiteľa, ale

¹²⁹ Pozri nálež Ústavného súdu SR, sp. zn. Pl. ÚS 5/2017 z 9. januára 2019.

¹³⁰ Ust. § 182 TZ 1950: „*Podplácání*.“

(1) *Kto inému v súvislosti s rozhodovaním vo veciach všeobecného záujmu alebo s výkonom takého rozhodnutia poskytne, ponúkne alebo sľúbi úplatok, potresce sa odňatím slobody až na jeden rok a peňažným trestom. (2) Odňatím slobody na tri mesiace až tri roky a peňažným trestom sa páchatel potresce, ak spácha čin uvedený v odseku 1 voči verejnému činiteľovi.*“

¹³¹ Ust. § 161 TZ 1961: „(1) *Kto inému v súvislosti s obstarávaním vecí všeobecného záujmu poskytne, ponúkne alebo sľúbi úplatok, potresce sa odňatím slobody až na jeden rok alebo nápravným opatrením alebo peňažným trestom.*

(2) *Odňatím slobody až na tri roky alebo nápravným opatrením alebo peňažným trestom sa páchatel potresce, ak spácha čin uvedený v odseku 1 voči verejnému činiteľovi.*“

¹³² VIESKA, ref. 84, s. 622.

¹³³ Ust. § 183 TZ 1950: „*Nepriame úplatkářství*.“

Kto žiada, alebo prijme úplatok za to, že bude svojím vplyvom pôsobiť na výkon právomoci verejného činiteľa, alebo za to, že tak už urobil, alebo kto inému z takého dôvodu úplatok poskytne, ponúkne alebo sľúbi, potresce sa odňatím slobody až na jeden rok a peňažným trestom.“

¹³⁴ Pozri rovnako VIESKA, ref. 84, s. 623.

v skutočnosti v tejto veci nevykoná žiadny krok, možnou kvalifikáciou skutku je trestný čin podvodu.¹³⁵ Tento výklad zostal ďalším vývojom právnej úpravy doposiaľ nedotknutý.

Z hľadiska trestných sadzieb postihuje TZ 1950 prísnejšie prijímanie úplatku ako podplácanie. V základných skutkových podstatách trestných činov (ods. 1) je síce trestná sadzba rovnaká (až jeden na jeden rok), ale pri prijímaní úplatku, ak páchatel úplatok žiada, stúpa sadzba na tri mesiace až tri roky. Pri kvalifikácii, ak spácha prijímanie úplatku verejný činiteľ, je trestná sadzba na úrovni jeden rok až päť rokov, avšak ak je podplácanie spáchané voči verejnému činiteľovi, obmedzuje sa trestná sadzba na tri mesiace až tri roky. Pri trestnom čine nepriameho úplatkárstva je trestná sadzba stanovená až na jeden rok. Napriek menšej trestnosti, a teda nižšej spoločenskej závažnosti podplácania, podplácajúceho nie je možné považovať za poškodeného trestným činom, a teda majetková ujma, ktorá vznikla podplácajúceho nie je škodou v zmysle TZ 1950¹³⁶ (ani TZ 1961).

Hoci sa následne TZ 1961 – v porovnaní s trestnopolitickým zameraním TZ 1950 – vyznačuje čiastočným ústupom od rozsiahlej trestnej represie, demokratizáciou, humanizmom a liberalizáciou¹³⁷, korupčným trestným činom pripisuje zákonodarca vyššiu závažnosť a pristupuje k parciálnemu zvýšeniu trestných sadzieb. To sa týka prijímania úplatku v základnej skutkovej podstate (zvýšenie na sadzbu až na dva roky), a nepriameho úplatkárstva – pasívnej formy. Trestné sadzby ustanovené pri skúmaných trestných činoch v TZ 1950 a TZ 1961 sú v porovnaní s právnou úpravou podľa zákona 1924 zreteľne vyššie, keďže najvyššia trestná sadzba (§ 2 ods. 1 a § 3 ods. 1) je v tomto zákone na úrovni šesť mesiacov až jeden rok. Proti úplatkárstvu je potrebné podľa najvyššieho súdu realizovať „rozhodný postih“.¹³⁸ Prevládajú však tresty nespojené s odňatím slobody¹³⁹.

Zásadnou inováciou právnych úprav TZ 1950 a TZ 1961 v porovnaní so staršou právnou úpravou je zavedenie **osobitného ustanovenia o účinnej lúťosti** (§ 184 TZ 1950¹⁴⁰, § 163 TZ 1961, ktoré je prakticky totožné). Toto ustanovenie možno chápať ako rozvoj

¹³⁵ R 32/1987: „K rozlišovaniu tr. činu nepřímého úplatkářství, (§ 162 odst. 1 tr. zák.) účastenství na tr. činu přijímání úplatku (§ 10 odst. 1, § 160 tr. zák.) a podvodu (§ 250 tr. zák.). Jestliže pachatel přijímá úplatek za to, že bude svým vlivem působit na výkon pravomoci veřej. činitele, avšak jedná bez součin. s veřej. činitelem, dopouští se tr. činu nepřímého úplatkářství (§ 162 odst. 1 tr. zák.). Jestliže však úplatek přijímá nebo žádá v součin. s veřej. činitelem a pro něj, dopouští se účastenství na tr. činu přijímání úplatku (§ 10 odst. 1, § 160 odst. 1, 3 tr. zák.). Jestliže pachatel přijímá nebo žádá úplatek pro osobu, která není veřej. činitelem, obstarává však věci obecného zájmu, sám však věci obecného zájmu neobstarává, dopouští se účastenství na tr. činu přijímání úplatku. Jestliže takový pachatel pouze předstírá, že bude svým vlivem působit na výkon pravomoci veřej. činitele, která obstarává věci obecného zájmu, avšak po vyřízení věci nepodnikne nic, dopouští se tr. činu podvodu podle § 250 tr. zák., popř. jeho pokusu podle § 8 odst. 1, § 250 tr. zák., jestliže o úplatek požádal, ale nepřijal ho.“

¹³⁶ R 8/1963: „Škodou, kterou podmínečně prepustený trestným činom spôsobil, rozumie sa len škoda prameniaca práve z trestného činu, pre ktorý bol páchatel odsúdený. Majetková ujma vzniká osobám, ktoré poskytli úplatok, nie je škodou v zmysle ustanovenia § 63 ods. 3 tr. zák. (§ 34 ods. 2 tr. zák. 1950) a nie je preto možno ani osobe podmínečne prepustenej uložiť, aby ju nahradil.“

¹³⁷ ČIČ, Milan. Československé trestné právo ako súčasť trestnej politiky. Bratislava: Obzor, 1976, s. 66-67.

¹³⁸ Zhodnocení praxe soudů při ukládání trestů, Plénium Nejvyššího soudu ČSSR č. Plsf 1/84 z 22. 12. 1984, publikované ako R 11/1985. Pozri tiež R 32/1987 (z odôvodnenia): „Úplatkářství patří k přetrvávajícím negativním jevům v naší společnosti, a proto i trest uložený za takové trestné činy musí být vyjádřením úsudku o stupni morální zvrženosti takového činu.“

¹³⁹ Zhodnocení praxe soudů při rozhodování o trestných činech úplatkářství, Zpráva trestního kolegia Nejvyššího soudu ČSSR z 26. 1. 1988 č. j. Tpjf 28/87, publikované ako R 16/1988.

¹⁴⁰ Ust. § 184 TZ 1950: „Osobitné ustanovenie o účinnej lúťosti. Pre podplácanie (§ 182) a nepriame úplatkárstvo (§ 183) nie je trestný ten, kto úplatok poskytne alebo sľúbi iba preto, že bol o to požiadaný, a urobí o tom dobrovoľne bez odkladu oznámenie prokurátorovi alebo orgánu národnej bezpečnosti.“

paradigmy rozlišovania trestnosti aktívnej a pasívnej korupcie. Od prijatia TZ 1950 teda nielen že sú trestné sadzby aktívnej korupcie vzhľadom na nižšiu spoločenskú závažnosť nižšie, ale trestnosť aktívnej korupcie môže pri splnení uvedených podmienok zaniknúť, a to za účelom objasňovania pasívnej korupcie. To platí pod podmienkou, že ide o podplácajúceho, podplácajúci bol o úplatok požiadaný, podplácajúci vykoná o tejto skutočnosti oznámenie, a to bezodkladne a dobrovoľne. Podmienka dobrovoľnosti nie je splnená, ak páchatel' uroil oznámenie v domnení, že bol odhalený¹⁴¹. *A contrario* sa účinná ľútosť nevzťahuje na páchatel'a trestného činu prijímania úplatku *en bloc*, na páchatel'a trestného činu podplácania, ktorý konal aktívne – sám úplatok ponúkol, na páchatel'a trestného činu nepriameho úplatkárstva, ktorý žiadal alebo prijal úplatok alebo úplatok ponúkol¹⁴².

Zákon tak poskytuje podplácajúceho dobrodenie vo forme beztrestnosti, ak dobrovoľne oznámi svoje korupčné konanie a pomôže objasniť prijímanie úplatku. Úspešnosť tohto právneho inštitútu v prostredí socialistického práva a ekonomiky je sporná: Najvyšší súd ČSSR v roku 1978¹⁴³ konštatuje nízky praktický význam tohto ustanovenia. Objasňovaniu napomáha najmä priznanie podozrivých a obvinených a oznámenia osôb, ktoré ponúkaný úplatok neprijali. Situácia sa nemení ani v nasledujúcich desiatich rokoch¹⁴⁴: často ani podplácajúci totiž nemá záujem na objasnení veci.

PRÁVNÁ ÚPRAVA PO ROKU 1989

V období po zmene štátneho režimu v novembri 1989 do zániku Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky nenastali v trestnoprávnej úprave postihu korupcie významné zmeny, a to ani prijatím rozsiahlej novely TZ 1961 zákonom č. 175/1990 Zb. ktorým sa mení a dopĺňa Trestný zákon. Touto novelou bola pri korupčných trestných činoch len vypustená možnosť uloženia nápravného opatrenia – podľa zrušených § 43 až 45 TZ 1961. Toto nápravné opatrenie je možné považovať za predchodcu trestu povinnej práce - odsúdený vykonáva prácu, pričom 10 až 25 % z odmeny pripadá štátu a podrobnosti výkonu špecifikuje súd.

Spoločensko-ekonomické problémy ako nevykonnosť socialistického hospodárstva a nemorálnosť režimu, ktoré mali významný vplyv na výskyt korupcie do roku 1989 odpadávajú. Účinnejšiu stratégiu potlačania prijímania úplatku hľadá

¹⁴¹ THOLT, Viliam. § 163. In BENČÍK, Michal et al. *Trestný zákon a Trestný poriadok a s nimi súvisiace predpisy*. Bratislava: Obzor, 1975, s. 177.

¹⁴² VIESKA, Juraj. § 163 Osobitné ustanovenie o účinnej ľútosťi. In BREIER, Štefan – BURDA, Alois – FARKAŠ, Zoltán. *Trestný zákon. Komentár*. Bratislava: Osveta 1964, s. 625.

¹⁴³ Zhodnocení poznatků o rozhodování soudů o trestné činnosti úplatkářství, Projednáno plénem Nejvyššího soudu ČSSR dne 27. 6. 1978 pod č. Plsř 1/78, publikované ako R 17/1978: „*Případy, kdy oznámení úplatkářství učinila dobrovolně a bezodkladně osoba, která úplatek poskytla nebo slíbila proto, že o něj byla požádána (ust. § 163 tr. zák. o účinné lítosti) se téměř nevyskytují. K odhalování a trestnímu postihu úplatkářství tak dochází většinou náhodně.*“

¹⁴⁴ Zhodnocení praxe soudů při rozhodování o trestných činech úplatkářství, Zpráva trestního kolegia Nejvyššího soudu ČSSR z 26. 1. 1988 č.j. Tpjf 28/87, publikované ako R 16/1988: „*Rozšiřování úplatkářství a značné latenci u této kriminality napomáhá nepochybně též ta skutečnost, že riziko odhalení a postihu takového jednání je nepatrné, takže pachatelé je až na výjimky, kdy zejména jde o státní orgány, nemusí brát v úvahu. Úplatky se poskytují skrytě a často ani podplácející nemá zájem na tom, aby případ vyšel najevo, nehledě na jeho trestnost vzhledem k poměrně úzké úpravě účinné lítosti v § 163 tr. zák.*“

zákonodarca¹⁴⁵ (po rozdelení republiky) napr. „experimentálne“, totiž v úplnej dekriminalizácii podplácania, čo sa v podmienkach Slovenskej republiky realizovalo zákonom č. 102/1995 Z. z. To je možné hodnotiť ako vyvrcholenie paradigmy vzrastajúcej rozdielnej trestnosti aktívnej a pasívnej korupcie. Kritické názory¹⁴⁶ na uvedené riešenie okrem iného poukazujú aj na zvýšenú hrozbu neopodstatneného obvinenia, ak z jednej zo strán korupčného vzťahu sa stáva trestnoprávne nepostihnuteľný svedok. Trestnosť podplácania je opätovne zavedená zákonom č. 10/1999 Z. z. Právna úprava trestného práva v Československu po zmenách v roku 1989 však nereaguje na nové výzvy súvisiace s výskytom korupcie, ktorými sú lobbying, korupcia v súkromnom sektore, resp. nové sofistikované formy úplatkov a ďalšie okruhy problémov.

Obnovením súkromného vlastníctva, resp. plurality foriem vlastníctva vznikajú formy konania, ktoré sú na hranici právom dovoleného presadzovania súkromných záujmov a korupcie. Zachovaním silného štátu v prostredí trhového hospodárstva rastie aj výskyt lobbyingu. Tradične sa uvádza¹⁴⁷, že lobbyingom sa na rozdiel od korupcie poskytujú odborné informácie, ktoré majú najmä zákonodarcu, ale aj osoby v orgánoch výkonnej moci, ak sa podieľajú na tvorbe právnych predpisov, presvedčiť argumentačnou prevahou, že určité riešenie je ekonomickejšie, výhodnejšie, spravodlivejšie, prínosnejšie atď. V zastupiteľskej demokracii je takéto vysvetľovanie záujmov podstatne potrebnéjšie ako v tradičných monarchiách. Priddat¹⁴⁸ však v diferenciácii korupcie a lobbyingu ide ďalej a poukazuje na fakt, že lobbying i korupcia sledujú presadenie záujmov, avšak cieľom pôsobenia lobbyingu je zmena inštitucionálneho rámca, zatiaľ čo korupcia si takéto nároky nekladie, inštitucionálny rámec akceptuje, chce len dosiahnuť výnimku *ad hoc*. Zmena inštitucionálneho rámca je totiž pre subjekty, ktoré chcú vytvoriť v danej konkrétnej situácii vhodné prostredie na realizáciu svojich záujmov, príliš nákladná. Namiesto motivovania zákonodarcu k zmenám, motivujú sa jednotliví zmluvní partneri k spornému výkladu práva, ba až k jeho porušovaniu. Korupcia prináša nižšie náklady, čo je však vyvažované vysokým rizikom právnej sankcie. Motív teda zostáva rovnaký, rozdielne je len použitie prostriedkov, ktoré sú buď aprobeované alebo reprobované. Je potrebné však poukázať na skutočnosť, že predpoklad o uprednostňovaní korupčných praktík pred lobbyingom len z dôvodu nižších nákladov nie je presný. Korupčné činy sú často totiž motivované získaním určitej jednorazovej (príp. aj opakujúcej sa, nie však trvalej) výhody alebo úľavy z pravidiel, pričom samotný korupčník uznáva, že všeobecné zmena pravidiel

¹⁴⁵ Z dôvodovej správy k zákonu č. 102/1995 Z. z.: „*Návrh novely Trestného zákona si kladie za cieľ rešpektovať zvýšenú potrebu odhaľovania a odstraňovania prijímania úplatkov, a nie postihovať toho, kto z rôznych príčin sa dostáva do situácie, kedy je nútený úplatok ponúkať. Vypustenie ustanovenia § 161, § 162 ods. 2 a § 163 umožní vo väčšom rozsahu odhaľovať prípady prijímania úplatkov a prispeje k očiste verejného života od tohto veľmi nebezpečného protispoločenského javu. ... Doterajšia právna úprava, i keď v § 163 Trestného zákona obsahovala ustanovenie o úprimnej ľútosti, sa ukázala ako neživotná a neefektívna. Navrhovaná právna úprava v dostatočnej miere zabezpečuje ochranu spoločnosti a občana pred javmi, ktoré vo výraznej miere narušujú právne vedomie.*“ Zákonodarca má, bezpochyby, na mysli ustanovenia o účinnej ľútosti. [online]. [cit. 2019-11-1]. Dostupné na internete: <http://www.epi.sk/dovodova-sprava/Dovodova-sprava-k-zakonu-c-102-1995-Z-z.htm>

¹⁴⁶ MATHERN, Vladimír. Slovenské trestné právo (Perspektívy a vývojové trendy). In *Právny obzor*, 1995, roč. 78, č. 4, s. 309-320.

¹⁴⁷ DAVID, Vladislav – NETT, Alexander. *Korupce v právu mezinárodním, evropském a českém. 1. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 34. ISBN 978-80-7179-562-9.

¹⁴⁸ PRIDDAT, Birger P. Zur politischen Ökonomie des wirtschaftlichen Einflusses auf den Staat: vom lobbying bis zur Korruption. Econstor Der Open-Access-Publikationsserver der ZBW - Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft. Diskussionspapiere, Wirtschaftswissenschaftliche Fakultät, Universität Witten, Herdecke, 2010. [online]. [cit. 2019-10-31] Dostupné na internete: www.econstor.eu.

by nebola spoločensky prospešná a nakoniec pre samotného korupčníka nevýhodná alebo škodlivá, napr. následkom narušenia alebo oslabenia právnej istoty a rovnosti pred zákonom. Priddat na rozdiel od Davida a Netta odlišuje menej intanzívnu formu lobbingu spočívajúcu z kontaktovania nositeľov verejnej moci, keď sa lobbisti usilujú argumentačnou silou poskytovaných odborných poznatkov ich presvedčiť o správnosti presadzovaných záujmov, od intenzívnejšej formy, keď argumentačnú prevahu nahrádza sľub, hoci aj nevýslovný, poskytnutia pracovnej pozície v budúcnosti po odchode z politickej funkcie.

Osobitnou problematikou, ktorá v podmienkach trhového hospodárstva rastie na význame je korupcia v súkromnom sektore. Počas existencie Československa jej trestnoprávny postih nebol ustanovený, a to ani pred komunistickým prevratom v roku 1948. Ustanovenie postihujúce korupciu v súkromnom sektore sa stalo súčasťou až právneho poriadku Slovenskej republiky novelou TZ 1961 v roku 1999 (zákonom č. 183/1999 Z. z.).

ZÁVERY

Prezentovaný a skúmaný vývin právnej úpravy trestných činov postihujúcich úplatkárstvo – korupciu poskytuje pohľad na rôzne koncepcie riešenia týchto protispoločenských činov. Tieto koncepcie sa odlišujú najmä

- a) systematickou jednoduchosťou obmedzujúcou sa na čo najmenší počet všeobecných skutkových podstat trestných činov na jednej strane (TZ 1950 a TZ 1961) a systematickou komplikovanosťou s početnými špeciálnymi ustanoveniami na druhej strane (napr. Osnova 1937), ďalej
- b) rovnakou trestnosťou aktívnej a pasívnej korupcie (zákon 1924) alebo jej rozdielnou trestnosťou (TZ 1950 a TZ 1961), ďalej
- c) systematickým rozlišovaním situácie pri pasívnej korupcii, keď „protislužbou“ za úplatok je porušenie povinností prijímajúceho, a situácie, keď prijímajúci vykonáva svoje povinnosti zákonne a riadne, na jednej strane (TZ 1852, TZ 1878) a nerozlišovaním týchto situácií, keď postačuje výlučne prijímanie úplatku v súvislosti s výkonom verejnej moci na druhej strane (zákon 1924, TZ 1950, TZ 1961), ďalej
- d) prípustnosťou poskytovania a prijímania bagatelných darov (tzv. prejavov vdáčnosti podľa judikatúry) aj v súvislosti s výkonom verejnej moci na jednej strane (TZ 1878, zákon 1924) a ich neprípustnosťou bez výnimky (TZ 1950, TZ 1961)¹⁴⁹,
- e) vyššími trestnými sadzbami s hornou hranicou päť rokov alebo viac na jednej strane a nižšími trestnými sadzbami s hornou hranicou jeden rok alebo dva roky (zákon 1924, resp. základných skutkových podstatách TZ 1950 a TZ 1961), resp.
- f) rozlišovaním a explicitným uvádzaním oblastí v oblasti výkonu verejnej moci, v ktorých sa korupcia uskutočňuje (napr. TZ 1852: správa spravodlivosti, prepožičiavanie služieb, rozhodovanie o verejných záležitostiach) na jednej strane a uvádzaním zovšeobecňujúceho pojmu rozhodovanie vo veci všeobecného záujmu (TZ 1950) alebo obstarávanie vecí všeobecného záujmu (TZ 1961) na strane druhej, čo je reakciou zákonodarcu na rozširovanie sfér korupcie v štátom riadenom hospodárstve, ktoré sa osobitne vyznačuje svojou

¹⁴⁹ Čo však relativizuje odborná komentárová literatúra.

nevýkonnosťou, a legálny trh je nahrádzaný nelegálnymi koručními vzťahmi s kvázi-trhovými mechanizmami.

Upriamiť pozornosť je však potrebné aj na vybrané prvky trestnoprávneho postihu korupcie, ktoré zostávajú napriek zmenám právnych úprav konštantné. Medzi tieto prvky je možné zaradiť najmä

- a) skutočnosť, že nie je významné, aká „protislužba“, resp. všeobecne protihodnota sa poskytuje, poskytla, alebo poskytne za úplatok, a teda postačuje, keď je protihodnota len subjektívne pociťovaná,¹⁵⁰
- b) skutočnosť, že nie je významné, kedy sa poskytuje úplatok za „protislužbu“, teda či *ex ante* alebo *ex post* (explicitne § 4 zákona 1924), pričom opačný výklad (Vážný č. 1222) je možné považovať za ojedinelé extempore vo vývine právnej úpravy,
- c) rozlišovanie troch alternatív konania v objektívnej stránke skutkovej podstaty trestného činu pasívnej korupcie – prijme, žiada, dá si sľúbiť, resp. rozlišovanie troch alternatív konania v objektívnej stránke skutkovej podstaty trestného činu aktívnej korupcie – sľúbi, ponúkne, poskytne (od TZ 1878, resp. zákona 1924), avšak s možnosťou rozdielnej trestnosti (s vyššou trestnou sadzbou) iniciatívnej alternatívy – žiada (Osnova 1937, TZ 1950, TZ 1961).

Osobitným problémom sa javí byť výskyt korupcie v súvislosti s rozširovaním etatizmu a zavedením štátom riadenej ekonomiky. Korupcia je pre socialistické hospodárstvo imanentným prvkom. Zákonodarca potiera tento negatívny spoločenský jav rozšírením trestnoprávnej represie použitím znaku obstarávanie vecí všeobecného záujmu (TZ 1961), ktorého obsah je značne neurčitý a komplikovane abstraktne definovateľný, pričom definícia všeobecného záujmu čiastočne nadväzuje na definíciu verejnej záležitosti v prvorepublikovej judikare. Vecou všeobecného záujmu je záležitosť týkajúca sa všetkých občanov alebo väčšej skupiny občanov, pričom zasahuje do rôznorodých sfér spoločenského života. Ďalším spôsobom reakcie zákonodarcu je zavedenie účinnej lútosti na podplácanie v záujme odhaľovania prijímania úplatku. Ide o pokračovanie paradigmy rozdielnej trestnosti prijímania úplatku a podplácania, ktorá vrcholí až v podmienkach Slovenskej republiky „excesom“ – vypustením ustanovení o podplácaní z novelizovaného TZ 1961 v rokoch 1995 až 1999. Ustanovenie o účinnej lútosti v podmienkach rozšírenej korupcie v socialistickej spoločnosti sa javí byť neúspešným inštitútom.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

JUDr. Andrej Beles, PhD.,
e-mail: andrej.beles@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského Bratislave,
Právnická fakulta
Ústav európskeho práva
Šafárikovo nám. č. 6,
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava

JUDr. Martin Gregor, PhD.,
e-mail: martin.gregor@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského Bratislave,
Právnická fakulta
Katedra rímskeho práva, kánonického
a cirkevného práva
Šafárikovo nám. č. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava

¹⁵⁰ Pozri najmä uvádzanú prvorepublikovú judikatúru.

Židovská komunita a majoritná spoločnosť v Zlatých Moravciach po roku 1945.¹

Martina Fiamová
Historický ústav Slovenskej akadémie vied

ABSTRAKT

FIAMOVÁ, Martina. Židovská komunita a majoritná spoločnosť v Zlatých Moravciach po roku 1945. In *Historia et theoria iuris*, roč. 11, 2019, č. 2, s. 40 – 60.

Zvyšok zdecimovanej židovskej komunity, ktorý sa po skončení vojny vrátil na Slovensko, musel pri hľadaní cesty k normálnemu životu čeliť veľkým problémom. Prežíval zápas o svoj rozkradnutý majetok, neraz sprevádzaný nepriateľstvom zo strany majoritného obyvateľstva. Nedávni prisluhovači režimu Slovenskej republiky, arizátori či členovia Hlinkovej gardy, ktorí sa podieľali na systematickom prenasledovaní a okradnutí Židov, však za svoje činy často nezaplatili žiadnu alebo len symbolickú cenu.

Kľúčové slová: Slovensko po roku 1945, Židia, reštitúcie, emigrácia

Koniec druhej svetovej vojny v Európe neznamenal vo všetkých regiónoch aj automatické ukončenie násilia a utrpenia a nepriniesol pokoj ani veľkej časti Židov, ktorí rôznym spôsobom prežili prenasledovanie v uplynulom období. Museli sa vyrovnat' s bolesťou zo straty príbuzných a priateľov, byrokraciou a neistotou z budúcnosti, ako i s postojmi nežidovských spoluobčanov, ktoré sa často nelíšili od vojnových rokov. Na viacerých miestach vyústila povojnová vlna antisemitizmu a protižidovských nálad dokonca do pogromov.

Na Slovensku sa skupiny židovských občanov vracali do svojich domovov z hôr, kde sa mnohí ukrývali od čias Slovenského národného povstania (SNP), iní sa zachránili za pomoci slovenského obyvateľstva v mestách a na vidieku. Tí, ktorým sa podarilo prežiť mimo územia Slovenska, sa vracali ako tzv. repatrianti z koncentračných táborov, emigrácie, prípadne z vojenskej služby v zahraničí. Viacerí však neboli schopní návratu do svojej vlasti, prípadne emigrovali krátko po konfrontácii so smutnou realitou, ktorá ich čakala v ich domovine.²

¹ Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu Historického ústavu SAV APVV-15-0349 *Indivídium a spoločnosť – ich vzájomná reflexia v historickom procese*.

² Vzhľadom na to, že nemáme k dispozícii presnejšie čísla, zakladajú sa údaje o počte slovenských Židov, ktorým sa podarilo prežiť vojnu, zväčša na odhadoch. Dolná hranica pravdepodobne neprekročila 15 000 a horná 30 000 osôb. Yeschayahu Jelinek vo svojej štúdii uvádza, že približne 5 000 Židov prežilo na Slovensku, 16 000 sa vrátilo z koncentrákov a 9 000 zo zahraničia a zahraničnej armády. Z toho malo byť 13 000 mužov, 14 000 žien a 3000 detí. Približne 5 500 bolo pokrstených. Robert Büchler hovorí o najmenej 30 000 osobách židovskej príslušnosti (asi 5 000 z nich sa k židovstvu nehlásilo). Podľa jeho mienky sa na území Slovenska zachránilo asi 11 000 Židov a približne 9000 tvorili repatrianti z emigrácie a koncentračných táborov. Ďalších asi 10 000 ľudí sa malo vrátiť z Maďarskom okupovaných území. Peter Salner vo svojej štúdii spomína údaj 25 000 ľudí, Akiva Nir ako počet navrátiť sa osôb uvádza číslo 23 000 a Chana Jablonková sa taktiež prikláňa k údaju 25 000 osôb, ktoré prežili na Slovensku. BÜCHLER, Robert. Znovuoživenie židovskej komunity na Slovensku po

Značný počet Židov po vojne opustil vidiek a sústredil sa vo väčších mestách, ktoré ponúkali viac anonymity i širšie možnosti zapojenia sa do spoločenského, kultúrneho a hospodárskeho života.³ V tomto smere pomáhali židovskej komunite viaceré židovské organizácie, bez podpory ktorých by bola jej konsolidácia v komplikovaných povojnových pomeroch len ťažko predstaviteľná. Obrovská pomoc náboženským obciam, sociálnym inštitúciám, hachšarotom (prípravným strediskám na emigráciu do Palestíny), tisícom väzňov z koncentračných táborov a pod. prúdila hlavne z americkej organizácie American Joint Distribution Committee.⁴ Z ostatných organizácií sa židovským obyvateľom dostalo podpory napr. od UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Agency), ktorej cieľom bolo poskytovať okamžitú potravinovú a materiálnu pomoc.

Zmeny v židovskej komunite sa netýkali iba jej počtu a skladby, ale aj jej prístupu k judaizmu. Kým pred rokom 1939 mal na Slovensku významný vplyv ortodoxný smer, po vojne jeho postavenie výrazne zoslablo. Veľká skupina židovského obyvateľstva prešla procesom ateizácie a naopak k posilneniu došlo na strane sionistických smerov. Sionizmus hlásajúci presvedčenie, že tým jediným pravým miestom pre Židov je Palestína a povinnosťou sionistu je osobne do tejto oblasti emigrovať, si našiel stúpencov predovšetkým medzi mládežou.⁵

V roku 1945 poveril Zbor povereníkov Slovenskej národnej rady (SNR) správou organizačných vecí židovských náboženských obcí Ústredný zväz židovských náboženských obcí na Slovensku (ÚZ ŽNO), ktorý pohltil dovtedajší ortodoxný zväz, ako aj Ješurun, v ktorom sa v medzivojnovom období zjednotili neologické obce a obce status quo.⁶ Jeho predsedom sa stal Armin Frieder (hlavný rabín kongresovej ŽNO v Bratislave), ktorý dostal v organizačných záležitostiach ŽNO všetkých rítov plnú moc.⁷ ÚZ ŽNO bol svetonázorovo blízky sionizmu, odmietal náboženskú asimiláciu, rovnako ako ortodoxný konzervativizmus.⁸

Takmer tie isté osobnosti, ktoré viedli ÚZ ŽNO, boli aj predstaviteľmi organizácie, ktorá reprezentovala slovenské židovstvo pred úradmi – Združenia fašistickým režimom rasovo prenasledovaných s generálnym tajomníkom Vojtechom Wintersteinom a predsedom Oskarom Neumannom. To isté platilo i pre Ústredný zväz sionistický – jeho vedúcou osobnosťou bol O. Neumann a po jeho odchode do Palestíny O. Krasňanský. Na čele Palestínskeho úradu, ktorý organizoval vysťahovanie do Palestíny, stál Leo

druhej svetovej vojne. In *Acta judaica Slovaca*, 1998, č. 4, s. 66-67; JABLONKOVÁ, Chana. Izrael a slovenskí Židia – prisťahovalectvo a integrácia. In *Acta judaica Slovaca*, 1998, č. 4, s. 165; JELINEK, Yeshayahu Andrej. Zachráň sa, kto môžeš. Židia na Slovensku v rokoch 1944 – 1950: poznámky a úvahy. In *Acta judaica Slovaca*, 1998, č. 4, s. 93; NIR, Akiva. Sionistické hnutie po druhej svetovej vojne. In *Acta judaica Slovaca*, 1998, č. 4, s. 80; SALNER, Peter. „Viditeľní“ a „neviditeľní“ židia v slovenskej spoločnosti po roku 1945. In *Acta judaica Slovaca*, 1998, č. 4, s. 123; SALNER, Peter. *Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, Židovská obec Bratislava, Inštitút judaistiky UK, 2000, s. 150-157. ISBN 80-88997-07-0.

³ JELINEK, ref. 2, s. 95-98. Pozri tiež HEITLINGEROVÁ, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu. Čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G plus G, 2007. 274 s. ISBN 978-80-86103-97-6.

⁴ BÜCHLER, ref. 2, s. 71-72.

⁵ Tamže, s. 69; JELINEK, ref. 2, s. 101-106.

⁶ Tamže s. 102.

⁷ Majetky zrušených ústredných organizácií prešli do vlastníctva ÚZ ŽNO. Úradný vestník, 1945, č. 23.

⁸ JELINEK, ref. 2, s. 102. Za zmienku stojí i skutočnosť, že až v závere roka 1946 vydala SNR nariadenie o likvidácii právnych a majetkových pomerov bývalej Ústredne Židov, považovanej za zrušenú ešte podľa nariadenia SNR č. 1/1944 Sb. n. Podľa tohto nariadenia majetok ÚŽ, ktorý ostal po skončení likvidácie a nebolo naň možné uplatniť nárok na základe reštitúcie, prešiel do vlastníctva ÚZ ŽNO. Sbierka nariadení SNR, 1946, nar. č. 114/1946 Sb. n. SNR.

Rosenthal.⁹ Zo zahraničných reprezentantov uplatňovali v Československu svoj vplyv Svetový židovský kongres a Židovská agentúra pre Palestínu.¹⁰

Napriek tomu, že už Košický vládny program vyhlasoval, že „*diskriminácia občanov Republiky z rasových dôvodov sa nepripustí*“¹¹, existovali v štáte aj po roku 1945 politické sily, ktoré mali záujem odstrániť zo spoločnosti „židovský problém“. Nekládli preto väčší odpor tým členom židovskej komunity, ktorí sa rozhodli územie štátu opustiť, ak sa však rozhodli zostať, očakávala sa od nich asimilácia s miestnym obyvateľstvom. Od Židov sa požadovalo, aby prijali českú alebo slovenskú národnosť, čo bolo osobitne dôležité z hľadiska reštitúcie práv a majetku. V mimoriadne zložitej situácii sa ocitli predovšetkým osoby, ktoré sa pred rokom 1939 hlásili za príslušníkov maďarskej, prípadne nemeckej menšiny.¹² Židia na oslobodenom Slovensku, kde existovali len dve politické strany, zostali navyše bez vlastnej politickej reprezentácie. Boli tak postavení pred možnosť výberu medzi Demokratickou stranou (DS) a Komunistickou stranou Slovenska (KSS). Mnohým sa však nádej v lepšiu budúcnosť, sociálnu a národnostnú rovnosť a v potlačenie antisemitizmu spájala práve s druhou menovanou alternatívou.¹³

Vo všeobecnosti mali Židia v povojnovom období k dispozícii dve možnosti: ostať na Slovensku a v takom prípade asimilovať (čo sa prejavovalo napr. preferovaním nežidovských manželských partnerov či zmenou mena) alebo zotrvať pri svojom náboženstve. Ďalšou bola emigrácia. Časť majoritného obyvateľstva k nim totiž už krátko po skončení vojny vyjadrila svoj nepriateľský postoj formou protižidovských letákov či výtržností, ktoré sa odohrali vo viacerých mestách a obciach (Prešov, Čadca, Nové Zámky, Žilina, Rajecké Teplice, Vrbové, Zbehy, Topoľčany, Humenné a i.).¹⁴ V polovici augusta 1946 nadobudli značný rozsah antisemitské výtržnosti, ktoré začali počas zjazdu

⁹ NIR, ref. 2, s. 80.

¹⁰ JELINEK, ref. 2, s. 104.

¹¹ KOVÁČ, Andrej. *Košický vládny program*. Bratislava: SPN, 1977, s. 125.

¹² Mnohí z nich boli v dôsledku ich národnosti hodnotení dokonca rovnako ako kolaboranti. Až neskôr sa prijala zásada, aby títo Židia boli považovaní za Nemcov a Maďarov antifašistov. SALNER, ref. 2; JELINEK, Yeshayahu Andrej. *Židia na Slovensku v 19. a 20. storočí*. Zborník statí 1. časť. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum židovskej kultúry, 1999, s. 106. ISBN 80-8060-021-X.

¹³ Tamže, s. 107.

¹⁴ BEDNAŘÍK, Petr. Zpravodajství českého tisku v roce 1945 o topolčanském pogromu. In HÁJEK, Jan – KOCIAN, Jiří – ZÍTKO, Milan (eds.). *Fragmenty dějin. Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2006, s. 443-460. ISBN 80-7286-102-6; HALMOVÁ, Lucia. Topoľčany "mesto zažidovčené", na konci druhej svetovej vojny. In HORÁK, Pavel – HRADECKÝ, Tomáš et al. *České, slovenské a československé dějiny 20. století VII*. Hradec Králové: Historický ústav Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové, 2012, s. 87-92. ISBN 978-80-7405-185-2; KAMENEC, Ivan. Protižidovský pogrom v Topolčanoch v septembri 1945. In *Studia Historica Nitriensis*, 1999, roč. 8, s. 85-99; LŇONČÍKOVÁ, Michala. Coming back home? Anti-Jewish Violence in Slovakia after the Holocaust. In BENZ, Wolfgang – MIHOK, Brigitte (eds.). „*Juden unerwünscht*“. *Anfeindungen und Ausschreitungen nach dem Holocaust*. Berlin: Metropol Verlag, 2016, s. 191-212; ŠIŠJAKOVÁ, Jana. K príčinám povojnového antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In HOMOLOVÁ, Eva et al. (eds.). *Mladá veda 2009. Historické vedy, filozofia a etika. Zborník vedeckých štúdií doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: FHV UMB, 2009, s. 98-110. ISBN 978-80-8083-860-7; ŠIŠJAKOVÁ, Jana. Židovská rodina v konfrontácii s povojnovou situáciou a anti-semitizmom na Slovensku (1945 – 1948). In *Forum historiae*, 2009, roč. 3, č. 1, s. 92-103; ŠIŠJAKOVÁ, Jana – ŠMIGEL, Michal. Protižidovské prejavy na východnom Slovensku v prvých povojnových rokoch (1945 – 1947). In *Annales historici Presovienses*, 2009, roč. 8, s. 197-217; ŠIŠJAKOVÁ, Jana. Protižidovské nepokoje po druhej svetovej vojne – rok 1945 na východnom Slovensku. In *Človek a spoločnosť*, 2008, č. 11, bez čísiel strán. Dostupné na internete: <<http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2008/index.html>>.

slovenských partizánov v Bratislave.¹⁵ Povereníctvo SNR pre veci vnútorné si situáciu uvedomovalo a ešte v októbri 1945 upozornilo národné výbory na množiace sa protižidovské nepokoje vyvolané „protidemokratickými, reakčnými a fašistickými“ živlami. Okresné národné výbory (ONV) (resp. okresné správne komisie) im mali preto v spolupráci s veliteľstvami Národnej bezpečnosti (NB) zabrániť a dôsledne postupovať proti osobám, ktoré sa podobných akcií zúčastnili.¹⁶ Jednu z príčin takýchto nálad možno hľadať v spore o navrátenie arizovaného majetku, SNR totiž odmietla prijať celoštátnu platnosť dekrétu prezidenta republiky č. 5 z roku 1945¹⁷ a vydala nariadenie č. 50/1945 Sb. n. SNR¹⁸, ktoré neurčovalo povinnosť vrátiť arizovaný majetok pôvodným vlastníkom.

Po skončení vojny ostala časť československých Židov vo svojej pôvodnej domovine, časť svoju budúcnosť spájala so životom v cudzine (títo smerovali predovšetkým do Palestíny).¹⁹ Emigrácia však bola v tomto období problémom, ktorý sa netýkal len židovskej komunity. Povereníctva vnútra a sociálnej starostlivosti adresovali v roku 1946 okresným národným výborom viacero úprav, podľa ktorých sa malo vystaňovalectvo v čo najväčšej miere obmedzovať. Z národných, ako i národohospodárskych príčin povereníctvo sociálnej starostlivosti zásadne odmietalo udeliť súhlas k vystaňovaniu československým občanom s domovským právom na Slovensku, ak spadali pod všeobecnú pracovnú povinnosť podľa § 1 prezidentského dekrétu č. 88/1945 Sb.²⁰ Jedinou výnimkou, kedy úrady prekážky robiť nemali, bola emigrácia Židov.²¹

ZLATÉ MORAVCE V POVOJNOVOM OBDOBÍ A OBNOVA ICH ŽIDOVskej KOMUNITY

Zlaté Moravce boli oslobodené 28. marca 1945, čo pre ich obyvateľov, ktorých vojnové udalosti a pomery v slovenskom štáte prinútili opustiť svoje domovy, znamenalo možnosť návratu. Patrili medzi nich aj členovia miestnej židovskej náboženskej obce, ktorej začiatky sa datujú pravdepodobne do polovice 19. storočia.²² E. Barkány a L. Dojč uvádzajú, že okolo roku 1900 sa počet Židov v meste zvýšil na približne 1 000 (čo by znamenalo celých 25 % obyvateľov mesta) a pred deportáciami na 1 700, čo však nezodpovedá údajom zo sčítania ľudu. Podľa výsledkov toho prvého, ktoré sa uskutočnilo po vzniku Československa v roku 1921, tvorili Židia 1,1 % populácie zlatomoravského okresu (v počte 371). V samotnej obci predstavovali židovskí občania 7,1 % (237 osôb) z celkového počtu 3 344 obyvateľov.²³ Naproti tomu sa v roku 1938 k židovskej

¹⁵ DUFEK, Jiří – KAPLAN, Karel – ŠLOSAR, Vladimír. *Československo a Izrael v letech 1947–1953*. Praha: Doplněk, 1993, s. 14. ISBN 80-85765-26-8; BUMOVÁ, Ivica. Protižidovské výtržnosti v Bratislave v historickom kontexte (august 1946). In *Pamät' národa*, 2007, č. 3, s. 14-29. Dostupné na internete: <http://www.upn.gov.sk/publikacie_web/pamat-naroda/pamat-naroda-03-2007.pdf>.

¹⁶ Štátny archív v Nitre: fond Miestny národný výbor (MNV) Zlaté Moravce, k. č. 1, 125/45 adm.

¹⁷ Dekrét prezidenta republiky z 19. 5. 1945 o neplatnosti niektorých majetkovo-právnych konaniach z doby neslobody a o národnej správe majetkových hodnôt Nemcov, Maďarov, zradcov a kolaborantov a niektorých organizácií a ústavov.

¹⁸ Nariadenie Slovenskej národnej rady z 5. 6. 1945 o národnej správe.

¹⁹ A. Nir uvádza, že v rokoch 1946 a 1947 emigrovalo z Československa do Palestíny 2835 osôb. Zo Slovenska si tento cieľ malo v období rokov 1945-1947 zvoliť približne 1 500 Židov, pričom niekoľko sto osôb uprednostnilo iné štáty. NIR, ref. 2, s. 87; BÜCHLER, ref. 2, s. 67-70.

²⁰ Dekrét prezidenta republiky z 1. 10. 1945 o všeobecnej pracovnej povinnosti.

²¹ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 2, 211/46 prez., k. č. 46, 11699/46 adm.

²² BARKÁNY, Eugen – DOJČ, Ľudovít. *Židovské náboženské obce na Slovensku*. Bratislava: Vesna, 1991, s. 211-212. ISBN 80-85128-56-X.

²³ K československej národnosti sa hlásilo 2588 (77,4 %), k maďarskej 392 (11,7 %) a nemeckej 72 (2,2 %) osôb. ŠA Nitra, f. Okresný úrad Zlaté Moravce, k. č. 7, 1154/27 prez.

národnosti hlásilo 88 a k židovskému náboženstvu 435 (10,23 %) obyvateľov z celkového počtu 4 249. Kým z národnostného hľadiska tvorili Židia len štvrtú najsilnejšiu skupinu po Slovákoch, Čechoch a Maďaroch, v náboženskom zmysle bolo izraelitské vierovyznanie druhým najpočetnejším, hneď po rímsko-katolíckom (3 630 veriacich). Pri sčítaní z roku 1940 židovské náboženstvo i národnosť uviedlo 508 (11,7 %) zo 4 353 obyvateľov Zlatých Moraviec.²⁴

Pri určovaní počtu zlatomoravských Židov, ktorí prežili vojnu, môžeme vychádzať len z neúplného archívneho materiálu.²⁵ Zo židovských osôb, ktorých pobyt máme doložený v obci Zlaté Moravce medzi rokmi 1938 až 1944, nachádzame v povojnovom období zmienky o prežití u minimálne 126 (približne 22 % vrátane tých, ktorí sa do Zlatých Moraviec nevrátili). Ak vychádzame z údajov o osobách žijúcich v obci v roku 1944 pod ochranou výnimiek prezidenta republiky alebo ministerstiev, môžeme konštatovať, že väčšiu šancu na záchranu mali Židia s prezidentskými výnimkami (prežilo približne 58 % z nich, kým z ľudí s povolením od ministerstiev minimálne 45 %) a tí, ktorí prijali krst (prežilo asi 57 % oproti 33 % z nepokrstených). Po vypuknutí SNP sa mnohí z nich snažili zachrániť útekem na územie obsadené povstalcami, no pre viacerých sa skončil tragicky v koncentračných táboroch, prípadne boli zavraždení ešte na území Slovenska (len v Kremničke zahynuli takmer dve desiatky Židov zo Zlatých Moraviec). Podiel židovských osôb, ktoré sa v roku 1944 nachádzali v Zlatých Moravciach, na celkovom počte zachránených bol približne 45 %.²⁶

Po skončení druhej svetovej vojny sa do obce nevrátili len tí, ktorí v Zlatých Moravciach žili pred, prípadne počas vojnových rokov, ale prísťahovalo sa sem viac ako 40 ďalších Židov. Pravdepodobne najväčšiemu počtu z nich sa podarilo prežiť na území Slovenska, keď po vypuknutí SNP ušli na povstalecké územie, pričom viacerí sa aktívne zúčastnili bojov ako partizáni (v horách prežila asi tretina z povojnových židovských obyvateľov Zlatých Moraviec). Niekoľko desiatok osôb (vo väčšine prípadov išlo o ženy) sa vrátilo z koncentračných táborov Ravensbrück, Bergen-Belsen, Terezín a Osvienčim. Mnohí Židia, ktorých koniec vojny zastihol v zahraničí, sa však domov už nevrátili. Možno spomenúť napr. rodinu A. Bluma, ktorá pravdepodobne ešte v roku 1945 emigrovala do Palestíny.²⁷ Naopak, niektorí z tých, ktorí opustili republiku pred začiatkom vojny (ako napr. J. Csato a E. Kálmar), sa v roku 1945 vrátili späť do Zlatých Moraviec. Nejednen Žid zo Zlatých Moraviec si však svoju povojnovú existenciu vybudoval radšej na inom mieste štátu (napr. v Bratislave, Košiciach, Leviciach).

Starostlivosť o osoby, ktoré sa vracali priamo do obce, prípadne len prechádzali cez zlatomoravský okres, prevzalo bezprostredne po vojne repatriačné stredisko (oficiálne pracujúce od 1. júla 1945). Zabezpečovalo pre repatriantov stravu a lekársku pomoc,

²⁴ ŠA Nitra, f. Nitrianska župa, k. č. 51-I-1, Informačná služba všeobecné pomery.

²⁵ Jediným oficiálnym zoznamom židovských obyvateľov v Zlatých Moravciach je súpis osôb spadajúcich pod pojem Žida podľa nar. č. 198/1941 pochádzajúci pravdepodobne z februára 1946. Bol vyhotovený na príkaz poverenictva vnútra (mal obsahovať aj údaje o ich majetku a právach, ktoré si chceli nárokovať v reštitučnom konaní) a obsahoval mená 97 Židov žijúcich v okrese, z toho 72 priamo v obci Zlaté Moravce. Nie všetci z nich tu však bývali aj pred rokom 1939, resp. 1945. ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 31, 2984/46 adm., 5222/46 adm. Vychádzať môžeme aj z neúplného zoznamu vyhotoveného v povojnovom období V. Steinerom, v ktorom uvádza, že celkovo zahynulo 350 dospelých a 114 detí zo Zlatých Moraviec. ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 324, finančné oddelenie 1959.

²⁶ Tieto údaje sú orientačné, pretože v niekoľkých prípadoch nie je možné určiť, či príslušná osoba prežila alebo nie. Zo 123 osôb žijúcich v Zlatých Moravciach a chránených v roku 1944 máme v povojnovom období zmienku o minimálne 56 (45,5 %).

²⁷ Informácie sú vyhodnotené na základe materiálu fondov ONV a MNV Zlaté Moravce z rokov 1945 až 1959.

zaistovalo prepravu chorých, ktorí sami nemohli opustiť okres, vecnú a finančnú podporu, ako i organizovanie zbierok medzi miestnym obyvateľstvom. Podľa správy ONV Zlaté Moravce sa do 9. augusta 1945 vrátilo do jeho obvodu 322 (registrovaných a podporovaných) osôb.²⁸ Repatriačné stredisko k tomuto dátumu tiež poskytlo prechodné ubytovanie a stravu 3 109 osobám. Svoju činnosť vykonávalo do 20. októbra 1945, kedy bolo spolu s ďalšími 18 strediskami zrušené Povereníctvom SNR pre sociálnu starostlivosť.²⁹

Židia sa po návrate domov ocitli v neradostnej situácii. Prišli o svojich blízkych, čakal ich zápas o rozkradnutý majetok, neraz museli čeliť nepriateľstvu a predsudkom, ktoré boli medzi slovenským obyvateľstvom stále živé.³⁰ Jednou z ich reakcií bola asimilácia, prejavujúca sa napr. zmenou neslovensky znejúcich mien. Taktiež v Zlatých Moravciach si tento krok zvolilo už v prvých mesiacoch po oslobodení minimálne deväť Židov, nasledovaní v neskoršom období ďalšími siedmimi osobami židovského pôvodu.³¹ Do tried štátneho gymnázia sa v školskom roku 1945/1946 vrátili židovskí žiaci (šesť spomedzi 569 žiakov, v šk. roku 1946/1947 školu navštevovali traja a v ďalšom roku piati židovskí žiaci).³² Napriek tomu, že sa po vojne v Zlatých Moravciach obnovila židovská komunita i židovská náboženská obec, spôsob jej života sa zmenil a tých, ktorí zotrvali na pozíciách židovstva, ubudlo.

Nielen pre Židov, ale pre obyvateľov povojnového Československa vo všeobecnosti, sa dôležitým predpokladom „normálnej“ existencie stalo získanie osvedčenia o národnej a politickej spoľahlivosti. Ľudia oň v roku 1945 žiadali miestny národný výbor (MNV) napr. v prípade, ak chceli nastúpiť do zamestnania alebo úspešne reštituovať svoj majetok. Od roku 1946 sa so žiadosťou o vydanie (už osvedčenia o národnej, štátnej a ľudovo-demokratickej spoľahlivosti) museli opäť obrátiť na okresný národný výbor.³³

²⁸ Okrem toho nemohol byť kvôli nedostatku financií vyplatený príslušný príspevok 50 osobám. ONV tiež očakával príchod ďalších asi 60 osôb, ktoré boli nažive.

²⁹ Ponechané boli len strediská v Bratislave, Trenčíne, Žiline, Košiciach a Prešove. ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 11, 3693/45 adm., k. č. 16, 6040/45 adm.

³⁰ Na R. Greguša (Grünwalda) podali napr. v lete 1945 sťažnosť robotníci z kameňolomu A. Fabiša. Obvinili ho zo snahy „zmocniť sa“ podniku a z protislovenského správania. „Všetci robotníci sme Slováci, nuž a Neslovák má byť našim pánom??? Nie, to my nikdy nechceme!!!!“ ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 2, 4206/45 adm. Výnimočnými neboli ani obvinenia z čierneho obchodu a s tým súvisiace domové prehliadky.

³¹ Vo dvoch prípadoch nebolo možné určiť bližší dátum zmeny mena. Záujemcovia o zmenu však nemuseli byť vždy úspešní. Povereníctvo pre veci vnútorné napr. odmietlo povoliť zmenu priezviska Csato na Čato, pretože sa im zdalo „málo slovenské“. R. a A. Fürchtgottové si zmenili meno až v roku 1948. ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 17, 19, 56, 62, 68, 130; f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 2, 3, 4.

³² Výročné správy štátneho slovenského gymnázia v Zlatých Moravciach, roč. XXVII-XXIX.

³³ SNR začala po oslobodení realizovať v štátnom aparáte čistky a prepúšťať všetkých zamestnancov maďarskej alebo nemeckej národnosti. Slováci boli povinní podrobiť sa prevereniu pred preverovacími komisiami zriadenými u všetkých úradov na úrovni okresov a vyššie. Komisie skúmali u žiadateľov nielen politickú a národnú príslušnosť či účasť v odboji, ale aj ich podiel na arizáciách. Samotné členstvo v HSLS alebo HG ešte nemuselo zákonite znamenať vylúčenie zo štátnej služby. V konečnom dôsledku tak zostala väčšina úradníckeho aparátu z vojnového obdobia nezmenená aj po roku 1945. K vzniku ONV v Zlatých Moravciach došlo začiatkom apríla 1945 (ustanovujúca schôdza sa konala 3. 4.). Jeho prvým predsedom sa stal Š. Horváth (KSS), z radov DS pochádzali podpredsedovia I. Laurinec (bývalý člen HSLS) a V. Šabo. Funkciu zásobovacieho referenta vykonával do mája 1945 M. Táborský, ktorý sa jej však vzdal: „V meste sa rozširujú všeobecne zlomyseľné správy, že vraj vydávam poukázky výlučne protekčným vládnym činiteľom a najmä židom... je zrejmé, že týmto ľuďom po vrátení bolo treba aspoň niečo najnutnejšie prideliť, keďže ani zásoby nemohli mať, ako ostatné obyvateľstvo... nechcejúc to, aby ľudia poukazovali na to, že v tejto nevďačnej funkcii sedí osoba židovského pôvodu rozhodol som sa... vzdať tejto funkcie.“ V nasledujúcich týždňoch bola v ONV niekoľkokrát prevedená reorganizácia, pričom post predsedu zostal nezmenený. Voľba riadneho ONV prebehla v júni 1945 (funkciu

Osvedčenie sa vydávalo súkromným osobám na vlastnú žiadosť alebo na základe úradného vyžiadania. V prvom prípade národný výbor vyvesil zoznam uchádzačov s upozornením, že počas ôsmich dní sa úradu môžu oznámiť závažné skutočnosti, ktoré by mohli ovplyvniť rozhodnutie užšej komisie NV, rokujúcej o žiadostiach. Osoby nemeckej a maďarskej národnosti, pokiaľ nepreukázali aktívnu účasť na boji za slobodu, mali byť pokladané za nespôľahlivé.³⁴ Žiadosť zisťovala materinský jazyk uchádzača, jeho národnosť, členstvo v organizáciách ako Schutzstaffel, Gastapo, Freiwillige Schutzstaffel, Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, Deutsche Partei (DP), Karpatendeutsche Partei, Maďarskej národno-socialistickej strane, v Hlinkovej garde (HG), Hlinkovej mládeži (HM) a pod.³⁵ Predposledná časť žiadosti sa venovala prenasledovaniu žiadateľa pre rasovú či národnú príslušnosť a politické presvedčenie, ako i činnosti v odboji a povstaní. Tieto materiály preto poskytujú cenné informácie aj z hľadiska židovských osôb a pomáhajú skompletizovať obraz o ich osude po roku 1938. Hoci vo väčšine prípadov miestny, ani okresný národný výbor nekládol väčšie prekážky pri vydávaní osvedčenia, nejednu osobu židovského pôvodu odmietol uznať za štátne, politicky, resp. národne spoľahlivú. Išlo predovšetkým o ľudí, ktorí boli podozriví z používania maďarského jazyka, prípadne členstva v Maďarskej strane. Zdá sa však, že väčšine z osôb, ktorým sa národné výbory zdráhali osvedčenia o spoľahlivosti vydať, ich úrady nakoniec v roku 1946 predsa udelili. MNV napr. zamietol Š. Csátóvi v roku 1945 žiadosť z dôvodu, že bol maďarskej národnosti. Po odmietavom stanovisku aj zo strany ONV sa odvolal na povereníctvo vnútra, ktoré zistilo, že sa počas vojny nedopustil ničoho, čo by bránilo udeliť mu osvedčenie a uznalo ho za spoľahlivého. Niekoľkokrát si na miestny i okresný národný výbor podal žiadosť aj V. Steiner, ktorého odmietli z dôvodu, že sa proti nemu viedlo priestupkové konanie. V. Steiner proti takémuto rozhodnutiu podal v júli 1946 na povereníctvo vnútra sťažnosť, v ktorej zároveň opísal svoju ťažkú povojnovú situáciu: *„Po mnohých rokoch perzekvovania, skrývania, zneuctenia a vydania pospasu gardistickým banditom bez zákonnej ochrany, som sa vrátil do Zlatých Moraviec s malými deťmi utrápenými a umučenými. Po návrate domov som našiel dom úplne vykradnutý a po mojich príbuzných som nenašiel ani stopy života. Po týchto útrapách, súc*

propagačného referenta získal napr. T. Kunst, bývalý člen HSLS a funkcionár HM). Národný front sa v obci vytvoril v polovici septembra 1945. Voľby do MNV Zlaté Moravce sa uskutočnili pravdepodobne ešte v apríli 1945. Zaujímavé je, že vo výkaze jeho „mravne a politicky zachovalých členov“ zo septembra (?) 1945 nachádzame L. Horniaka (niekdajšieho miestneho vodcu HM), aj J. Zuberca (bývalý referent MV HG). Májové voľby v roku 1946 priniesli v Zlatých Moravciach víťazstvo DS (získala 70,1 % hlasov), na druhom mieste skončila KSS s 22,2 %, za ňou Strana práce (5,9 %) a Strana slobody (1,9 %). Na základe týchto výsledkov došlo v Zlatých Moravciach k obnove okresného i miestneho NV. V 30-člennom MNV bolo pridelených 22 mandátov DS, 7 KSS a jeden Strane práce (len tieto strany podali platnú kandidátnu listinu). V obnovenom ONV pripadlo na DS 16, na KSS 7 a na Stranu slobody jeden mandát. Novým predsedom ONV sa po Š. Horváthovi stal I. Laurinec, kým V. Šabo prevzal funkciu prvého podpredsedu (druhým podpredsedom sa stal Š. Horváth). ŠA Nitra, Inventár fondu ONV Zlaté Moravce 1945 – 1960, s. 1-10; f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 2, 98/46 prez.; k. č. 7, 4678/45 adm.; f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 8, 2356/46 adm., 5253/45 adm., 6814/46, 6807/46 adm.

³⁴ Vo všeobecnosti sa za poľahčujúcu okolnosť považovala pomoc alebo dobrovoľný vstup do československého, spojeneckého, či partizánskeho vojska do 15. 10. 1944, ako aj ujma spôsobená pre národnostnú príslušnosť a protifašistické presvedčenie. Otázku preverovania štátnych a verejných zamestnancov riešilo nar. SNR č. 44/45 Sb. n. SNR. ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 3, 7952/45 adm.

³⁵ V súvislosti s členstvom v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane (HSLS) museli žiadatelia odpovedať na otázku, aké funkcie v tejto strane zastávali a či po 29. auguste 1944 platili členské príspevky. Dôležité boli aj informácie o tom, či dotyčná osoba bola činná v zaisťovacích a pracovných táboroch, pri deportáciách alebo inej forme perzekúcie, či sa počas rokov 1939 až 1944 obohatila (resp. členovia jej najbližšej rodiny) z majetku, ktorý bol k 29. septembru 1938 v držbe osôb postihnutých neskôr národnou, politickou a rasovou perzekúciou.

obetou predošlého režimu, mi ONV odpiera vydat' osvedčenie o spoľahlivosti. "Keď mu ho nakoniec v septembri 1946 ONV vydal, dávku za úradný výkon stanovil na 3 000 korún, na čo sa V. Steiner odvolal. Povereníctvo vnútra mu v marci 1947 vyhovel a sumu ako neadekvátnu znížilo na 100 korún.³⁶ Zaujímavý je i prípad J. Vigha, ktorý navzdory tomu, že bol po matke židovského pôvodu, pôsobil v období slovenského štátu ako člen HG a podľa správy ONV sa zúčastnil prenasledovania Židov. V auguste 1947 mu však rada ONV napriek tomu udelila súhlas k vydaniu osvedčenia.³⁷

ARIZÁTORI A EXPONENTI PREDCHÁDZAJÚCEHO REŽIMU

Vláda sa už v IX. kapitole Košického vládneho programu v apríli 1945 zaviazala *„stíhať a vydat' súdu a trestu všetkých vojnových previnilcov, všetkých zradcov... vedomých a aktívnych pomocníkov nemeckých alebo maďarských utláčateľov.*" Na súdenie zradcov a kolaborantov sa mali zriadiť mimoriadne ľudové súdy, pre výnimočné prípady (týkajúce sa *„známych a zvlášť zodpovedných previnilcov"*) Národný súd. Vláda sa mala postarať aj o potrestanie protektorátneho prezidenta Háchu, Jozefa Tisa a postaviť pred súd všetkých členov protektorátnych i tzv. slovenských vlád a slovenského snemu.³⁸

Právne normy upravujúce potrestania kolaborantov a zradcov na slovenskom území boli odlišné od noriem, na základe ktorých boli spomínané osoby súdené v Čechách, čím sa naplno prejavila dvojkoľajnosť smerovania Slovenska a českej časti štátu v tomto období.³⁹ Súdne procesy na Slovensku sa konali na základe nariadenia SNR č. 33 z 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov (platilo na jeden rok).⁴⁰ V §§ 1 až 3 presne vymedzovalo, ktoré osoby spadali do vyššie spomínaných kategórií, ako aj výšku ich trestu. Kým ľudom, ktorí boli usvedčení ako okupanti a domáci zradcovia, mal byť vymieraný trest najvyšší, kolaborantom sa mal udeliť trest do 33 rokov, v prípade závažných okolností trest smrti. Do tejto kategórie spadali aj ľudia, ktorí sa ako príslušníci fašistických organizácií, prípadne využitím svojho politického vplyvu a vojnových pomerov obohatili na úkor druhých občanov. Osoby, ktoré boli na miestnej úrovni zakladateľmi, organizátormi alebo propagátormi Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSL'S), HG, či iných fašistických organizácií, rovnako ako účastníci protidemokratických, rasových a podobných akcií (išlo o tzv. previnilcov fašistického režimu), čakalo zaradenie do pracovného útvaru a zbavenie občianskych práv, prípadne len verejné pokarhanie.⁴¹

³⁶ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 74, 20092/46 adm.

³⁷ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 31, 5016/46 adm.

³⁸ KOVÁČ, ref. 11, s. 127-128; BARNOVSKÝ, Michal. *Na ceste k monopolu moci*. Bratislava: Archa, 1993. ISBN 80-7115-056-8.

³⁹ V Čechách išlo o Benešove dekréty č. 16 (tzv. veľký retribučný dekrét) a č. 17, na základe ktorých sa zriadili ľudové súdy a národný súd a č. 138 (tzv. malý retribučný dekrét). Dekrét č. 126 z roku 1945 zriadil pre osoby zasiahnuté retribučným súdnictvom špeciálne pracovné tábory.

⁴⁰ Nariadenie SNR č. 33 bolo viackrát novelizované, hlavne nariadením SNR č. 57/1946 Sb. n. SNR. Povereník spravodlivosti preto vyhláškou č. 58/1946 Sb. n. SNR vydal opäť úplné znenie nariadenia o potrestaní fašistických zločincov, okupantov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva. RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava; Praha: Academic Electronic Press, Ústav T. G. Masaryka, 1998, s. 77. ISBN 80-88880-11-4.

⁴¹ Zmiernenie trestu bolo možné v tých prípadoch, keď sa páchatelia svojou neskoršou činnosťou, hlavne účasťou na Povstaní, zaslúžili o protifašistický boj. Celý majetok odsúdeného alebo jeho časť mal súd, až na niekoľko výnimiek, vyhlásiť za skonfiškovaný v prospech štátu. Sbierka nariadení SNR, 1945, nar. č. 33/1945 Sb. n. SNR.

Na území Slovenska sa zriadili miestne a okresné ľudové sudy (OLS), ako i Národný súd so sídlom v Bratislave.⁴² Trestné oznámenie ľudovému súdu mohol podať každý občan alebo úrad. Trestné činy, o ktorých nerozhodoval Národný súd, spadali do pôsobnosti okresných ľudových súdov, trestné činy tzv. previnilcov fašistického režimu do kompetencie miestnych ľudových súdov (MLS).

Po skončení vojny sa novej situácii museli prispôbiť i predstavitelia a stúpenci predchádzajúceho režimu v Zlatých Moravciach. Viacerí z nich, členovia a funkcionári HSLS a HG, prípadne bývalí arizátori, vstúpili do Demokratickej strany (v menšej miere i do KSS) a dosiahli významné posty v obecnej či okresnej správe alebo na ľudovom súde.⁴³ Rovnako ako pre ich židovských spoluobčanov, aj pre týchto ľudí bolo dôležité získať osvedčenie o národnej a politickej (resp. štátnej a ľudovo-demokratickej) spoľahlivosti. Pre väčšinu z ich žiadostí sú spoločné niektoré prvky: ak priznali svoje členstvo v HG, HM, DP alebo v HSLS, tvrdili, že boli k nemu donútení, prípadne ho uvádzali len ako prostriedok k získaniu majetku a iných výhod. Rozhodne popierali, že by pohnútkou ich vstupu do spomínaných organizácií bolo politické presvedčenie. V prípade arizovania sa medzi dôvodmi opäť objavuje donútenie, snaha zlepšiť svoje zlé existenčné podmienky alebo prosba zo strany židovského majiteľa. A. Hlásny napr. tvrdil, že musel do HG vstúpiť „v záujme obživenia rodiny“ a len jej prostredníctvom sa mohol dostať k arizácii. Vzápätí však uviedol, že arizoval na žiadosť L. Danziga, takže týmto nesledoval svoje zbohatnutie. Niekedy arizátor nezabudol spomenúť, že arizovaním obchodu zachránil pôvodného majiteľa pred odtransportovaním. Viacerí však arizácie, ako i pôsobenie v HG, HM, či HSLS jednoducho popreli. J. Belli, člen HG, ktorý sa zúčastnil transportov židovských osôb a robil v ich domoch prehliadky, žiadnu podobnú činnosť vo svojej žiadosti z januára 1946 nespomenul. Na základe vyšetrovania NB mu však ONV osvedčenie vydať odmietlo. J. Belli si preto podal v júni 1946 novú, už „opravenú“ žiadosť, kde členstvo v HG síce priznal, ale bol k nemu údajne donútený z existenčných dôvodov. Rovnako bol pod hrozbou prepustenia z práce donútený „odprevádzať“ Židov do Novák.⁴⁴

MNV vo väčšine prípadov arizáciu, dočasné správcovstvo židovských domov, alebo členstvo v HG či HM za prekážku pri vydávaní osvedčenia nepovažoval. V niekoľkých prípadoch sa síce rozhodol predbežne vyčkať, ale o krátky čas žiadosti príslušných osôb predsa vyhovel. Už do októbra 1945 MNV stihol rozhodnúť o udelení osvedčenia aj takým osobám ako bol J. Bocian (funkcionár HM, člen HG a HSLS), M. Solčiansky (člen HG, ktorý sa zúčastnil deportácií Židov), J. Neuschl (funkcionár HM), M. Horváth (člen PO HG⁴⁵) a i. ONV však pri vydávaní osvedčenia o spoľahlivosti preveril uchádzačov dôkladnejšie a niektorým z tých, ktorí ho už mali od MNV, žiadosť zamietol (napr. J. Bocianovi, J.

⁴² Národný súd v Bratislave začal svoju činnosť 22. 6. 1945 a do septembra 1946 odsúdil 20 obžalovaných, z toho vyniesol šesť rozsudkov smrti. V tomto období bolo pred ľudovými súdmi odsúdených 3 966 osôb, z toho 29 k trestom smrti (skutočne sa vykonalo 17). V roku 1947 bol nakoniec odsúdený a popravený aj J. Tiso. Retribúcia mala byť síce ukončená do roku 1947, avšak po Februári 1948 bola obnovená. Bližšie pozri BARNOVSKÝ, ref. 38, s. 120.

⁴³ Do DS vstúpil napr. I. Laurinec, J. Horváth, A. Rakovský, E. Mikloš. A. Rakovský, úradník okresného súdu, bol preverovacou komisiou ONV kvalifikovaný ako menej spoľahlivý, napriek tomu však vo svojej funkcii zotrval. Na mieste vedúceho úradu MNV bol ponechaný aj A. Čaba, pôsobiaci počas vojny na notárskom úrade v Zlatých Moravciach. Jeho „dobré pôsobenie“ počas SNP malo vyvážiť jeho členstvo v HG. ŠA Nitra, f. Krajský národný výbor (KNV) Nitra – vnútorný odbor, k. č. 772, 192/49; f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 20, 2072/45 adm.

⁴⁴ Činnosť v HG poprel aj D. Rakovský, M. Solčiansky a arizáciu J. Králik (člen HG). ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 25, 19460 adm.; k. č. 23, 858/46 adm.

⁴⁵ Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy.

Krovinovi a M. Horváthovi, avšak dôvodom pre tento krok nebol fakt, že arizovali, resp. vykonávali správu židovských domov, ale ich činnosť v HG).⁴⁶

Osoby, ktorým MNV i ONV opakovane zamietali žiadosti o vydanie osvedčenia, boli predovšetkým funkcionári a členovia HG (okresný veliteľ R. Krušínský, zástupca miestneho veliteľa Š. Karas, referent miestneho veliteľstva B. Bajchy, J. Belli), DP (L. Gromann,⁴⁷ J. Faber), príslušníci PO HG (A. Plesnivý, J. Benček, D. Hamza), ale i manželka veliteľa HG a PO HG v Zlatých Moravciach A. Fábriová (utiekla s rodinou pred Červenou armádou). Napriek tomu, že väčšina z nich sa postavila pred okresný ľudový súd, často skončili na slobode pre nedostatok dôkazov, prípadne ich aktivita spadala do pôsobnosti miestneho ľudového súdu, ktorý však svoju činnosť v Zlatých Moravciach nezačal.

Viacerí predstavitelia HG a HSLS na konci vojny odišli s nemeckou brannou mocou (išlo napr. o bývalého okresného veliteľa HG L. Fábriho⁴⁸, tajomníkov HSLS A. Kšinanta a F. Šindlera, členov HG J. Masaryka, V. Bajchyho a niekdajšieho miestneho veliteľa HG M. Groma). U týchto osôb stanica NB zaistila hnutelný majetok (u bývalého poslanca, funkcionára HSLS a vládneho komisára A. Moravčíka sa údajne nič nenašlo, pretože si všetko vzal so sebou, v lete 1946 mu však ako zradcovi a nepriateľovi národa konfiškačná komisia skonfiškovala poľnohospodársky majetok). Bližšie informácie máme o M. Gromovi, ktorý spolu s rodinou ušiel v marci 1945 s jednotkou PO HG do Rakúska. Na jeho dom bola uvalená národná správa a v roku 1948 bol skonfiškovaný. Vzhľadom na to, že sa na neznámom mieste zdržoval minimálne do konca roka 1946 (jeho manželka sa vrátila do obce v septembri 1946), nemohol proti nemu viesť OLS Zlaté Moravce trestné konanie. Aj keď sa M. Grom neskôr vrátil a bol uväznený a odsúdený OLS v Nitre, už v júni 1947 sa nachádzal opäť na slobode.⁴⁹ Pred okresný ľudový súd boli postavení aj R. Krušínský (za svoju činnosť dostal verejné pokarhanie), L. Gromann (strávil štyri mesiace na Okresnom súde Zlaté Moravce, neskôr prepustený na slobodu ako nevinný), V. Bajchy (uznaný vinným z fašistickej činnosti a odsúdený na verejné pokarhanie), J. Bocian (OLS mu vydalo rozhodnutie o odoprení stíhania), A. Plesnivý (oslobodený), D. Rakovský (v roku 1946 bolo jeho stíhanie zastavené pre nedostatok dôkazov), Š. Karas, P. Maruniak a M. Horváth (zaistení oblastným veliteľstvom NB a odovzdaní OLS, odkiaľ však boli prepustení, pretože ich činy spadali do kompetencie MLS).⁵⁰ OLS do 15. februára 1946 odstúpil MLS na ďalšie konanie i záležitosti D. Hamzu, K. Valacha st. (arizátora a referenta MV HG) a bývalého vládneho komisára a vysokého predstaviteľa miestnej organizácie HSLS V. Rakovského.⁵¹ Podľa vyjadrenia Obvodného úradu miestnych národných výborov v Zlatých Moravciach z novembra 1947 však v obciach jeho obvodu MLS vôbec nevznikli (národnému výboru údajne neboli dodané žiadne oznámenia určené pred MLS).⁵²

⁴⁶ J. Krovina osvedčenie získal v roku 1947. ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č.21, 179/46 adm.; k. č.23, 810/46 adm.

⁴⁷ L. Gromannovi bola politická spoľahlivosť neskôr udelená, podľa povereníctva vnútra však vstupom do DP stratil československé občianstvo. Vzhľadom na to bolo vo februári 1948 (pravdepodobne) navrhnuté osvedčenie zrušiť.

⁴⁸ Neskôr sa do Zlatých Moraviec vrátil – podľa správy NB z roku 1946 bol L. Fábri v tom čase zaistený u OLS Zlaté Moravce.

⁴⁹ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 20, 1253/45 adm.; k. č. 47, 11777/46 adm.

⁵⁰ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 23, 858/46 adm.; k. č. 18, 7644/45 adm. OLS rozhodol o odoprení stíhania aj členom a funkcionárom HG a DP K. Valachovi ml., P. Brunclíkovi, J. Neuschlovi, I. Laurincovi a J. Fáberovi. ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 1, 17/46 adm.

⁵¹ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 31, 5266/46 adm.

⁵² ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 5, 359/47 prez.

NÁVRAT MAJETKU ŽIDOVSKÝM VLASTNÍKOM

Napriek tomu, že medzi politikmi panovala viac-menej zhoda v názore na nutnosť určitého odškodnenia Židov za majetok, ktorý im počas vojnových rokov ukradli, už čoskoro sa ukázali komplikácie, ktoré tento proces v Čechách a osobitne na Slovensku sprevádzali. Podľa Košického vládneho programu sa síce mal majetok zaistený pod národnou správou ihneď vrátiť pôvodným majiteľom resp. ich dedičom (ak im bol odobratý kvôli národnej, politickej alebo rasovej perzekúcii), skutočnosť však bola iná.⁵³

Nariadením SNR č. 50 z 5. júna 1945 došlo na území Slovenska k zaisteniu a uvaleniu národnej správy na majetok štátne nespôľahlivých osôb. Rovnaké opatrenie sa týkalo i majetku nadobudnutého podľa fašistických právnych noriem o národnej, rasovej a politickej perzekúcii, prípadne nadobudnutého súkromnoprávnou zmluvou uzavretou po 29. septembri 1938 pod tlakom okupácie a perzekúcie (nariadenie platilo i na prípady, keď bol takýto majetok prevedený na tretie osoby).⁵⁴ Vzťahovalo sa tiež na všetky podniky v držbe, nájme alebo správe nepriateľských a štátne nespôľahlivých osôb, čím sa mysleli ľudia s nemeckou a maďarskou príslušnosťou⁵⁵, prípadne tí, ktorí akýmkoľvek spôsobom spolupôsobili pri „potlačení demokratických slobôd zavedením fašistického režimu“. Národná správa sa však nemala uvaliť, ak išlo o majetky, ktoré vyššie uvedeným spôsobom nadobudol napr. štát a slúžili štátnym či verejným účelom. Národnú správu na podniky s obratom do milióna korún mal právo uvaliť národný výbor a do troch miliónov okresný národný výbor. Pri obrate vyššom, prípadne pri počte zamestnancov nad 50 (vychádzalo sa zo stavu v roku 1943) uvažoval národnú správu vo väčšine prípadov povereník SNR pre priemysel a obchod.⁵⁶ Osoba národného správcu musela spĺňať požiadavky na národnú a štátnu spoľahlivosť, ako aj odbornú zdatnosť, nemohol ním byť člen národného výboru, ani úradník orgánu, ktorý národnú správu uvalil.⁵⁷

Je nutné spomenúť, že o národnej správe majetku Nemcov, Maďarov, zradcov a kolaborantov a neplatnosti niektorých majetkovo – právnych prevodov z doby neslobody hovoril už dekrét prezidenta republiky č. 5 z 19. mája 1945. Podľa neho však boli spomínané majetkové prevody a majetkovo – právne jednania, pokiaľ k nim došlo po 29. septembri 1938 pod tlakom okupácie, národnej, rasovej alebo politickej perzekúcie (§1) vyhlásené (na rozdiel od nariadenia SNR č. 50 !) za neplatné. Na majetok štátne nespôľahlivých osôb sa mala zároveň uvaliť národná správa.⁵⁸ Asi jedným

⁵³ Podľa Košického vládneho programu sa to konkrétne týkalo majetku, ktorý pôvodne patrila robotníkom, úradníkom, živnostníkom, roľníkom a príslušníkom voľných povolání. Rozhodnutia o individuálnych žiadostiach mali spadať do kompetencie národných výborov. KOVÁČ, ref. 11, s. 130.

⁵⁴ Toto nariadenie sa netýkalo bytového zariadenia, hnutelného a poľnohospodárskeho majetku. O konfiškovaní a urýchlennom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, zradcov a nepriateľov slovenského národa hovorilo nar. SNR č. 4/1945 Sb. n. SNR. Sbierka nariadení SNR, 1945, nar. č. 50/1945 Sb. n. SNR.

⁵⁵ Výnimkou boli osoby, ktoré preukázali účasť na boji proti Nemecku, Maďarsku, či za slobodu Československa. Pre posúdenie príslušnosti k nemeckej a maďarskej národnosti bol určujúci najmä jazyk používaný v rodine, príslušnosť k maďarskej a nemeckej politickej strane po 6. 10. 1938 alebo priznanie národnosti pri poslednom sčítaní ľudu.

⁵⁶ Vo výnimočných prípadoch mohol okresný národný výbor menovať dočasného správcu aj na majetok, kde táto právomoc spadala do pôsobnosti iného orgánu. Rozhodnutie národného, či okresného národného výboru mohol však v prípade verejného záujmu zmeniť príslušný povereník.

⁵⁷ Sbierka nariadení SNR, 1945, nar. č. 50/1945 Sb. n. SNR. Týmto nariadením sa zároveň rušilo nar. SNR č. 11/1944 Sb. n. z 8. 9. 1944 o zaistení nemeckých a arizovaných podnikov.

⁵⁸ V prípade, ak skončili dôvody na jej zavedenie, mala sa národná správa zrušiť. Vymedzenie pojmu „štátne nespôľahlivá osoba“ v tomto nariadení sa do istej miery zhodovalo s nariadením SNR č. 50/1945 Sb. n. SNR, ale na rozdiel od neho bolo napr. rozhodujúce prihlásenie sa k maďarskej a nemeckej

z najdôležitejších ustanovení dekrétu z pohľadu židovského obyvateľstva bol § 24, podľa ktorého mal byť majetok, o ktorý prišli (štátne spol'ahlivé) osoby v dôsledku národnej, politickej alebo rasovej perzekúcie z národnej správy vyňatý a ihneď vrátený pôvodným majiteľom, resp. ich dedičom.⁵⁹ SNR ale už v čase príprav tohto dekrétu namietala proti tomu, aby šlo o celoštátnu normu. Na schôdzi vlády v máji 1945 sa preto rozhodlo, že sa dekrét zatiaľ bude vzťahovať len na českú časť krajiny. Vzhľadom na fakt, že následne vydané nariadenie SNR č. 50 o národnej správe neobsahovalo ustanovenie o neplatnosti majetkových prevodov vynútených vojnovými okolnosťami, na Slovensku v podstate neprišlo ani k anulovaniu arizácií. Rozdiely v prístupe k arizovanému majetku zo strany SNR a ústrednej vlády bol daný hlavne odlišným priebehom arizačného procesu v protektoráte a na Slovensku. Situáciu navyše komplikovala i skutočnosť, že viacerí arizátori sa v povojnovom období stali členmi KSS alebo DS.⁶⁰

Židia na Slovensku si nakoniec mohli uplatniť svoje majetkové nároky podľa dekrétu č. 5/1945 Sb. až od roku 1946, kedy vstúpil do platnosti zákon č. 128 zo 16. mája 1946 o neplatnosti niektorých majetkovo – právnych jednaní z doby neslobody, o nárokoch vychádzajúcich z tejto neplatnosti, ako aj z iných zásahov do majetku.⁶¹ § 1 tohto zákona vyhlásil majetkové prevody po 29. septembri 1938 (uskutočnené za rovnakých podmienok ako v dekréte prezidenta republiky č. 5/1945 Sb.) za neplatné.⁶² V niektorých prípadoch bola namiesto naturálnej reštitúcie prípustná i peňažná náhrada.

Vyššie spomínané nároky si mohli uplatniť len štátne spol'ahlivé osoby.⁶³ Návrat majetku však nebol možný, ak by to ohrozilo dôležité verejné záujmy. Mimoriadne významné bolo ustanovenie § 9, podľa ktorého sa nárok na vrátenie majetku, ktorý

národnosti pri ktoromkoľvek sčítaní ľudu od roku 1929 (teda nielen pri poslednom ako v prípade nariadenia SNR). Sbíрка zákonů a nařízení státu československého, 1945, dekrét prezidenta republiky z 19. 5. 1945.

⁵⁹ Tamže.

⁶⁰ Bližšie k problematike reštitúcie židovského majetku v Čechách a na Slovensku pozri RYCHLÍK, ref. 40, s. 66-70. JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard – KUKLÍK, Jan. *"Arizace" a restituce židovského majetku v českých zemích (1939 – 2000)*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. 78 s. ISBN 80-7308-052-4; SOTÁKOVÁ, Lucia. Reštitúcie židovského majetku v rokoch 1945 – 1946. In HALAJ, Róbert – KOŽIAK, Rastislav – VINCÚR, Branislav (eds.). *Acta Facultatis Humanisticae Universitatis Matthiae Belii Neosoliensis. Historické vedy, filozofia a etika. Zborník vedeckých štúdií učiteľov a doktorandov Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2010, s. 78-87. ISBN 978-80-557-0037-3; SOMBATI, Ján. Reštitúcie židovskej pôdy na Slovensku po roku 1945 z pohľadu reštituentov. In SISKOVÍČ, Štefan – VYŠNÝ, Peter. (eds.). *Právno-historické trendy a výhľady II*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2017, s. 311-332. ISBN 978-83-8111-000-6; HLAVINKA, Ján. Úloha centrálnej banky v arizácii a reštitúcii židovských cenností. In CHUDJÁK, František – HALLON, Ľudovít – LEKOVÁ, Andrea et al. *Centrálne bankovníctvo v stredoeurópskom priestore. Central Banking in Central Europe*. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2014, s. 153-160. ISBN 978-80-8043-202-7.

⁶¹ Predsedníctvo vlády vyzvalo v decembri 1945 predsedníctvo SNR, aby sa presne riadilo zásadami prezidentského dekrétu č. 5 a zabezpečilo návrat židovského majetku v čo najkratšom čase bez ohľadu na to, kto ho mal v držbe. DUFEK – KAPLAN – ŠLOSAR, ref. 15, s. 14.

⁶² Nevzťahovalo sa to však na prípady, keď osoba na ktorú majetok prešiel, bola štátne spol'ahlivá a preukázala, že k prevodu došlo za primeranú náhradu z podnetu oprávneného vlastníka alebo v jeho záujme. Rovnako nároky ako podľa § 1, vychádzali aj z majetkových prevodov uskutočnených po 29. 9. 1938 na základe neplatných právnych predpisov a súdnych, či úradných výrokov zrušených ako výroky z doby neslobody.

⁶³ V prípade uplatnenia nároku zo strany národnej správy zavedenej podľa dekrétu č. 5/1945 Sb. a na Slovensku podľa nariadenia č. 50/1945 Sb. n. SNR bolo na ňu nazerané ako na osobu štátne spol'ahlivú. Nárok sa premlčal po troch rokoch odo dňa účinnosti tohto zákona (pokiaľ išlo o nárok vychádzajúci zo zrušenia súdneho a úradného výroku do troch rokov od právnej moci rozhodnutia, ktoré ho zrušilo).

vznikol na základe § 24 dekrétu prezidenta č. 5/1945 Sb., mohol proti uvalenej národnej správe uplatniť na súde až potom, keď orgán, ktorý správu zaviedol, žiadosť o vrátenie majetku úplne alebo z časti zamietol, prípadne svoje rozhodnutie o veci žiadateľovi do troch mesiacov nedoručil.⁶⁴

V praxi vyústilo uplatňovanie zákona č. 128/1946 Sb. často do vleklých sporov o majetok medzi pôvodnými majiteľmi a arizátormi alebo v prípade finančného odškodnenia židovského vlastníka do jeho opätovného ožobráčenia (vzhľadom na znehodnotenie peňazí). Koniec reštitúcií podľa tohto zákona znamenal Február 1948 a následné znárodnenie.⁶⁵

ŽIDOVSKÉ OBCHODY A PODNIKY

Zoznam arizovaných podnikov v obci Zlaté Moravce z leta 1945 uvádza, že takmer 88 % z nich bolo v tom čase schopných prevádzky (do tejto skupiny nepatrili obchody O. Šveca, D. Rakovského a A. Hlavatého).⁶⁶ Už krátko po oslobodení sa začala na tieto podniky uvalovať národná správa a ako vyplýva zo správy ONV z mája 1945, dosadzoval ju do podnikov miestny národný výbor napriek tomu, že to nespádalo do jeho kompetencie (v tomto smere došlo neskôr k určitej náprave). Do jedného z najdôležitejších podnikov – firmy Petö, dosadilo správu už koncom apríla 1945 Povereníctvo SNR pre priemysel, živnosti a zásobovanie v Košiciach.⁶⁷ V Zlatých Moravciach bol o získanie pozícií národných správcov veľký záujem, a to predovšetkým z radov partizánov. Tí považovali pridelenie správcovstva za akúsi formu odmeny za služby preukázané v boji, ako aj za príležitosť zabezpečiť si existenciu.⁶⁸ O svoj podiel na miestach správcov v arizovaných podnikoch sa prihlásili už v apríli 1945 tiež predstavitelia pobočky KSS v Zlatých Moravciach, ktorí požadovali prednosť pre svojich zaslúžilých členov.⁶⁹ O národnú správu vo svojich obchodoch žiadali aj niektorí arizátori ako J. Furka, J. Mravík, J. Horský, I. Tonkovičová, či M. Masaryk. Argumentovali napr. tým, že podporovali (prípadne niekto z ich blízkych) partizánske hnutie. J. Mravík uviedol, že bol ako bývalý predstaviteľ odborovej organizácie poslaný arizovať „za trest“ a dovoľával sa spravodlivosti slovami: „*Páni a pýtam sa! Moji bratia zato bojovaly aby ich brat ktorý bol socialista bol zbavený obchodu a tým všetkých jeho zarobených peňazí?*“⁷⁰ Arizáciu často ospravedlňovali existenčnými problémami, resp. vyzdvihli množstvo investícií do príslušného podniku. Až na I. Tonkovičovú, ktorú za národnú správkyniu vymenoval MNV v októbri 1945, boli žiadosti ostatných arizátorov zamietnuté. Je zaujímavé, že žiadosti zo strany oprávnenej dedičky obchodu I. Tonkovičovej, R. Knopfmacherovej, sa nevyhovelo. Navyše národnú správu na tento obchod MNV už v decembri 1945 zrušil, pretože podľa nar. č. 50/1945 Sb. n. SNR bola bývalá arizátorka spoľahlivá (R. Knopfmacherovej podnik nebol vrátený a ešte v roku 1948 jej miestna správna komisia odporúčala uplatniť si reštitučný nárok súdnou cestou).⁷¹

O právo spravovať vlastné podniky sa prihlásili i ďalší Židia, pôvodní majitelia, prípadne ich dedičia. V Zlatých Moravciach to urobilo minimálne 16 z nich, pričom

⁶⁴ Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1946, zák. č. 128/1946 Sb.

⁶⁵ RYCHLÍK, ref. 40, s. 70.

⁶⁶ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 8, 2011//45 adm.

⁶⁷ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 8, 9241//45 adm.

⁶⁸ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 8, 2026/45 adm.

⁶⁹ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 1, 932/45 prez.

⁷⁰ ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 3, 41848, 4901/45 adm.

⁷¹ ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 4, 6739/45 adm.

väčšine sa skôr či neskôr podarilo získať miesta v národných správach. Očakávania tých, ktorí prežili, vyjadrujú slová L. Šimka, ktorému národný správca ani nedovolil vstup do jeho obchodu: „...pevne (som) očakával, že po odchode fašistických utláčateľov a po obnovení demokratického štátu sa mi ... automaticky vráti môj majetok.“ Žiaľ, toto pranie sa nestalo skutočnosťou.

Zaujímavý bol prípad Š. Csatoa, ktorému jeho žiadosť o správu MNV zamietol a národnými správcami v jeho bývalom podniku – octárni – sa stali postupne J. Očkay a F. Sýkora (prvý z nich bol v roku 1946 odvolaný pre trestný čin nevernej správy). Keď poverenie výživy octáreň nakoniec v januári 1947 vrátilo pôvodnému majiteľovi, ONV mu vzápätí odňal živnostenské oprávnenie na základe nar. č. 20/1945 Sb. n. SNR⁷² (údajne bolo pre neho nepotrebné, pretože vlastnil aj iný obchod). Tento krok navrhla predtým okresná odbočka Zväzu partizánov na Slovensku, čím hodlala zaistiť príjem niektorým účastníkom odboja a súhlasilo s ním aj okresné živnostenské spoločenstvo.⁷³ ONV tiež vyjadril nesúhlas s rozhodnutím poverenia dosadiť v októbri 1945 Š. Csatoa do podniku J. Ružičku. Tento krok sa údajne stretol so všeobecnou nevôľou, pretože Š. Csato vraj používal doma maďarský jazyk a nevyhýbal sa ani nemčine. Trval na menovaní A. a I. Kováča, ktorí „mali väčšie zásluhy“. Pôvodného majiteľa bol národný výbor ochotný tolerovať len ako tretiu osobu. V decembri 1945 poverenie ustúpilo a za ďalších dvoch správcov vymenovalo zmienené osoby.⁷⁴ ONV svoju právomoc viackrát prekročil a menoval národných správcov aj do podnikov, ktoré spadali do kompetencie poverenia priemyslu a obchodu (napr. podnik A. Hlásneho, ktorý bol jedným z najväčších v okrese a kam ešte v roku 1945 vymenovalo za správkyňu T. Danzigovú).

Súpis národných správ (pravdepodobne zo začiatku roka 1946) v Zlatých Moravciach uvádza, že MNV do januára 1946 uvalil národnú správu na 9 podnikov, z toho 5 arizovaných. Pôvodný majiteľ vykonával správu len v jedinom z nich (v hostinci M. Šimku I. Wechsler). Približne v rovnakom období sa pod národnú správu dostalo rozhodnutím ONV ďalších 11 arizovaných podnikov. V obchodoch R. a L. Rakovského vo funkcii správcov nachádzame dedičky Z. Schlesingerovú a R. Fürchtgottovú. V zozname správ uvalených poverením SNR sa spomínajú len štyri podniky, ktorých obrat v roku 1943 presiahol 4 milióny korún. Okrem firmy A. Petö boli židovskí národní správcovia vo všetkých z nich (K. Schlesingerová u J. Hamrana, Š. Csato u J. Ružičku a L. Šimko u M. Masaryka).⁷⁵ O odvolanie správy žiadali najčastejšie samotní arizátori, v menšej miere aj pôvodní majitelia alebo ich dedičia. Arizátori zhodne ospravedlňovali svoju účasť na arizovaní biednymi životnými podmienkami, popierali akúkoľvek podporu bývalému režimu či intervencie zo strany HSLS alebo HG pri získavaní obchodov. O. Švec napr. tvrdil, že mu bol podnik pridelený na návrh občanov, ktorí videli jeho chudobu. Niektorí argumentovali tým, že chceli pomôcť židovskému majiteľovi a presviedčali o svojej oddanosti Československu aj počas „hrôzovlády“ slovenského štátu. Jeden z arizátorov

⁷² Na základe nariadenia predsedníctva SNR č. 20 z 29. 3. 1945 mohol živnostenský úrad podrobiť revízií živnostenské oprávnenie akéhokoľvek druhu. Ak zistil, že proti jeho majiteľovi sú námietky z hľadiska osobnej spoľahlivosti alebo verejného záujmu, mal oprávnenie odňať a majiteľovi nariadiť podnik do stanovenej lehoty zlikvidovať. Ak si to však vyžadoval verejný záujem, živnostenský úrad mohol majiteľa zbaviť len osobného vedenia podniku a na jeho miesto ustanoviť spôsobilého náhradníka. ONV týmto spôsobom odňal oprávnenie v rokoch 1945 – 1947 M. Šimkovi, O. Švecovi, K. Valachovi a D. Rakovskému.

⁷³ Živnostenský list pravdepodobne dostal od ONV F. Sýkora, ktorý sa ho ale vzdal a po dohode so Š. Csatóom uzavreli verejnú obchodnú spoločnosť. ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 69, 2486/47 adm.

⁷⁴ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 201, 2519/45 adm.

⁷⁵ ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 8, 6663/45 adm., 5753/45 adm.

dokonca tvrdil, že z arizovania žiaden majetok nenadobudol, hoci súčasne priznal ročný príjem z podniku do 100 000 korún.⁷⁶

Viacerí národní správcovia svoju funkciu zneužívali k osobnému obohateniu. Ako už v januári 1946 varovalo povereníctvo vnútra, existovala vážna obava, že by niektorí nesvedomití národní správcovia mohli klesnúť na „morálnu úroveň bývalých arizátorov“. ONV a MNV mali preto dohliadať na ich činnosť a v prípade potreby proti nim zasiahnuť.⁷⁷ Z revízie národných správ v Zlatých Moravciach, uskutočnenej na prelome rokov 1946 a 1947 vyplynulo, že mnohí správcovia vykonávali svoje povinnosti veľmi nezodpovedne. Hromadili sa prípady, kedy svojím konaním priviedli obchod k likvidácii (v jednom podniku sa napr. dvaja správcovia obvinili zo zlého hospodárenia navzájom). Pre pasivitu národného správcu A. Kováča pravdepodobne skončil likvidáciou obchod J. Hamrana a podobne dopadla i firma K. Valacha (obchod bol v dezolátnom stave).⁷⁸

Návrat židovského majetku pôvodným vlastníkom bol zdĺhavý a komplikovaný. Nárok na jeho vrátenie sa podľa zákona č. 128/1946 Sb. mohol proti národnej správe uplatniť na súde, až keď orgán, ktorý správu uvalil, žiadosť uchádzača zamietol, alebo mu do troch mesiacov nedoručil svoje rozhodnutie. Pokyny povereníctva priemyslu a obchodu ohľadom zrušenia národných správ z decembra 1946 však uvádzali, že správy uvalené na arizované podniky možno zrušiť len na základe súdneho rozhodnutia. Vzhľadom na fakt, že spisy bývalého Ústredného hospodárskeho úradu sa nachádzali na povereníctve, vyhradilo si právo zrušiť všetky národné správy týchto podnikov bez ohľadu na to, kto ich uvalil. Ak súd doručil národnému výboru príslušné rozhodnutie, mal ho tento urýchlene zaslať povereníctvu na vybavenie.⁷⁹ O zrušenie alebo likvidovanie správy mohol žiadať len bývalý židovský majiteľ alebo jeho potomkovia. Iná osoba (aj arizátor) tak mohol urobiť len v prípade, ak sa s bývalým majiteľom pred súdom dohodol.⁸⁰ Z rokov 1945 až 1948 máme údaje o 13 zrušených správach, pričom najväčší počet z nich sa realizoval v roku 1947 (ide o povereníctvom zrušené správy v obchodoch R. Rakovského, M. Frajku, K. Ondrejmišku a v octárni J. Krovinu). Po Februári 1948 boli povereníctvom priemyslu a obchodu zrušené i správy obchodov M. Masaryka (majiteľom sa opäť stal L. Šimko) a J. Mravíka.⁸¹ Väčšina podnikov bola vrátená ich pôvodným majiteľom, resp. ich dedičom.

DOMOVÝ MAJETOK

Nariadenie č. 50/1945 Sb. n. SNR upravovalo aj otázku národnej správy obytných domov a stavebných parciel. Ak neboli príslušenstvom živnostenského alebo pôdohospodárskeho podniku, bol oprávnený uvaliť ju národný výbor. Ak bol domový majetok nadobudnutý podľa právnych noriem o národnej, rasovej alebo politickej perzekúcii, mohlo jeho rozhodnutie zmeniť Povereníctvo SNR pre priemysel a obchod. Nariadením povereníctva zo septembra 1945 mali MNV na takéto domy ihneď uvaliť národnú správu, ak boli tieto nehnuteľnosti ešte pod dočasnou správou, bolo nutné ju zrušiť (právne predpisy, ktorými bola uvalená, zrušilo nariadenie SNR č. 1/1944 Sb. n.

⁷⁶ ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č.2, 4759/45 adm.

⁷⁷ ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 5, 743/46 adm.

⁷⁸ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 104, 19069/46 adm.

⁷⁹ ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č.9, 379/47 adm.

⁸⁰ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č.53, 14979/46 adm.

⁸¹ V roku 1945 zrušil MNV národnú správu obchodu I. Tonkovičovej a ONV dočasnú správu obchodu P. Žirkovej. V nasledujúcom roku zrušil MNV správu J. Furka, kým povereníctvo správy v podniku J. Ružičku a v kameňolome J. Ivaničku. V roku 1947 bola zrušená aj národná správa podniku J. Ivaničku a v apríli 1948 obchodu K. Steinerovej.

SNR). Za národného správcu domu mal byť zásadne ustanovený bývalý vlastník alebo jeho príbuzný, realita však bola iná.⁸²

ONV Zlaté Moravce sa rozhodol vymeniť dočasných správcov židovských domov, ktorých menoval bývalý okresný úrad, už v polovici júna 1945 (malo ísť o osoby čs. štátnej príslušnosti, spoľahlivé a demokraticky zmýšľajúce). Návrhy na ich menovanie podal MNV, pričom do 51 štátnych (bývalých židovských) domov určilo 12 správcov. Z nich bol však židovského pôvodu len M. Táboorský.⁸³ Podľa údajov MNV z apríla 1946 bolo v jeho obvode 51 domov po Židoch, tri zabraté domy po Maďaroch a jeden po kolaborantovi (M. Gromovi), ktoré spravovalo 45 národných správcov. Židia – repatrianti, ktorí bývali vo svojich domoch, nájomné neplatili.⁸⁴ Hoci žiadosti pôvodných majiteľov alebo ich príbuzných o vymenovanie za národných správcov do židovských domov neboli vždy akceptované na prvý pokus, niektorí neúspešní žiadatelia získali miesta správcov o niečo neskôr (MNV vymenoval k 11. septembru 1946 v obci židovských správcov do desiatich štátnych domov). Zväčša však národný výbor dosadil na tieto pozície inú „vhodnú“ osobu a to aj vtedy, keď oprávnení majitelia žili a o funkciu sa uchádzali. Ani k výmene pôvodných dočasných správcov nedošlo vo všetkých domoch už v roku 1945. Minimálne P. Uhrecký a J. Ozábal boli správcami ešte v roku 1946. J. Ozábala dokonca NV menoval pre dom M. Kleinovej národným správcom, kde zotrval až do apríla 1947 (vtedy bol ako člen MNV nahradený T. Šabíkom).⁸⁵

Židovskí obyvatelia sa začali dožadovať vrátenia domového majetku už krátko po svojom návrate do Zlatých Moraviec. Svoje reštitučné nároky na domy, ktoré boli poštátnené vyhláškou č. 238/1941 Sl. z., si mohli uplatniť na základe zákona č. 128/1946 Sb. Pokiaľ išlo o dom, ktorý nebol slovenským štátom prevedený na tretie osoby, mali si žiadatelia podať žiadosť u povereníctva priemyslu a obchodu (pred uplatnením nároku u súdu).⁸⁶ Výnos povereníctva z decembra 1946 následne nariadil národným výborom, aby mu zasielali rozhodnutia súdu o vracaní domov podľa reštitučného zákona (ako sa uvádzalo, jedine povereníctvo bolo kompetentné národnú správu zrušiť).⁸⁷

Z rokov 1945 až 1949 sú doložené desiatky žiadostí o uvoľnenie domov spod národnej správy, pričom asi polovica z nich bola podaná v roku 1946. Od februára 1948 do nasledujúceho roka si žiadosť podalo minimálne 11 k tomu oprávnených osôb. Konanie MNV bolo ale v tomto smere viac ako pomalé. Medzi podaním žiadosti a výmerom MNV o návrate nehnuteľnosti majiteľovi uplynulo neraz i niekoľko rokov. Hoci boli žiadatelia oprávnení obrátiť sa v zmysle zákona č. 128 po uplynutí trojmesačnej doby od podania na súd, pokúsil sa na MNV najprv apelovať povereník Združenia fašistickým režimom rasovo prenasledovaných Dr. E. Vanák, no bez zreteľného úspechu.⁸⁸ Prvé zaznamenané výmery pochádzajú z roku 1947 (asi pätina z celkového počtu), väčšina však spadá do obdobia po februári 1948 (približne 73 %, pričom len na rok 1948 pripadá viac ako 56 %).

⁸² ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 4, 6466/45 adm.

⁸³ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 8, 2059/45 adm.

⁸⁴ ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 5, 2591/46 adm.

⁸⁵ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 76, 5928/47 adm.; f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 8, 6935/46 adm.

⁸⁶ ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 8, 6839/46 adm.

⁸⁷ MNV si ohľadom svojich kompetencií nebol celkom istý, preto sa už v apríli 1947 obrátil na okresný súd s otázkou, či môže zrušiť národnú správu poštátneného domu podľa zákona č. 128/1946 Sb. predtým, než o tom rozhodne okresný súd. Reakcia súdu sa síce nezachovala, ale podľa správy povereníctva priemyslu a obchodu z roku 1949 museli uchádzači žiadať navrátenie domu od štátu (zastúpeného finančnou prokuratúrou) najprv pred okresným súdom. ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 9, 379/47 adm.; k. č. 14, 2374/49 adm.

⁸⁸ ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 8, 8899/46 adm.

POZEMKOVÉ VLASTNÍCTVO A HNUTEĽNÝ MAJETOK

O konfiškovaní a urýchlennom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, zradcov a nepriateľov slovenského národa pojednávalo už nariadenie č. 4/1945 Sb. n. SNR z februára 1945, jeho znenie však v krátkej dobe prestalo vyhovovať záujmom domácej politickej reprezentácie. V lete 1945 boli preto nariadením č. 104/1945 Sb. n. SNR konfiškácie na Slovensku rozšírené na všetku pôdu maďarských a nemeckých vlastníkov, pokiaľ sa nezúčastnili odboja.⁸⁹ Napriek týmto i ďalším opatreniam SNR, ktoré umožnili konfiškovať napr. neobrábanú pôdu, nebolo možné uspokojiť záujem všetkých žiadateľov o pozemky. Roľníci požadovali i pridelenie židovskej pôdy z Fondu pre správu poľnohospodárskych majetkov. Na južnom Slovensku navyše bola väčšina pôvodných židovských majiteľov maďarskej národnosti, čo znamenalo z hľadiska reštitúcie významnú prekážku.⁹⁰

Podľa vyjadrenia Povereníctva SNR pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu z mája 1945 mali pôvodne židovské poľnohospodárske nehnuteľnosti, ktoré po poštátnení štátny pozemkový úrad prideliť alebo odpredať, obhospodarovat' do ďalšieho rozhodnutia ich noví nadobúdatelia. Naopak nehnuteľnosti, ktoré boli po roku 1942 odovzdané do správy Fondu, ostali v nej aj naďalej. V dôsledku toho sa bývalí vlastníci – Židia a židovské združenia, nesmeli ujímať svojho majetku a podnikat' nič ohľadom jeho obhospodarovania. Zároveň miestne a okresné NV neboli kompetentné nariadenia bývalého pozemkového úradu svojvoľne rušiť.⁹¹ Otázka reštitúcie pôdy bola preto formálne uzavretá až zákonom č. 128/1946 Sb.

V okrese Zlaté Moravce prihlásilo ešte v lete 1940 vlastníctvo poľnohospodárskej pôdy o rozlohe 802,53 ha 106 Židov, o jeho osude a spôsobe návratu pôvodným majiteľom po vojne však nemáme dostatok informácií. Prístup národných výborov sa ani v tejto oblasti nelíšil od praxe pri iných druhoch arizovaného majetku. ONV napr. ignoroval žiadosť J. Drexlera o vymenovanie za národného správcu na svoje majetky z augusta 1945. Zamietavé stanovisko k podobnej žiadosti I. Kreislerovej vyniesol MNV v máji 1946 a pozemky ponechal dovtedajším užívateľom.⁹²

Podobne nejasná situácia panuje i v oblasti rozkradnutého židovského hnutel'ného majetku. Rovnako ako poľnohospodársky majetok boli spod nariadenia SNR č. 50 o národnej správe vyňaté aj „zvršky“ a bytové zariadenie. V niektorých prípadoch síce Židom vrátili veci ľudia, ktorí ich počas vojny ukrývali, väčšina židovských hnutel'ností ale nenávratne zmizla. Úspešne sa o získanie svojho majetku pokúsila A. Wienerová, ktorej Okresný sekretariát KSS v Zlatých Moravciach vrátil stôl jej otca a v apríli 1947 jej bol rozhodnutím ONV vydaný z bytu M. Groma klavír.⁹³ E. Katzovi sa napr. podarilo zistiť, že jeho spálňa sa nachádza u P. Uhreckého, ktorý ju odkúpil na dražbe. Podľa správy NB z januára 1947 ale úrady nábytok u tohto bývalého referenta OV HG nechali až do ďalšieho rozhodnutia.⁹⁴

⁸⁹ Na pôdohospodársky majetok sa nariadenie SNR č. 50 z júna 1945 o národnej správe nevzťahovalo.

⁹⁰ RYCHLÍK, ref. 40, s. 68-69.

⁹¹ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 7, 1694/45 adm.

⁹² ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 12, 4173/45 adm.

⁹³ ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 5, 2510/46 adm.

⁹⁴ Výsledok sporu nie je známy. ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 66, 1334/7 adm.

ŽIDOVSKÁ KOMUNITA PO „VÍŤAZNOM FEBRUÁRI“ 1948

Komunisti v Československu podnikali už od roku 1945 kroky, ktoré viedli k postupnému ovládnutiu bezpečnostných zložiek štátu, presadeniu ďalšieho znárodňovania v ekonomickej oblasti a následne vo februári 1948 vyústili do uchopenia moci KSČ. S tým spojené rozsiahle celospoločenské zmeny sa veľmi rýchlo prejavili aj v správe Zlatých Moraviec, keď povereníctvo vnútra už 5. marca 1948 rozpustilo ONV a vymenovalo dočasnú okresnú správnu komisiu – desaťčlenný orgán pod vedením Ľ. Kéryho (KSS) ako predsedu.⁹⁵ Medzi jej členmi nechýbal ani bývalý arizátor E. Mikloš a P. Škvarka, do roku 1945 člen HSLS. Pružný prístup druhého menovaného k aktuálnej politickej situácii ilustruje jeho tvrdenie, že v skutočnosti vždy inklinoval ku komunizmu a k vstupu do HSLS bol koncom roka 1938 prinútený. Reprezentanti vojnového režimu však u miestnych komunistov veľkú dôveru nepožívali, o čom svedčí zoznam nespoľahlivých osôb, ktoré nemali „*kladný pomer k ľudovo-demokratickému zriadeniu*“. V zozname zostavenom v septembri 1949 bezpečnostným referentom ONV dominovali bývalí členovia HG a HSLS.⁹⁶

Zmeny po februárových udalostiach v roku 1948 sa dotkli prístupu k židovskej minorite i československo-izraelských vzťahov⁹⁷ a so všetkými dôsledkami zasiahli aj do života židovskej komunity v Zlatých Moravciach. Výrazne sa to prejavilo predovšetkým vo zvýšenej emigrácii z rokov 1948 a 1949, napriek tomu však židovská náboženská obec v obci fungovala i v nasledujúcom období. Podľa informácií zo začiatku 50. rokov bol jej duchovným správcom I. Katz. Podpredsedom výboru ŽNO bol G. Reitmann (post predsedu nebol v tom čase obsadený), pokladníkom a tajomníkom Dr. E. Kalmár a kultúrnym referentom A. Danzig. Medzi ďalšími členmi výboru môžeme nájsť E. Jahodu a E. Agatha.⁹⁸ V rovnakom čase mala mať náboženská obec podľa odhadu ONV celkovo asi 70 členov. Z roku 1950 pochádza i neoficiálny údaj o prítomnosti 44 osôb židovského vierovyznania priamo v Zlatých Moravciach (z celkového počtu 4 567 obyvateľov).⁹⁹ V obci boli dve synagógy, ktoré sa však k pôvodným účelom nepoužívali. Neologická synagóga bola odkúpená súkromníkom Malšákom, ktorý ju prispôbil na podnik pre výrobu sódočky. Jej majiteľom bol v roku 1950 Pohostinský a dopravnohospodársky podnik Zlaté Moravce. Ortodoxná synagóga bola ŽNO predaná MNV Zlaté Moravce pre potreby jednotnej telovýchovnej organizácie Sokol. Modlitebňa, rovnako ako kancelária ŽNO, sa nachádzali v malom prízemnom dome na Bernolákovej ulici.¹⁰⁰

Pravdepodobne vlna emigrácie spôsobila, že v školských rokoch 1948/1949 a 1949/1950 nenachádzame (oproti predchádzajúcej dobe) na zlatomoravskom gymnázium žiadneho študenta židovského vierovyznania. Podľa zoznamu škôl (z roku

⁹⁵ K opätovnému vymenovaniu ONV v Zlatých Moravciach došlo až na jar 1949. ŠA Nitra, Inventár k fondu ONV Zlaté Moravce 1945 – 1960, s. 11-13.

⁹⁶ ŠA Nitra, f. KNV Nitra – odbor pre veci vnútorné, k. č. 772, 192/49.

⁹⁷ DUFEK – KAPLAN – ŠLOSAR, ref. 15, s. 18-23. Bližšie pozri ŠROMOVSKÝ, Martin. Postoj vládnej moci v Československu k židovskej otázke v rokoch 1948 – 1953: Introdukcia do problematiky. In HRUBOŇ, Anton – JANKECH, Juraj – RISTVEYOVÁ, Katarína (eds.). *Slovensko v rokoch neslobody 1938 – 1989 III. Menšiny*. Banská Bystrica: Belianum, 2014. Dostupné na internete: <https://www.academia.edu/12052038/Postoj_vl%C3%A1dnej_moci_k_%C5%BEidovskej_ot%C3%A1zke_v_rokoch_1948-1953_Introdukcia_do_problematiky>.

⁹⁸ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 164, 299/51 adm.

⁹⁹ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 164, 291.0/51 adm.; f. MNV Zlaté Moravce, k. bez čísla, Sčítanie ľudu a bytov roku 1950. Súpis náboženských vyznaní v obci Zlaté Moravce z roku 1950 uvádza zastúpenie Židov v obci 5,5 %. ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 163, 1950 adm.

¹⁰⁰ ÚZ ŽNO vypísal verejnú súťaž na odpredaj synagógy na Poštovej ul. už v lete 1946. ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 163, 949/50 adm.; k. č. 165, bez čísla.

1952?) navštevovalo národné školy v Zlatých Moravciach 359 žiakov, z toho 347 rímsko-katolíkov a 12 evanjelikov. Jediný židovský žiak mal v obci študovať len na strednej škole (z celkového počtu 765 študentov).¹⁰¹ Ako uviedol okresný cirkevný tajomník v apríli 1952, v obvode Zlatých Moraviec žilo 6 574 (96,3 %) rímsko-katolíkov a 54 Židov (približne 0,8 % veriacich). V nasledujúcom roku prieskum okresu ukázal, že z celkového počtu obyvateľstva bolo rímsko-katolíckeho vierovyznania 98,7 %, kým k židovskej viere sa hlásilo len 0,15 % (50) osôb.¹⁰² Aj pri takomto nízkom počte veriacich dokázala židovská náboženská obec pôsobiť ešte počas niekoľkých následných rokov.¹⁰³

Niektorí členovia židovskej komunity sa i v tomto období snažili domôcť svojho majetku, úrady im však pri uplatňovaní reštitučných nárokov kládli naďalej veľké prekážky. Napr. v prípade nároku V. Steinera proti D. Rakovskému, ktorý riešil ľudový súd vo Vrábľoch v roku 1958, vyhlásila rada MNV v Zlatých Moravciach V. Steinera, jeho mŕtveho otca a brata za štátne nespôľahlivých. V. Steiner sa proti vyjadreniu MNV, ktoré obviňovalo jeho rodičov napr. z vykorisťovania služobníctva, odvolal na ONV. Uviedol: *„Je lož, že by môj brat Viliam spolu s Dr. Weissom a Kalmárom nechal deportovať všetkých židov zo Zlatých Moraviec. Toto sú slová arizátora Dezidera Rakovského a jeho brata Alexandra Rakovského, ktorý pracoval a pracuje na ľudovom súde... na zakrytie ich špinavých machlov. S bývalým židovským majetkom vždy s týmito nehoráznosťami obťažovali ľudové súdy... Dezider Rakovský nechal brata Viliama pár týždňov pracovať v obchode a potom (ho) vyhodil... a dal k dispozícii POHG.“*¹⁰⁴

V roku 1948 (v decembri ?) riešila rada MNV na svojom zasadnutí aj otázku národných správ bývalých židovských domov. Rada sa jednohlasne uzniesla, aby tajomník a predseda zrušili všetky národné správy týchto domov, ak sa majiteľ (dedič) vrátil alebo bolo známe jeho bydlisko.¹⁰⁵

Záležitosti domového majetku bolo nutné majetkovoprávne usporiadať i v súvislosti s emigráciou židovského obyvateľstva. Na opustené domy osôb, ktoré odišli za hranice republiky, bola uvalená národná správa.¹⁰⁶ Na základe uznesenia rady MNV z apríla 1958 bol finančný odbor rady ONV poverený požiadať o prevedenie vlastníctva týchto domov na Československý štát.¹⁰⁷ Rozhodnutia finančného odboru o tom, že tieto domy sa ako nereštituované nachádzajú vo vlastníctve štátu, máme však až z roku 1960 (oprávnené osoby totiž nepodali v lehote stanovenej zákonom č. 128/1946 Sb. návrh na reštitučné konanie).¹⁰⁸

Ak išlo o osoby, ktoré sa v zahraničí zdržiavali ilegálne, mohol byť ich majetok vyhlásený za prepadnutý v prospech štátu, čo bol pravdepodobne prípad A. Feldmanna. ONV dal v roku 1959 podnet na okresnú prokuratúru na zavedenie konania proti nemu,

¹⁰¹ Iný údaj z roku 1952 uvádza, že jeden židovský žiak navštevoval I. triedu I. Národnej školy v Zlatých Moravciach. ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 164, 132.5 adm., 342.1/52 adm.

¹⁰² ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce, k. č. 164, 291.0/52 adm., k. č. 165, 290.2/53 adm.

¹⁰³ Ešte v roku 1955 existovalo na Slovensku 42 ŽNO, medzi nimi aj ŽNO Zlaté Moravce. SALNER, ref. 2, s. 125-133.

¹⁰⁴ O výsledku prípadu nemáme zmienky. ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce – finančný odbor, k. č. 323, 7035/58.

¹⁰⁵ ŠA Nitra, f. MNV Zlaté Moravce, k. č. 12, Zápisnica zo zasadania rady MNV (?)

¹⁰⁶ MNV (Domová správa) prevzal do svojej správy viaceré opustené domy v rokoch 1954/1955.

¹⁰⁷ Zo 16 domov išlo minimálne v 11 prípadoch o bývalé židovské nehnuteľnosti. ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce – finančný odbor, k. č. 324, Výpis z uznesenia R MNV v Zlatých Moravciach.

¹⁰⁸ V prípade domu Š. Csátó a spol. išlo o reštituovanú nehnuteľnosť. Zaujímavé je, že viaceré domy (napr. M. Ganzovej) spomínané v rozhodnutiach ako nereštituované, boli majiteľom odovzdané na základe výmeru MNV ešte pred rokom 1949. ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce – finančný odbor, k. č. 324, 7015/59, 7005/59, 7010/59, 7013/59, 7016/59.

pretože neexistoval iný spôsob, akým sa mohol majetkovoprávne usporiadať domový majetok, ktorý v Zlatých Moravciach zanechal.¹⁰⁹

EMIGRÁCIA ŽIDOVSKÉHO OBYVATEĽSTVA

K prvým krajinám, ktoré uznali štát Izrael po jeho vzniku 15. mája 1948, patrilo aj Československo. Za jeho postoj, ktorý prispel k uskutočneniu predstavy o samostatnosti, si ho vysoko cenili izraelskí politici i židovské organizácie. Československo-izraelské vzťahy však boli od začiatku ovplyvňované medzinárodnými a vnútropolitickými zmenami, ako aj stupňujúcim sa antisemitizmom.¹¹⁰ Problém početnej prevahy arabského obyvateľstva v novom štáte sa snažila izraelská vláda vyriešiť jednak rozhodnutím o neprijatí Arabov, ktorí Izrael opustili v roku 1948, ako i organizovaným židovským prisťahovalectvom. Významnú úlohu pri realizácii emigrácie v rokoch 1948/1949 zohrával (spočiatku) priaznivý postoj Moskvy, ktorý sa však čoskoro zmenil a s tým aj prístup krajín sovietskeho bloku. Prejavilo sa to napr. vzťahom k inštitúcii Joint a jej pobočkám – Palestínskym úradom, podieľajúcim sa na presídľovacej akcii.¹¹¹ Kým sťahovanie Židov z Československa malo ešte v roku 1948 individuálny charakter, neskôr nastala v tejto oblasti zmena. Na porade rezortných úradníkov ministerstiev, konanej v decembri 1948, došlo k vyjadreniu kladného stanoviska k žiadosti izraelského vyslanectva o urýchlenie emigrácie 20 000 Židov do Izraela, výsledkom čoho bola vlna hromadného vystáhovalectva v roku 1949 (trvala do mája, resp. júna 1949).¹¹² V auguste a v závere roka 1949 požiadalo izraelské vyslanectvo o povolenie emigrácie ďalších tisícok záujemcov, pričom z československej strany bolo ubezpečované o pokračovaní vystáhovania na základe individuálnych žiadostí, realita však bola iná. V marci 1950 dostalo vyslanectvo od ministerstva zahraničných vecí odpoveď, že hromadná emigrácia nie je možná a individuálne bude prebiehať na základe platných predpisov. V skutočnosti ale komunistické vedenie s ďalšou emigráciou nepočítalo.¹¹³ Bolo to dané predovšetkým prudko sa zhoršujúcim československo-izraelským vzťahom¹¹⁴, ktorý od prelomu rokov 1951/1952 prerástol dokonca do nepriateľstva, sprevádzaného vlnou antisemitizmu. Stanovisko odporcov vystáhovania (okrem československých funkcionárov to boli i predstavitelia Komunistickej strany Izraela) nakoniec definitívne zvíťazilo v roku 1952.¹¹⁵

¹⁰⁹ ŠA Nitra, f. ONV Zlaté Moravce – finančný odbor, k. č. 323, 5910.

¹¹⁰ DUFEK – KAPLAN – ŠLOSAR, ref. 15, s. 12.

¹¹¹ Tamže, s. 24.

¹¹² Podľa pôvodnej dohody mala táto akcia končiť 15. 5. 1949. Niektoré pramene hovoria o celkovom počte asi 19 000 vystáhovaných občanov, správa MV spomína ako výsledok jarnej akcie asi 7 000 osôb z českých krajín a 4 000 zo Slovenska. V lete 1948 a na jar 1949 ilegálne prešiel na Slovensko väčší počet utečencov z Maďarska, hnaných obavami z prenasledovania a túžbou emigrovať do Izraela. Tamže, s. 24-31.

¹¹³ V nasledujúcich rokoch vyvíjalo vyslanectvo značný tlak vo veci pokračovania vystáhovalectva, avšak československé miesta oň nemali záujem. Jeho úsilie sa skončilo definitívnym neúspechom v roku 1952. Navyše Židia, ktorí chceli opustiť krajinu, museli od konca roka 1950 žiadať o povolenie československé úrady (nie izraelské vyslanectvo ako dovtedy) a obrátiť sa na MV. Tamže, s. 35-39; JABLONKOVÁ, ref. 2, s. 168.

¹¹⁴ Za kľúčové možno v tomto smere považovať hlavne neúspech komunistov v parlamentných voľbách, ktoré v Izraeli prebehli v januári 1949 a medzinárodno-politické pomery na Blízkom Východe. Výrazne ovplyvnila vzťah ČSR k Izraelu aj pôžička, ktorú mu poskytli USA v septembri 1949.

¹¹⁵ KAPLAN, Karel. *Československo v lete 1945 – 1948*. Praha: SPN, 1991, s. 39. ISBN 80-04-25699-6. K čiastočnej zmene došlo v roku 1954, kedy dostalo vycestovacie povolenie 100 osôb, zväčša definovaných ako „finančné bremeno pre krajinu“. JABLONKOVÁ, ref. 2, s. 169.

Napriek zmenám, ktoré priniesol rok 1948, nemožno tvrdiť, že by sa väčšina židovských obyvateľov Československa rozhodla pre taký nekompromisný krok, akým bolo vysťahovanie. Preto ani emigrácia zo Slovenska v roku 1948 neznamenalala v porovnaní s predchádzajúcim rokom zásadnú zmenu.¹¹⁶ Vlna emigrácie v prvej polovici roka 1949 bola vyvolaná radikalizáciou pomerov v štáte, ale i kampaňou sionistických funkcionárov, zameranou na získanie čo najväčšieho počtu Židov ochotných emigrovať (nasledovala po vyhlásení izraelského vyslanca o dohode týkajúcej sa vysťahovania 20 000 osôb z Československa). Podľa údajov Palestínskeho úradu odišlo v čase od februára do júla 1949 zo Slovenska do Izraela asi 5 600 Židov¹¹⁷ (vysťahovalectvo pritom dosiahlo najväčšiu intenzitu v mesiacoch máj a jún). Mnohí sa však rozhodli na Slovensku zostať a aj tí, ktorí si zvolili emigráciu, často váhali a odchod oddaľovali. Svoju rolu tu zohrávali správy o ťažkostiach, s ktorými emigranti v novom domove zápasili, nutnosť postarať sa o svoj majetok, ako aj mylná viera, že vysťahovanie bude povolené i neskôr. Po obmedzení emigrácie v závere roka 1949 registroval Zväz židovských náboženských obcí na Slovensku ešte asi 11 000 osôb židovského vyznania, v krajine však súčasne zostalo množstvo osôb, ktoré sa k židovstvu nepriznávali.¹¹⁸

Na základe evidencie pasov Daňovej správy v Zlatých Moravciach sa môžeme domnievať, že medzi rokmi 1948 až 1952 zažiadalo v obci o vysťahovalecký pas 49 Židov, pričom najväčšie množstvo žiadostí pochádzalo z decembra 1948 a januára 1949. Z prípisu finančného odboru rady ONV z mája 1957 vyplýva, že v roku 1948 sa zo Zlatých Moraviec do Izraela skutočne vysťahovalo 18 osôb (z toho štyri ilegálne), do Anglicka dve a do Ameriky rovnako dve osoby židovského pôvodu.¹¹⁹ Na základe spomienok pamätníčky p. Táboreskej možno konštatovať, že k odchodu posledných židovských obyvateľov zo Zlatých Moraviec došlo v 60. rokoch 20. storočia.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

PhDr. Martina Fiamová, PhD.

martina.fiamova@savba.sk

Historický ústav Slovenskej akadémie vied

P. O. Box 198, Klemensova 19

814 99 Bratislava

¹¹⁶ Podľa R. Büchlera sa v roku 1948 zo Slovenska vysťahovalo 2 270 Židov, z toho asi 1 351 do Izraela. Naproti tomu v roku 1947 prišlo do Palestíny zo Slovenska približne 1 200 osôb. A. Nir uvádza v roku 1947 počet vysťahovaných do Palestíny, resp. Izraela 2 065 a v roku 1948 1 935 osôb (oba údaje sa vzťahujú k emigrácii z ČSR). BÜCHLER, ref. 2, s. 73; NIR, ref. 2, s. 87.

¹¹⁷ R. Büchler uvádza, že v rokoch 1948 a 1949 sa zo Slovenska do Izraela vysťahovalo 8 925 osôb, pričom asi 1000 emigrovalo v tej dobe do iných krajín. A. Nir ako údaj týkajúci sa alijs (emigrácie) z ČSR uvádza pre rok 1949 14 500 osôb (v roku 1950 to bolo len 487 Židov). Podľa Ch. Jablonkovej od roku 1948 do septembra 1949 prišlo do Izraela 17 312 prisťahovalcov z Československa (z toho 8 867 zo Slovenska) BÜCHLER, ref. 2, s. 74; NIR, ref. 2, s. 87.

¹¹⁸ BÜCHLER, ref. 2, s. 75-76. P. Salner sa vo svojej štúdii zmieňuje, že v roku 1949 sa k židovskej náboženskej príslušnosti hlásilo 7 476 osôb (0,21 % obyvateľstva). SALNER, ref. 2, s. 123-125. K problematike vysťahovalectva československých Židov do Izraela v 40. a 50. rokoch pozri bližšie aj JABLONKOVÁ, ref. 2.

¹¹⁹ Po roku 1949 emigrovala do Izraela aj Š. Becková a do Anglicka J. Csato (spolu s rodičmi). ŠA Nitra, f. Finančný odbor ONV Zlaté Moravce, k. č. 319, Evidencia pasov; k. č. 320, 375/57 adm.

La Szabadságharc: Uhorsko-talianske revolučné priateľstvo

Ingrid Lanczová

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

LANCZOVÁ, Ingrid. La Szabadságharc: Uhorsko-talianske revolučné priateľstvo. In *Historia et theoria iuris*, roč. 11, 2019, č. 2, s. 61 – 69.

Štúdia predstavuje netradičný pohľad na uhorskú revolúciu meruôsmych rokov, ako na významný míľnik a zlom v dejinách štátu a práva, konkrétne na uhorsko-taliansku spoluprácu v revolučnom, resp. post-revolučnom období. Zohľadnené sú uhorsko-talianske vzťahy na poli diplomatickom a vojenskom a tiež spoločenské vnímanie revolucionárov spriateleneho národa, ktoré nabralo kontúry heroizácie vedúcich osobností revolučného boja za nezávislosť, Kossutha a Garibaldiho. Napriek tomu, že uhorsko-talianske spojenectvo nedosiahlo okamžité želané výsledky, v podobe rozdrobenia Habsburskej monarchie, predstavovalo významný krok na ceste k neskoršiemu dosiahnutiu nezávislosti Uhorska a zjednoteniu Talianska.

ABSTRACT

LANCZOVÁ, Ingrid. La Szabadságharc: Hungarian-Italian Revolutionary Friendship. In *Historia et theoria iuris*, roč. 11, 2019, No. 2, s. 61 – 69.

The study is an unusual report on important turning point in the history of state and law, which was the Hungarian revolution of 1848, as it presents the Hungaro-Italian cooperation during the revolutionary and post-revolutionary times. Attention is drawn to the diplomatic relations, military alliances and social perception of the befriended nation's revolutionists, resulting into heroisation of the revolution leaders Kossuth and Garibaldi. Even though the Hungaro-Italian revolutionary friendship did not immediately result into wished fall of the Habsburg monarchy, it can be considered for an important step in achieving Hungarian independence and Italian unification.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

revolúcia; Habsburská monarchia; Uhorsko; Taliansko; Kossuth; Garibaldi; Cavour; Mazzini; Türr; Tüköry; Deák; uhorská légia; talianska légia; Päť dní milánskych; Výprava tisícky; uhorský folklór; rakúsko-uhorské vyrovnanie; Rakúsko-Uhorsko; zjednotenie Talianska.

KEY WORDS

Revolution; Habsburg Monarchy; Kingdom of Hungary; Italy; Kossuth; Garibaldi; Cavour; Mazzini; Türr; Tüköry; Deák; Hungarian Legion; Italian Legion; Five Days of Milan; Expedition of the Thousand; Hungarian Folklore; Austro-Hungarian Compromise; Austria-Hungary; Italian Unification.

Pri príležitosti pripomenutia „osmičkových výročí“ v našich národných dejinách si pozornosť zaslúžil aj uhorský revolučný rok 1848,¹ kedy uhorský národ dospel, slovami

¹ Súčasť revolučného pohybu v Európe v 19. storočí. V uhorskej časti Habsburskej monarchie mala vyriešiť tri rozhodujúce skutočnosti: roľnícku otázku (poddanstvo, vlastníctvo pôdy), národnostnú otázku a zmenu spoločenského zriadenia (feudalizmus). Po abdikácii kancelára Matternicha bola dňa 15. apríla 1848 prijatá tzv. bratislavská marcová ústava a Uhorsko sa stalo konštitučnou monarchiou s parlamentnou formou vlády. Viedenské vládne kruhy ju však následne vyhlásili za neplatnú, došlo k vojenskému stretu, k nástupu nového panovníka, Františka Jozefa I., na trón a k vydaniu nanútenej Stadionovej ústavy, ktorú revolucionári, prirodzene, odmietli a vyhlásili nezávislosť Uhorska. Revolúcia

Petőfiho, k známemu záveru: „*Väčšmi zdobí ramä mužské lesklý meč než putá mrzké, a my preds' sme putá mali! Sem sa, dobrý meč náš starý! Prisaháme na praboha maďarstva, prisaháme: voľnosť chceme, bez rabstva!*”² Hoci bol uhorský národno-oslobodzujúci zápas potlačený, znamenal významný míľnik pre národnosti multietnickej Habsburskej monarchie, okrem iného aj pre prvé výraznejšie aktivizovanie sa Slovákov a pre zmeny, ktoré nastali vo vývoji štátu, práva a spoločnosti.³ Na nasledovných stranách predstavíme menej známú stránku uhorského národno-oslobodzujúceho zápasu, a to uhorsko-talianske revolučné priateľstvo, ktoré sa v týchto rokoch zrodilo, a ktorého cieľom bol *la szabadságharc*, potaliančený maďarský výraz pre dosiahnutie maďarskej nezávislosti a talianskej jednoty oslobodením sa od Habsburgovcov.

„Počiatok uhorsko-talianskych politických vzťahov⁴ siaha k *slávnemu dátumu, k posvätnej jari 1848*. Po „Piatich dňoch milánskych”⁵ rakúska vláda, verná starému heslu rozdeľuj a panuj, urobila so skrytou pohnútkou ústupok uhorským patriotom...a Ľudovítovi Kossuthovi umožnila vytvoriť národnú armádu pozostávajúcu z dvestotisíc mužov, avšak pod jednou podmienkou, a to, že jej schopnosť bude okamžite preverená v Benátkach a Lombardii, za účelom potlačenia talianskej revolúcie a porážkou piemontskej vzbury.”⁶ Odpoveď Kossutha na „volanie Pragmatickej sankcie” však na seba nenechala dlho čakať a v júli 1848 sa Ľudovít Kossuth⁷ zapísal do srdca talianskych spolubojovníkov

bola potlačená v auguste 1849, porážkou revolučných vojsk pri Világoši. Napriek porážke revolúcie a následným jedenástim rokom tvrdej centralizácie, boli predsa len ideály vymanenia sa z Habsburskej monarchie naplnené, hoci nie podľa predstáv Kossutha. V roku 1867 sa štát pretvoril na Rakúsko-Uhorsko, ktorého definitívny zánik a rozdrobenie sa do nástupníckych národných štátov prišiel následne v roku 1918. Bližšie pozri MOSNÝ, Peter – LACLAVÍKOVÁ, Miriam. *Dejiny štátu a práva na území Slovenska II. (1848-1948)*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2014, s. 11 a nasl. ISBN 978-83-7490-761-3.

² PETŐFI, Sándor. *Nemzeti dal* [Pieseň národa], 1848.

³ Najvýznamnejší dokument prijatý počas uhorskej revolúcie, otvárajúci cestu premene feudálneho štátu na občiansky, bola bratislavská marcová ústava (prijatá 15. marca a panovníkom potvrdená 11. apríla 1848, v dôsledku čoho je v maďarčine známa aj ako aprílové zákony). Pozostávala z tridsaťjeden zákonných článkov, na základe ktorých sa Uhorsko stalo konštitučnou monarchiou s parlamentnou formou vlády, vyhlásená bola rovnosť všetkých občanov pred zákonom, ich osobná nedotknuteľnosť a zrušené tak bolo poddanstvo pre urbáriálnych poddaných, zavedená bola všeobecná daňová povinnosť, zrušené boli cirkevné desiatky, viazanosť nehnuteľností inštitútom aviticity, zavedená bola sloboda tlače či náboženského vyznania a i. Národné práva nemaďarským národom však ústava neposkytovala, a preto sa väčšmi mobilizovalo slovenské národno-obrodzovacie hnutie na čele so Štúrom, Hurbanom a Hodžom. Meruôsme roky pre slovenské národné dejiny znamenali prijatie dokumentov ako Nitrianske žiadosti či Žiadosti slovenského národa prijaté v Liptovskom Mikuláši a vyjadrenie prvých predstáv štátoprávneho vyčlenenia územia Slovenska v podobe federácie či dokonca existencie samostatného štátu.

K zmene uhorského právneho poriadku pozri napr. GÁBRIŠ, Tomáš. *Zrod moderného uhorského práva*. [online]. [cit. 2019-10-10]. Dostupné na internete: <https://www.academia.edu/5355545/Zrod_modern%C3%A9ho_uhorsk%C3%A9ho_pr%C3%A1va>

alebo LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. *Praktikum k dejinám štátu a práva na Slovensku. II zväzok*. Trnava: Typi Universitatis Tyarnaviensis, 2016, 347 s. ISBN 978-80-568-0008-9.

⁴ Talianske Lombardsko a Benátsko patrili do Habsburskej monarchie a boli tak izolované od ostatných talianskych štátov.

⁵ Úspešné ľudové povstanie proti rakúskej vláde v Miláne, jeden z prvých väčších prejavov jari národov a začiatok prvej talianskej vojny za nezávislosť.

⁶ Italiani e Ungheresi durante il Risorgimento [Taliansi a Uhri počas Risorgimenta]. In *La Stampa*, 1936, XV, 282, s. 3.

⁷ Najvýznamnejšia osobnosť uhorskej revolúcie a jeden z najpopulárnejších politikov v maďarskej histórii vôbec sa narodil v roku 1802 v Monoku, v Boršodsko-abovsko-zemplínskej župe. Ako študent

o nezávislosť od Habsburgovcov nasledovným výrokom: „*Neveríme, že opatrenia našich ministrov plne korešpondujú s hlasom národa. Ak by vám rakúska byrokracia kládla prekážky, v mene národa uhorského môžeme vyhlásiť, že nebude považovaný za syna tejto slobodnej krajiny ten, kto by pokračoval v boji proti slobode. Talianski bratia! Nepochybujte o priateľstve Uhrov! Zápasiac o slobodu, nemôžeme živiť nepriateľstvo voči vám, ktorí statočne prelievate svoju krv v týchto slávnych bojoch.*”⁸ O tých podrobne informovali aj uhorské noviny. Spomenúť možno napr. článok v Ľudových novinách [*Nemzeti Ujság*] z 29. februára 1848, v ktorom boli opísané nepokoje v Padove, kde univerzitní študenti pokrikmi *poveretti porchi tedeschi*⁹ urážali úradníkov a nepokoje sa skončili piatimi úmrtiami, štyridsiatimi zranenými a zatvorením Padovskej univerzity.¹⁰ Aj spomínaný Alexander Petőfi vyjadril národnú podporu Talianom, keď v básni „*Taliansko*” (1848) žiada *boha slobody, aby pomohol slávnym svätým* (talianskym) *bojovníkom*.¹¹ Uhorskí vojaci sa zapojili aj do bojov na talianskom území, napr. až do kapitulácie Benátska bojovali pri obrane Murana v roku 1848 či v Piemonte v roku 1849 pod vedením Štefana Türra.¹²

sa vydal v šľapajách svojho otca, ktorý bol právnikom významného uhorského šľachtického rodu Andrassyovcov, a právnické štúdiá dokončil v Pešti. Od roku 1832 pôsobil na uhorskom sneme v Bratislave, kde vydával časopisy Snemové správy a Zákonodarné správy, neskôr bol redaktorom Peštianskych novín. V rokoch 1837-1840 bol väznený za trestný čin zrady panovníka, bol však prepustený na amnestiu. Počas revolúcie bol ministrom financií uhorskej vlády a predsedom Výboru pre obranu vlasti. Uhorským snemom bol dokonca zvolený za dočasnú hlavu štátu. Po porážke uhorských revolucionárov pri Világoši v auguste 1849 odišiel do emigrácie a od roku 1861 až do svojej smrti v roku 1894 žil v Taliansku, keďže Piemont v roku 1858 uzavrel vojenské spojenectvo s Francúzskom, čo vytváralo predpoklady na útok voči Rakúsku a Kossuth dúfal v nadviazanie priateľských vzťahov s Cavourom a Napoleonom III. Pre usadenie sa v Taliansku boli rozhodujúce politické dôvody, ale nemožno vynechať ani osobnú sympatiu, ako vyplýva z Kossuthových memoárov: „*My Uhri sme jediným národom, ktorý Taliansko nazýva „talianskym štátom” – Olasz Ország. Už Všemohúci, ktorého práca postupne napreduje, urobil z tohto geografického výrazu záhradu Európy...kde Alpy symbolizujú nekonečno a more ako ruky matky objímajú ho z troch strán...*” V Taliansku sa venoval politickým, diplomatickým a spisovateľským aktivitám. Napr. tu spracoval a uverejnil projekt dunajskej konfederácie, spolupracoval s Türröm či Vetterom, ktorí boli na čele maďarskej légie v Taliansku zorganizovanej pre prípadný boj proti Rakúšanom, spolupracoval s Cavourom v súvislosti s pozíciou Uhorska pri prípadnej taliansko-rakúskej vojne, vypracoval „*Cassandrin list*,” ktorý sa ako kritika rakúsko-uhorského vyrovnania zverejnil v uhorských novinách (vyrovnanie prirovnané k tragédii: „*Viem, že rola Cassandry je rolou nevďačnou, ale Ty si uvedom, že mala vždy pravdu!*”), podporoval sociálne a zdravotne postihnutých účastníkov revolúcie, podporoval česko-rakúske vyrovnanie, spísal viacero zväzkov memoárov a i.

Bližšie v PRAŽÁK, Richard. *Lajos Kossuth*. Brno: Masarykova univerzita, 1994, 79 s. ISBN 80-210-0927-6; KOSSUTH, Lajos. *Memories of my Exile*. New York: D. Appleton and Company, 1880, s. 1; REZNÁK, Erzsébet. *Kossuth Lajos életútja (1802-94)*. [online]. [cit. 2019-10-10]. Dostupné na internete: <<https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/historia/02-0910/ch19.html>>; KOSSUTH, Lajos. *Nyilt Levele Deák Ferenchez*. [online]. [cit. 2019-10-11]. Dostupné na internete: <<http://www.kozpontantikvarium.hu/aukcio/105/tetelek/20>>.

⁸ FERRARIO, Carlo. Relazioni italo-ungheresi nella storia [Taliansko-uhorské vzťahy v histórii]. In *Corvina*, 1928, V, X, s. 43.

⁹ „Úbohí špinaví Nemci.”

¹⁰ Taliansko. *Nemzeti Ujság* [Ľudové noviny], 1848, 651, s. 992.

¹¹ Taliani ho prirovnávali ku Tyrtaiovi, gréckemu básnikovi žijúcemu v 7. st. pred Kristom, ktorý svojimi vojenskými piesňami podporoval Spartánov vo vojne. In SÁRKÖZY, Péter. Az olasz Risorgimento harcai a XIX. századi magyar irodalomban [Talianske Risorgimento v uhorskej literatúre 19. storočia]. In *Hitel*, 2011, XXIV, 10, s. 109. [online]. [cit. 2019-09-28]. Dostupné na internete: <<http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/107-118.pdf>>.

¹² HANÁK, Péter. Rapporti storici italo-ungheresi verso la metà del secolo XIX [Taliansko-uhorské vzťahy v histórii okolo polovice 19. storočia]. In *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1955, 4, 1/3, s. 228.

Rovnaký spriatelený postoj zdieľali aj Taliani, čo možno doložiť napr. výrokom talianskeho politika Mazziniho, osobitne dôležitého tiež pre povšimnutie si snáh nemaďarských národov, ktorý upozorňoval, že Uhri a Slovania odporujú Viedni rovnako ako Taliani a to je dôvod na ich spojenie.¹³ Tiež politik Cattaneo, jedna z vedúcich osobností „Piatich dní milánskych,“ adresoval uhorskému národu nasledujúce slová: „*Po víťazstve slobody bude pre nás vždy najdrahšie vaše priateľstvo. Boh vás chráň! Nech žije Maďar!*“¹⁴ Po vypuknutí revolúcie v Uhorsku navyše došlo k sformovaniu talianskej légie (*Legione italiana*), vytvorenej z talianskych politických a vojenských väzňov, dezertérov či uhorských sympatizantov, ktorá bojovala na strane uhorských revolučných vojsk. Najskôr ju viedol Víťazoslav Vince v Debrecíne, neskôr na krátko Kamil Fedrigoni a napokon Alexander Monti, ktorého vymenoval sám Kossuth. Z približne tisícčlennej légie sa naspäť do Talianska vrátila menej než polovica. Hoci počet členov légie nebol vysoký, Monti skonštatoval, že *reprezentoval dvadsaťpäť miliónov Talianov, súdržnosť krajín a záujem o Uhorsko* a jednoznačne možno tvrdiť, že členovia légie sa zúčastnili najťažších bojov v roku 1849 (Török-Kanisza, Szőreg, Temesvár).¹⁵ Nezanedbateľný je aj fakt, že Piemont, ako jediná z európskych krajín, uznala nezávislosť Uhorska po Kossuthom vyhlásenej detronizácii Habsburgovcov v Debrecíne.¹⁶

Ako uhorská tak aj talianska revolúcia meruôsmych rokov¹⁷ boli potlačené, avšak s výrazným rozdielom; Dôsledkom národno-oslobodzovacích snáh v Uhorsku bolo nastolenie tvrdého policajného režimu až do roku 1860, zvaného ako Bachov absolutizmus, kým na území Talianska pretrvávalo Sardínsko-Piemontské kráľovstvo, kde sa sústredili zástancovia nezávislosti od Habsburgovcov, medzi inými aj Garibaldi či niektorí uhorskí velitelia, ktorí sem po porážke pri Világoši emigrovali. Taliani naďalej vzhládali ku Kossuthovi, ako k predstaviteľovi hrdinského boja za slobodu proti spoločnému nepriateľovi, a to ako bežný ľud (v Turínskom archíve sa zachoval list obyvateľov Santerenza Kossuthovi z roku 1851, v ktorom vyjadrujú nádej, že vďaka Kossuthovi budú predsa len raz Habsburgovci porazení: „*Vo Vás vidíme budúce silné národy, a teda Vám, ako idolu, posielame srdečné pozdravy...*“¹⁸) tak aj politici. Kossuth začal po revolúcii v exile spolupracovať s talianskym politikom Mazzinim,¹⁹ ktorý od roku 1827 vyvíjal snahy o osamostatnenie sa Talianska. Kossuth sa zapájal do protirakúskych príprav organizovaných Mazzinim, avšak nepripadali mu dostatočné, a tak nie dlho po milánskej vzbure 6. februára 1853, ktorá bola potlačená za niekoľko hodín, Kossuth adresoval Mazzinimu slová, že *za účelom oslobodenia svojej vlasti sa spolieha na diablom, v tomto prípade dokonca horšie, s Ľudovítom Bonaparte alebo cárom Mikulášom*.²⁰ Od roku 1855 viedol Kossuth rokovania s predsedom vlády Sardínsko-piemontského kráľovstva, Cavourom, ktorý sa o zjednotenie pokúšal na diplomatickom poli, kráľom Viktorom Emanuelom a francúzskym cisárom Napoleonom III.

¹³ MAZZINI, Giuseppe. *Italiani!* [Taliani!] Londýn, 1844, s. 2.

¹⁴ CATTANEO, Carlo. *Dell'insurrezione di Milano nel 1848 e della successiva guerra* [O milánskom povstaní v roku 1848 a následnej vojne]. Greenbooks Editore, 2016.

¹⁵ PETE, László. Az Olasz Légio Debrecenben (1849) [Taliánska légia v Debrecíne (1849)]. In *Debreceni Szemle*, 1999, 3, s. 387 a nasl.

¹⁶ HANÁK, ref. 12, s. 224.

¹⁷ Osobitný pojem pre označenie revolučných rokov nachádzame aj v taliančine, kde sa do dnešného dňa výraz *fare un quarantotto* (dosl. robiť štyridsaťosmičku) používa ako synonymum pre nepokoj či rozruch.

¹⁸ HANÁK, ref. 12, s. 230.

¹⁹ Listová korešpondencia zachovaná v Museo del Risorgimento v Ríme a Národnom múzeu v Budapešti.

²⁰ *Italiani e Ungheresi durante il Risorgimento*, ref. 6, s. 3.

Uhorsko-talianske vzťahy opätovne nabrali na intenzite v rokoch 1859-1861, kedy vrcholil bol za zjednotenie Talianska a Bachov absolutizmus začal v Uhorsku čeliť kríze. Dôležitým krokom k zjednoteniu Talianska bola tzv. *Výprava tisíciky* vedená Garibaldim, kedy bolo Bourbonské Sicílske kráľovstvo pričlenené k Sardínskemu kráľovstvu a v tomto boji po Garibaldiho boku hrdinsky bojoval aj uhorský veliteľ Ľudovít Tüköry. Pri jeho hrobe Garibaldi vyhlásil: „*Plukovník Tüköry je mŕtvý. Poľovníci z Álp strácajú dnes jedného z najlepších veliteľov, jedného z najdrahších, najcennejších druhov! Varese, Como, Calatafimi, Palermo boli svedkami ako Tüköry prvý medzi prvými útočil proti nepriateľom. Bratstvo dvoch národov, posilnené krvou preliatou na bojových poliach, je večné. Slobodné a solidárne Taliansko pred tvárou sveta sľubuje zodpovednosť za uhorskú slobodu. Synovia tejto zeme zodpovedajú na volanie vojny proti tyranii ozývajúcej sa z brehov Dunaja v deň, keď sa z pretrhnutých pút našich bratov stanú dýky, ktorými budú utlačovatelia porazení. Áno, Taliani sľubujú pri hrobe tohto hrdinského martýra, že uhorská vec je ich vlastnou vecou, a že zamenia krv svojich bratov za svoju vlastnú.*”²¹ Blízke vzťahy mal Garibaldi aj so Štefanom Türrom,²² ktorého vojaci predstavovali nadpolovičnú väčšinu zahraničných dobrovoľníkov bojujúcich vo *Výprave tisíciky*. Spolu s Klapkom a Telekim bol tiež na čele uhorskej légie v bitke pri Solferine a po skončení vojenskej kariéry sa stal radcom na talianskom kráľovskom dvore. Garibaldi v liste Türrovi v roku 1860 prisľúbil vytvorenie silného oddielu pri boji o samostatnosť Uhorska.²³

Nakoľko silné boli uhorsko-talianske vzťahy a viera aj obyčajného ľudu v dôležitosť taliansko-uhorského priateľstva a osobitne v Garibaldiho potenciál, dokladuje aj uhorský ľudový folklór; „Ťažko by sa našiel iný syn cudzieho národa, ktorý bol tak populárny v Uhorsku ako driečny a výbojný hrdina, patriot a nebojácny dobyvateľ Garibaldi. Ľudová slovesnosť sa mu venovala o dva-tri roky dlhšie, než akémukol'vek inému uhorskému exilantovi a každého iného, okrem neho a Kossutha, považovala za druhoradého. Piesne o Garibaldim boli známe v každej časti Uhorska a ak o ňom aj viac nevedeli obyvatelia najodľahlejších chatrčí, vedeli aspoň, že k slobode im dopomôže práve on.”²⁴ Jedným z príkladov je nasledovná pieseň:

*Ťažko vtáčiku zimu prečkať,
Ťažko Uhrovi, chudobnému Uhrovi,
Garibaldiho vyčkať!*²⁵

Zachované sú aj piesne, ktoré oslavujú uhorsko-talianske spojenectvo, napr.:

*Košele mám špinavé,
Špinavé mám gate aj,
Kossuth prinesie mi nové,
Türr Pista pušku daj.*

²¹ *Italiani e Ungheresi durante il Risorgimento*, ref. 6, s. 3.

²² Türr sa osobitne tešil oblúbe a obdivu u Talianov, dodnes nesie námestie v Miláne názov Piazza Stefano Turr a ulica v Padove, Palerme, Florencii či Janove Via Stefano Turr.

²³ *Italiani e Ungheresi durante il Risorgimento*, ref. 6, s. 3.

²⁴ A divatos nótákról. [O moderných piesňach]. In *Vasárnapi Ujság*, 1873, XX, 21, s. 246-247.

²⁵ *Nehéz a madárnak a telet kiállni,
Nehéz a magyarnak, a szegény magyarnak
Garibaldit várni!*
In *Ibid.*

*Nech žije Garibaldi!*²⁶

S vojakmi smerujúcimi do Talianska sa lúčilo aj nasledovnou piesňou:

*More je dnes tiché,
Ani peny na ňom niet,
Šťastnú cestu vojakom,
Nech Ľudovít Kossuth žije!*²⁷

Zachovaná je aj ľudová pieseň, ktorú v roku 1913 objavil Zoltán Kodály na Gemeri, a ktorá heroizuje Garibaldiho:

*Garibaldiho klobúk malý je,
Ľudová stužka na ňom veje,
Ľudová stužka na ňom veje,
Garibaldi tak do tábora speje.*

*Zlomila sa špička na viedenskej veži,
Garibaldiho kôň za vodou baží,
Pod', ružička, vody mu treba dat',
Nech Garibaldi môže do tábora spechať.*

*Na očistenom koni,
Garibaldi do tábora sa honí,
Do boja si šťastne cvála,
So smrťou zatočiť' neváha!*²⁸

²⁶ Szennyes az én ingem,
Szennyes a gatyám is;
Majd hoz Kossuth tisztát,
Türr Pista meg puskát.
Éljen Garibaldi!
In Ibid.

²⁷ Csendes ma a tenger,
Még csak habot sem ver;
A menekülteknek Boldog utjok leszén.
Kossuth Lajos éljen!
In Ibid.

²⁸ Garibaldi csárdás kis kalapja,
Nemzeti pántlika lobog rajta,
Nemzeti pántlika lobog rajta,
Garibaldi úgy megy a táborba.
Letörött a bécsi torony gombja,
Ihatnék a Garibaldi lova;
Gyere rózsám meríts neki vizet,
Garibaldi a csatába siet.
Garibaldi lova kipuczolva,
Garibaldi úgy megy a táborba,
A csatába vígan paripázik,
A halállal csak úgy figurázik!
In Ibid.

To, že uhorský ľud veril, že uhorsko-talianski spojenci ho oslobodia, vyplýva aj z nasledovnej piesne:

*Kossuth, Klapka, Türr,
Tí všetci prídu,
Pod'me bojovať,
Zbraňou za domovinu.
Nech žije Garibaldi!*²⁹

Z uhorskej súdobej prózy heroizujúcej Garibaldiho možno spomenúť napr. diela s tematikou meruôsmych rokov od Móra Jókaiho,³⁰ vydaných, prirodzene, až po rakúsko-uhorskom vyrovnaní.

Vzťahy medzi Garibaldim a Kossuthom čiastočne ochladli v roku 1862, keď Garibaldi adresoval nasledujúce slová uhorskému národu:

„Čo robí Uhorsko?

Tento šľachetný národ, ktorý už víťazná Osmanská ríša videla náhle vyzbrojený na obranu Európskej civilizácie, ten národ, ktorého žiadostiam sa podriadili hrdí Habsburskí panovníci, prosíac o zľutovanie a pomoc, spí teraz a navždy?

*Uhorskí bratia! Revolúcia je na vašich hraniciach. Zaostríte zrak a na hradbách Belehradu uvidíte viať vlajku slobody, nastražte uši a započujete zbrane Srbov, ktorí vyzbrojení bojujú za svoje práva, bojujú proti nenávidenému despotizmu. A čo robíte vy? Vy, silný národ, ktorý nemá hroznú skúsenosť Talianska, ktoré bolo rozdelené medzi siedmich tyranov, vy, národ vojakov, prečo dnes čakáte? Zlomili sa vám meče? Zabudli ste na svojich martýroch, popreli ste vaše prísahy o pomste? Alebo veríte vo vymyslené sľuby vašich tyranov?...Beda Uhorsku, beda všetkým utláčaným národom, ak uposlúchnete klamlivé a zbabelé rady, ak uveríte inému riešeniu vzťahov medzi vami a Rakúskom, než nenávisti a vojne. Taliansko, ktoré vás miluje ako bratov, Taliansko, ktoré prisahalo odplatiť sa vám za krv vašich statočných, ktorá bola preliata na vojnových poliach, to Taliansko, ktoré slávi a blahorečí svätú pamiatku Tüköryho, ktorý preň zomrel, to Taliansko vás vyzýva zúčastniť sa nových bojov a na jeho nových víťazstvách proti despotizmu; žiada vás o to v mene svätého bratstva národov, pre blaho všetkých. Synovia Arpáda, chcete zradiť svojich bratov! Chcete chýbať na zjazde národov, ktoré sa zoradia v boji proti despotizmu? Sloboda, ktorú opustíte, sa dostane do vážneho nebezpečenstva, ale vaša sláva, tá zanikne naveky. Arpádovi martýri by vás preklínali ako skazených synov. Ja vás poznám! Ja vo vás verím. Uhorsko, pridľho klamané zákernými priateľmi, sa prebudí na volanie slobody...”*³¹

²⁹ Kossuth, Klapka, Türr
Mind be fognak jönni
Gyerünk a hazáért
Fegyverrel harcolni,
Éljen Garibaldi!
In SÁRKÖZY, ref. 11, s. 110.

³⁰ Napr. v diele *Čierne diamanty* odmieta huslista Arpád účasť na „dobročinnom“ koncerte na podporu Garibaldiho nepriateľov, lebo *už dávno by sa stal garibaldistom, keby len nebral ohľad na svoju mamu a zaprisahal sa, že takýto koncert on ešte raz s Garibaldim rozladi.*

³¹ Výňatok z Garibaldiho listu Uhrom z 26. júla 1862. In VOGHERA, Enrico (eds.). *GARIBALDI, Giuseppe. Scritti politici e militari: Ricordi e pensieri Inediti.* [Politické a vojenské spisy: Dosiaľ nepublikované spomienky a myšlienky]. Roma: Tipografia E. Voghera, s. 275-278.

Kossuth napísal Garibaldimu dlhý list, v ktorom ho obvinil z použitia nevhodných slov a zo zľahčovania situácie a dodal, že Uhri viac nemajú vieru v Akčnú stranu (*Partito d'Azione*), ale vo vládu Viktora Emanuela a Napoleona III. Po Bachovom absolutizme sa totiž uhorské politické kruhy čoraz väčšími vzd'alovali od revolucionárov (vrátane samotného Kossutha), nechceli počuť o nových meruôsmych rokoch a podporu vyjadrovali Františkovi Deákovi, ktorého cieľom bolo dosiahnutie kompromisu s Viedňou. Taliansky politik Giacomelli, ktorý bol do Uhorska vyslaný práve za účelom preskúmania postojov Uhrov v talianskej veci, zhodnotil: „Revolúcia meruôsmych rokov je už len historická reminiscencia, nič viac. Kossuthovo meno je ctené a pripomínané, ale tešia sa, že je ďaleko od vlasti...V týchto kruhoch je teraz najpopulárnejší politik Deák...”³² Tiež z ľudovej slovesnosti vyplýva, že revolucionári ostali v povedomí ako hrdinovia, predsa však sa už bežnému ľudu začali vzd'alovať:

*Garibaldi len to napísal vo svojom liste,
Nech k hraniciam vykročím iste,
Nemôžem však ísť, vietor veľmi fúka,
Vykročím až na jar, keď zazelená lúka.*³³

Mladšia éra talianskych politikov tiež nebola už po smrti Cavoura nadchnutá myšlienkou uhorskej nezávislosti vybojovanej za pomoci Talianska.³⁴

Intenzita a revolučnosť uhorsko-talianskeho priateľstva sa následne oslabila, avšak spolupráca na poli vojenskom i politickom pretrvávala naďalej, čoho dôkazom je účasť uhorských dobrovoľníkov v prusko-rakúskej vojne v roku 1866 aj v bitke za oslobodenie Ríma v roku 1867. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 a zjednotení Talianska v roku 1870 intenzita uhorsko-talianskych vzťahov výrazne klesla, ale napr. ešte v roku 1876 adresoval Garibaldi list Türrövi, v ktorom mu navrhuje vytvorenie federácie národov žijúcich medzi Dunajom, Sávou, Čiernym, Egejským a Jadranským morom.³⁵ Vlna sentimentu za Kossuthom zasiahla taliansku spoločnosť výrazne ešte 28. marca 1894, kedy Ľudovít Kossuth zomrel. *Primátor Turína ako prvý vyslovil kondolenciu v mene každého Taliana, vo výkladoch sa objavili Kossuthove portréty zahalené závojom, všetka talianska tlač venovala priestor spomienke veľkému človeku.*³⁶ Za všetky možno spomenúť taliansky denník *Gazzetta Piemontese* (neskôr celosvetovo známeho *La Stampa*), v ktorom bol článok uvedený nasledovnými slovami: „*pamiatka naňho bude živá...a to dovtedy, kým si ľud bude ctiť česť, vlasť a slobodu. Duch veľkého Kossutha pretrvá.*”³⁷

³² HANÁK, ref. 12, s. 233.

³³ *Garibaldi csak azt irta levélbe,
Hogy menjek el a grániezra élébe;
Nem mehetek, mert még hidog az idő,
Majd tavaszra ha kizöldül a mező.*
In A divatos nótákról. [O moderných piesňach]. In *Vasárnapi Ujság*, 1973, XX, 21, s. 247.

³⁴ HANÁK, ref. 12, s. 233.

³⁵ *Italiani e Ungheresi durante il Risorgimento*, ref. 6, s. 3.

³⁶ A Turini Gyászünnepe. In *Vasárnapi Ujság*, 1894, 41, 14, s. 230.

³⁷ Le Onoranze a Luigi Kossuth. In *Gazzetta Piemontese*, 1894, XXVIII, 86, s. 2.

ZÁVER

Uhorská revolúcia bola bojom proti centralizmu a feudalizmu, bojom za samostatnosť, pokrok, demokratizáciu a občiansky štát. Často je jej ponímanie zúžené na boj medzi národmi či na predzvesť silnej maďarizácie, čo, napriek tragickosti všetkých udalostí zahŕňajúcich násilie, nezodpovedá jej významu v historických súvislostiach boja o nezávislosť a zásadným zmenám, ktoré vďaka nej nastali vo vývoji štátu a práva. V snahe vybojovať nezávislosť od Habsburgovcov možno v Uhorsku sledovať dve etapy, a to revolučnú a radikálnu, reprezentovanú Ľudovítom Kossuthom, označeným za *srdce uhorského národa*³⁸ a zmierlivú, racionálnu, reprezentovanú Františkom Deákom, označeným za *mudrca národa*.³⁹ Práve emocionálnejšie obdobie v boji za uhorskú nezávislosť bolo obdobím osobitne vrúcnych a priateľských vzťahov medzi uhorskými a talianskymi politikmi a bojovníkmi za nezávislosť, heroizovaných v oboch národoch najmä v osobnostiach Kossutha a Garibaldiho. Taliansko-uhorská spolupráca sa prejavila na poli diplomatickom (korešpondencia a spolupráca Kossutha s Mazzinim, Cattaneom, Cavourom, Garibaldim), vojenskom (vytvorenie talianskej légie bojujúcej v Uhorsku v roku 1849 či uhorskej légie bojujúcej v Taliansku v rokoch 1860-1867, resp. významných uhorských veliteľov pred týmito rokmi) aj spoločenskom (uhorské ľudové piesne o uhorských a talianskych revolučných hrdinoch, prejavy sústrasti v Turíne po smrti Kossutha) a dodnes ju ticho pripomína niekoľko pamätníkov týchto revolučných hrdinov spriateľených národov, napr. na Via dei Mille v Turíne či na Múzeum Körút v Budapešti. Hoci nároky kladené na dosiahnutie cieľa uhorsko-talianskej vzájomnosti neboli bezprostredne naplnené v čase najintenzívnejšej spolupráce, určite ju možno považovať za súčasť reťazca kauzality, ktorý viedol k zániku Habsburskej monarchie, a teda dosiahnutiu uhorskej nezávislosti v roku 1867 a talianskeho zjednotenia v roku 1870.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

JUDr. Ingrid Lanczová, PhD.

inge.lanczova@gmail.com

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

Katedra dejín práva

Kollárová 10, Trnava, 917 01

³⁸ „A magyar nép szíve”. In Kossuth Lajosról. *Vasárnapi Ujság*, 1894, 41, 14, s. 221.

³⁹ „A haza bölcse”. In Deák Ferencz. *Vasárnapi Ujság*, 1866, 13, 1, s. 2.

Právna hermeneutika a predporozumenie interpreta práva

Olexij M. Meteňkanyč
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

METEŇKANYČ, M. Olexij. Právna hermeneutika a predporozumenie interpreta práva. In *Historia et theoria iuris*, roč. 11, 2019, č. 2, s. 70 – 77.

Príspevok má ambíciu predstaviť základné tézy týkajúce sa právnej hermeneutiky, konkrétne poukázať na pozíciu a význam právnej hermeneutiky v rámci právnej vedy, ako aj špeciálny dôraz bude kladený na osobitné pojmy hermeneutického myslenia, ako napríklad tzv. hermeneutický kruh, horizont porozumenia interpreta, horizont textu, no i predštruktúram poznania na čele s predporozumením, ktorému bude venovaná samostatná pozornosť. Na záver je predkladaný i názor, aby sa problematike právnej hermeneutiky venovala väčšia pozornosť v rámci štúdia práva, ako aj sa poukazuje na to, aký význam by to mohlo mať pre študentov práva.

ABSTRACT

METEŇKANYČ, M. Olexij. Legal hermeneutics and interpreter's pre-understanding of law. In *Historia et theoria iuris*, Vol. 11, 2019, No. 2, p. 70 – 77.

The article has the ambition to present basic thesis of legal hermeneutics, especially to point out the position and importance of legal hermeneutics within the legal science, as well as special emphasis will be placed on the specific concepts of hermeneutic thinking such as hermeneutic circle, horizon of interpreter's understanding, horizon of texts, but also on the pre-structure of knowledge headed by pre-understanding, to which will be given a separate attention. Finally, there is a view that greater attention should be given to the issue of legal hermeneutics during the study of law, as well as the importance of legal hermeneutics to law students.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Právna hermeneutika, hermeneutické myslenie, hermeneutický kruh, predporozumenie interpreta práva.

KEY WORDS

Legal hermeneutics, hermeneutic thinking, hermeneutic circle, interpreter's pre-understanding of law.

ÚVOD

„Skutočnosť, že jedna osoba rozumie druhej, je síce filozoficky neobsiahnuteľná, ale
skutočne magická.“
Friedrich Schlegel

„Reč je skutočným stredom ľudského bytia ... Človek je skutočne, ako hovoril
Aristoteles, bytosť majúca reč.“
Hans-Georg Gadamer

Napriek tomu, že sa hermeneutike v rámci filozofie venujú filozofi už od antického Grécka,¹ je až pozoruhodné, že dodnes podľa našej mienky nie je v rámci právnej vedy a právnej filozofie venovaná dostatočná pozornosť tejto vedeckej disciplíne, ktorá v mnohom má veľa prienikov s právom a právnou filozofiou. Pritom hermeneutika ako umenie interpretácie textov, resp. ako náuka o ľudskom porozumení² môže v mnohom napomôcť pri kľúčovej činnosti právnikov, a to pri interpretácii a následnej aplikácii práva. Ale v tomto smere je situácia na našich právnických fakultách až biedna, keď študenti práva častokrát ani nevedia, čo to hermeneutika je a nemali možnosť sa s ňou počas svojho štúdia cielene a adresne ani stretnúť.

Cieľom tohto článku je analýza základných aspektov právnej hermeneutiky, poskytnutie jej základnej charakteristiky, upriamenie pozornosti na jej potenciál pri štúdiu práva, ako aj predstavenie vybraných osobitných pojmov hermeneutického myslenia. Špeciálny dôraz budeme klásť predporozumeniu ako osobitnému pojmu hermeneutického myslenia, nakoľko by sme chceli poukázať na jeho dôležitý význam pri interpretácii a aplikácii práva sudcami a inými osobami aplikácie práva. Uvedeným sa rovnako posnažíme preukázať vhodnosť a potrebnosť štúdia právnej hermeneutiky na súčasných právnických fakultách.

POZÍCIA PRÁVNEJ HERMENEUTIKY V PRÁVNEJ VEDE

Nakoľko aj právna veda sa s ohľadom na svoj predmet považuje za výkladovú vedu,³ z tohto dôvodu aj ona využíva vo svojom metodologickom inštrumentáriu poznatky všeobecnej hermeneutiky. Osobitný význam má i právna hermeneutika, ktorá býva často označovaná za jednu z tzv. špecializovaných hermeneutík,⁴ ktoré v systéme vied už

¹ Pojem hermeneutika odkazuje ku gréckemu slovu *hermeneuein* (ἑρμηνεύειν), ktoré sa prekladá najčastejšie ako sloveso „interpretovať“. Nie je náhoda, že slovo *hermeneuein* je podobné so samotným pomenovaním Hermesa, posla bohov gréckej mytológie. Dôležité je podotknúť, že Hermes nebol len bohom obchodníkov a zlodejov, ale aj bohom reči a komunikácie, mal dokonca vynájsť jazyk a písmo. „Hermes tlmočil do ľudského jazyka to, čo jazyk presahovalo. Adaptoval božské do formy prijateľnej ľudskej inteligencii.“ Viac pozri v TKÁČIK, Ladislav. *Úvod do filozofickej hermeneutiky*. Trnava: Typi Universitas Tyrnaviensis, 2015, s. 5. Termín *hermenéus* sa objavuje už u prvých interpretov Homéra (Pindaros, Aischylos), ktorí sa pokúšali nájsť a vystihnúť údajný skrytý zmysel Homérovej Iliady a Odysey. Viac pozri v HROCH, Jaroslav. *Filozofická hermeneutika v dejinách a súčasnosti*. Brno: Masarykova univerzita v Brne, 2003, s. 12.

² Samozrejme, ide o veľmi zjednodušené vyjadrenie hermeneutiky. Samotná hermeneutika ako pojem nadobudla mnoho (aj od seba odlišných) významov, napríklad chápanie hermeneutiky ako: 1. umenia hodnotovej interpretácie textov, 2. procesu, pomocou ktorého je možné zistiť hľadisko, ktoré podmieňuje postoj hovoriaceho k predmetu rozhovoru, 3. náuky o predpokladoch a fenomenológii porozumenia, 4. metódy porozumenia, t.j. metódy venujúcej sa problematike hermeneutického kruhu, 5. teóriu odôvodňovania procesu rozhodovania, 6. filozofickej metódy porozumenia ľudského bytia a bytia vôbec ako základu všetkého poznania. Viac pozri v HROCH, Jaroslav – KONEČNÁ, Magdalena – HLOUCH, Lukáš. *Proměny hermeneutického myšlení*. Brno: CDK, 2010, s. 11.

³ K tomu pozri HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 289. V tomto smere vychádzame ešte zo Schleiermacherovho chápania hermeneutiky, ktorý o nej prehlásil: „Úloha hermeneutiky sa objavuje všade, kde zachycujeme myšlienky alebo rady myšlienok pomocou slov.“ Hermeneutika v jeho chápaní sa stala univerzálnou teóriou poznania duchovných výtvorov vyjadrených jazykom. Citované podľa SZONDI, Peter. *Úvod do literární hermeneutiky*. Brno: Host, 2003, s. 134.

⁴ Existujú aj iné, napr. *teologická* (ide o jednu z prvých a aj najvýznamnejších špecializovaných hermeneutík, pričom k rozvoju teologickej hermeneutiky došlo predovšetkým v období stredoveku), *literárna* či *estetická*. Viac v HLOUCH, Lukáš. *Teorie a realita právní interpretace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 75-76. Osobitne zdôrazňujeme delenie hermeneutiky na *metodologickú*, *fenomenologickú* a *analytickú*, pričom toto delenie je v súčasnosti najčastejšie rozoberané právnymi teoretikmi

tradične majú miesto akýchsi pomocných výkladových disciplín, resp. sa vníma ako súčasť, pomocná disciplína právnej metodológie.⁵ Najvšeobecnejšie by sme si mohli zadať právnú hermeneutiku ako disciplínu zameriavajúcu sa na právnú interpretáciu, s dôrazom kladeným na interpretáciu právnych textov. „*Nielen právo, ale aj všetky ostatné normatívne systémy úzko súvisia s komunikáciou a schopnosťou človeka zdieľať a uchovávať informácie prostredníctvom jazykových systémov.*“⁶

Právna komunikácia, ako aj právne texty (ktoré sú prevažujúcou podobou právnej komunikácie), sa odlišujú od ostatných foriem komunikácie a textov jedným podstatným rysom – ich aplikačným poslaním.⁷ Oproti napríklad literárnym textom je zjavné, že právny text bol vytvorený normotvorcom preto, aby informoval verejnosť (svojich adresátov) o právnych normách, ktoré majú byť aplikované v konkrétnych situáciách a stanovujúce predpísané pravidlá správania v dispozíciách týchto právnych noriem. V prípade porušenia práv a povinností určených v právnych normách, tak má nastať špecifická vlastnosť práva, a to je vynútitelnosť predpísaného práva či povinnosti uvedenej v právnej norme prostredníctvom rozsiahleho mechanizmu štátneho donútenia. Avšak či bude môcť nastúpiť vynútitelnosť právnej normy pre určitú situáciu, „*o tom rozhoduje výsledok interpretácie právnej normy na skutkový dej právneho prípadu.*“⁸ Teda kľúčovou úlohou právnej hermeneutiky je skúmanie štruktúr a metód porozumenia normatívnych textov v procese aplikácie práva.

Interpret normatívneho textu (najčastejšie orgán aplikácie práva) je nútený si zvoliť jednu z možných alternatív interpretácie právneho pravidla, a to bude prezentované ako právne riešenie prípadu. Tu však sa núkajú otázky typu: aké metódy a kritéria interpret normatívneho textu použije, aby našiel to právne správne a súčasne spravodlivé riešenie prípadu? Ako bude riešiť konflikt právnych noriem, ak k nemu dôjde (t.j. rozpornosť právneho textu)? Prípadne ten istý prípad, ale v rozpore je právna norma s právnym princípom – čo a z akého dôvodu uprednostní? Uvedené a mnohé ďalšie otázky môžu vyvstať a toto sú presne príklady interpretačných problémov, ktoré spadajú do oblasti právnej hermeneutiky a na ktoré sa snaží právna hermeneutika poskytnúť odpoveď.

OSOBITNÉ POJMY HERMENEUTICKÉHO MYSLENIA SO ZAMERANÍM NA PRÁVO

Predtým, než sa zameriame na predporozumenie ako osobitný pojem hermeneutického myslenia, musíme sa v krátkosti venovať aj ostatným pojmom tohto myslenia, ktoré vytvárajú spolu jeden prepojený celok, na čele s tzv. hermeneutickým kruhom, ktorého súčasťou je aj kategória predporozumenia. Vzhľadom aj na vyššie uvedenú charakteristiku právnej hermeneutiky vieme, že predmetom skúmania tejto vedeckej disciplíny je interpretácia právneho textu a hľadanie jeho zmyslu. Pri samotnej

a praktikmi venujúcich sa všeobecnej a právnej hermeneutike. K tomu viac pozri v HLOUCH, Lukáš. Právni hermeneutika a současné teoreticko-právní myšlení. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, roč. 15, č. 3, 2017, s. 258-260, príp. v HLOUCH, Teorie, ref. 4, s. 78-87. V ďalšej časti práce sa budeme venovať osobitne fenomenologickej hermeneutike vychádzajúc najmä z učenia Gadamera, a to aj s ohľadom na to, že sa chceme viac zamerať na subjekt než objekt porozumenia.

⁵ GRONDIN, Jean. *Úvod do hermeneutiky*. Praha: OIKOYMENH, 1997, s. 34.

⁶ HLOUCH, Teorie, ref. 4, s. 77. Uvedme však, že predmetom právnej hermeneutiky nie je len interpretácia právnych textov, resp. práva ako takého, ale niektorí autori poukazujú aj na dôležitosť právnej hermeneutiky pri „*interpretácii právne relevantných primárne netextových skutočností, t.j. predovšetkým informácii o skutkovom stave.*“ HROCH – KONEČNÁ – HLOUCH, ref. 2, s. 135.

⁷ HLOUCH, Teorie, ref. 4, s. 77.

⁸ HLOUCH, Teorie, ref. 4, s. 77.

interpretácii však musíme postupovať pomocou spomínaného hermeneutického kruhu, ktorý je možné rekonštruovať na základe poslednej časti Gadamerovho diela *Problém dejinného vedomia*⁹ nasledovne:

- I. Zvolíme si náš predmet skúmania – najčastejšie právny text,
- II. Začneme hľadať tradíciu, v ktorej ho budeme interpretovať (samotné hľadanie tradície je ovplyvnené viacerými faktormi: vzdelanie, prostredie fungovania, vedenie a mnohé ďalšie skutočnosti – toto je predporozumenie, ktorému sa budeme venovať neskôr v práci),
- III. Interpretácia textu z pozície zvolenej tradície,
- IV. Opätovne sa zameriame na text a keď sme dosiahli podľa našej mienky zmysel textu, končíme. Ak nie, tak pokračujeme nasledujúcimi krokmi:
- V. Pokúšame sa hľadať a odstrániť predsudky nášho predporozumenia, ktoré stoja medzi textom a tradíciou. Ak neuspejeme, tak:
- VI. Skúšame vec vyložiť z tejto tradície iným spôsobom,
- VII. Pokiaľ sa problém naďalej javí z našej tradície ako nevysvetliteľný, siahneme po vonkajšom vysvetlení, a to z dôvodu, aby sme sa ho pokúsili „porozumieť“ z dodatočného psychologického alebo historického hľadiska.¹⁰

Z vyššie uvedenej charakteristiky hermeneutického kruhu je možné vidieť, že ide o „*dialektický proces kvalitatívnej a kvantitatívnej zmeny predporozumenia interpreta v konfrontácii s objektmi právneho porozumenia (t.j. právnymi a skutkovými vetami)*“.¹¹ Jeho kľúčová črta je tzv. kruhová štruktúra duchovného porozumenia skutočnostiam, čiže i právneho porozumenia. Hermeneutický kruh je vyjadrenie recipročného vzťahu medzi celkom a časťou. Ide o model, v rámci ktorého sa hermeneutické vedomie interpreta v kruhovom pohybe od celku (t.j. všeobecnejšie vnímanie objektu) k časti (t.j. konkrétnejšie, špecifickejšie vnímanie objektu) získava stále lepšie a lepšie porozumenie objektu.¹² Hermeneutický kruh môže byť vnímaný i ako „*postupný proces, pri ktorom porozumenie materiálu, a z neho odvodzované zovšeobecnenie, podmieňuje následnou korektúrou a prehĺbenie pôvodného chápania*“.¹³ Jednoduchšie povedané: rozumieme len tomu, čo už poznáme a chápať veci môžeme len pomocou nám už známych skutočností, ktoré pri tomto procese do poznávanej veci vkladáme.¹⁴

Ďalšie kategórie, ktoré je nutné spomenúť v rámci tejto kapitoly ako osobitné pojmy hermeneutického myslenia sú *horizont porozumenia interpreta* (determinácia subjektu interpretácie jeho historickým a kultúrnym prostredím), *horizont textu* (normatívny právny text, ako aj iné texty, sú určitým spôsobom vsadené do historického a kultúrneho rámca svojej doby a sú týmto rámcom ovplyvňované),¹⁵ *predpoznanie* (môžeme si to

⁹ GADAMER, Hans-Georg. *Problém dejinného vedomia*. Praha: Filosofia, 1994, s. 48 a nasl.

¹⁰ WINT, Jan. K hermeneutice v právni vědě a v historiografii. In *Právník*, roč. 145, č. 9, 2006, s. 993, prípadne pozri i GADAMER, ref. 9, s. 48.

¹¹ HLOUCH, Teorie, ref. 4, s. 84.

¹² HROCH – KONEČNÁ – HLOUCH, ref. 2, s. 46.

¹³ WEINBERGER, Ota. *Norma a instituce. Úvod do teorie práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 159.

¹⁴ Pre úplnosť informácie uvedme, že niektorí právni teoretici (Hassemer, Hlouch, Holländer) venujúci sa právnej hermeneutike namiesto hermeneutického kruhu používajú pojem hermeneutická špirála. Je to tak z dôvodu, že myšlienkový proces aplikácie práva skôr predstavuje „*kaskádu korelácií medzi predporozumením interpreta (osoby aplikujúcej právo), všeobecnou právnou normou a okolnosťami konkrétneho prípadu*“ Uvedené neprípomína kruhový pohyb, ale skôr špirálovitý a z tohto dôvodu volia toto označenie. Viac v HOLLÄNDER, ref. 3, s. 313, prípadne i v HLOUCH, Teorie, ref. 4, s. 100-101.

¹⁵ Je dôležité povedať, že horizont porozumenia interpreta a horizont textu sú prepojené, nakoľko „*výsledkom interpretácie takto historicky a kultúrne podmieneného normatívneho textu je potom*

predstaviť ako súhrn znalostí a poznatkov interpreta, ktoré má ešte pred začatím samotnej interpretácie právnej otázky), *predporozumenie*,¹⁶ *predsudok* (najmä jeho vplyv na porozumenie interpreta práva)¹⁷ a pod.

PREDPOROZUMENIE INTERPRETA PRÁVA

Predporozumenie je v súčasnosti vnímané ako kľúčový pojem právnej hermeneutiky. Predporozumenie skutočne predstavuje subjektívne východisko hermeneutického kruhu. Ide o problematiku, ktorej sa osobitne venujú predstavitelia fenomenologickej právnej hermeneutiky, na čele s Gadamerom, ktorý považoval predporozumenie ako nevyhnutnú súčasť každého porozumenia.¹⁸ Podľa neho porozumenie akéhokoľvek textu nikdy neprestane byť určované predprijímajúcim procesom predporozumenia.¹⁹ Predporozumenie v práve zahŕňa viacero aspektov od znalosti prirodzeného jazyka, pojmov jednotlivých oblastí práva, znalostí prameňov práva, pravidiel formulovania právnych noriem, postupov právnej interpretácie, ale i všeobecné znalosti, skúsenosti či hodnotovú orientáciu interpreta.²⁰ V neposlednom rade môžeme ako vplyvný faktor predporozumenia uviesť i charakter a psychický stav interpreta.²¹

Týmto pojmom sa výraznou mierou zaoberal aj Josef Esser, ktorý je často spomínaný ako jeden z hlavných predstaviteľov a tvorcov súčasnej právnej hermeneutiky.²² Poukazuje na skutočnosť, že interpretovi práva nestačí poznať len právny text, aby dokázal nájsť tú správnu odpoveď a riešenie konkrétneho prípadu, ale musí poznať i konkrétnu situáciu reálneho sveta (t.j. skutkový stav veci). Až po dôslednom porozumení oboch týchto zložiek daného prípadu je interpret práva schopný prísť s takým riešením a rozhodnutím, ktoré bude môcť vyhovovať požiadavkám kladených na správnosť procesu aplikácie práva.

Práve predporozumenie interpreta práva (sudcovia a iné osoby rozhodujúce v rámci aplikácie práva) je následne jedným z kľúčových faktorov ovplyvňujúcich samotné rozhodnutie v procese aplikácie práva. Je to vlastne významové očakávanie interpreta²³ na možné riešenia sporných otázok a toto významové očakávanie má interpret na základe svojich doterajších skúseností a poznatkov (ktoré môžu mať racionálnu, no i intuitívnu podobu). Následne interpret si vyberá z možných alternatív interpretácii, ktoré sa mu v danej veci vyjavia a pripadajú do úvahy. V tomto smere Esser

v procese aplikácie práva kultúrne a historicky determinované rozhodnutie založené na priblížení alebo splynutiu horizontov interpreta normatívneho textu a textu samotného. AARNIO, Aulis. *On Legal Reasoning*. Turku: Turun Yliopisto, 1977, s. 216.

¹⁶ Tomu sa budeme venovať v nasledujúcej kapitole.

¹⁷ Predpoznanie, predporozumenie a predsudok je trojica predštruktúr poznávania interpreta práva, preto sa niekedy aj vyššie uvedené filozofické kategórie hermeneutiky označujú ako tzv. predštruktúry poznania.

¹⁸ HLOUCH, Teorie, ref. 4, s. 95.

¹⁹ HROCH – KONEČNÁ – HLOUCH, ref. 2, s. 50.

²⁰ HOLLÄNDER, ref. 3, s. 315.

²¹ Pre viaceré (aj úsmevné) príbehy týkajúce sa predporozumenia a jeho vplyvu na interpretáciu práva odporúčame pozrieť MRVA, Michal – TURČAN, Martin. *Interpretácia a argumentácia v práve*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 39-40.

²² HLOUCH, Teorie, ref. 4, s. 81.

²³ Dôležité je uviesť, že významové očakávania vedú k odlišným významom jedného a toho istého textu, nakoľko každý človek sa na nastolený problém, resp. právnu otázku pozerá z vlastnej perspektívy, ktorá je ovplyvnená jeho predporozumením. Text sám o sebe nemá žiaden význam. Význam získava vo vzťahu k určitej konkrétnej otázke.

chápe predporozumenie nielen ako štruktúrnú kategóriu porozumenia interpreta právneho prípadu, ale aj ako určitý riadiaci korektív, ktorý má naviesť interpreta (sudcu či iný orgán aplikácie práva) k výberu správnej metódy výkladu, a teda k finálnej interpretácii právneho textu, ku ktorej predmetná metóda výkladu smerovala.

Z tohto dôvodu je hermeneutická kategória predporozumenia skúmaná i ako spôsob ako pochopiť proces rozhodovania v práva (najmä z pohľadu sudcov). V tomto smere je zaujímavá myšlienka, či interpret môže lepšie porozumieť zákonu než jeho samotný tvorca.²⁴ Prikláňame sa k názoru, ktorý vyslovil už Gustav Radbruch v tejto veci, keď uviedol, že *„vôľa zákonodarcu nie je metódou výkladu, ale cieľom výkladu a výsledkom výkladu, výrazom pre apriórnu nevyhnutnosť systémovo-nerozporného výkladu celého právneho poriadku. Je preto možné konštatovať ako vôľu zákonodarcu to, čo nikdy ako vedomá vôľa autora zákona nebolo prítomné. Interpret môže rozumieť zákony lepšie, než mu rozumel jeho tvorca, zákon môže byť múdrejší než jeho autor – on práve musí byť múdrejší než jeho autor.“*²⁵

ZÁVER

Právna hermeneutika síce predstavuje teoretickú disciplínu, ale aj s ohľadom na vyššie uvedené je badateľné, že jej zameranie je primárne praktické, a to ako vo filozofickom smere (t.j. výklad historických skutočností²⁶), ako aj v zmysle právnickom (t.j. interpretácia práva a právne relevantných skutočností). V súčasnej dobe stále viac neprehľadného právneho poriadku, ako aj s tým súvisiacou hypertrofiou právnych predpisov snažiacich sa upravovať pomaly každý aspekt nášho života, môže práve právna hermeneutika predstavovať veľký prínos. Výstižne to vystihol prof. Holländer, ktorý pri popisovaní tzv. paradoxu právneho jazyka uviedol: *„zvyšovanie presnosti, exaktnosti, vedie k nezrozumiteľnosti, a opačne, zvyšovanie zrozumiteľnosti vedie k znižovaniu presnosti. Znižovanie entropie presnosti vedie ku zvýšeniu nezrozumiteľnosti.“*²⁷ Riešenie uvedeného paradoxu spočíva v nájdení určitej vzájomnej proporcionality, vyvážení obidvoch funkcií právneho jazyka. Práve tu vzniká logická potreba právnej hermeneutiky a potreby jej skúmania (i právneho porozumenia). Taktiež pozícia hermeneutiky je nezastupiteľná pri riešení určitých okruhov problémov ako interpretácia rozsahu pojmov, prípad mlčania zákonodarcu a absencie právnej úpravy

²⁴ Uvedenej problematike sa bližšie venuje prof. Holländer, viac pozri v HOLLÄNDER, ref. 3, s. 310-317.

²⁵ RADBRUCH, Gustav. *Rechtsphilosophie. Studienausgabe*. Heidelberg: C.F. Müller, 2003, pozn. 8, s. 107.

²⁶ K tomu odporúčame pozrieť článok Jána Winttra s názvom *K hermeneutice v právní vědě a v historiografii*. Netreba opomíňať jednu skutočnosť, a to prepojenie právnej hermeneutiky a historiografie. Právna norma, resp. právny text môže byť interpretovaný z dvoch hľadísk. Z pozície sudcu a právnika, ktorý sa pýta *čo je zákonné?* a odpoveď sa snaží nájsť v právnych predpisoch. Avšak zákony a iné právne predpisy nám môžu dávať odpovede aj na iné otázky než len *čo je zákonné?* a môžu byť prameňom poznania o historickom vývoji právneho odvetvia či právnych inštitútoch, ktoré zahŕňa, o politickej, sociálnej, kultúrnej situácii v dobe prijatia zákona, vyspelosti právneho myslenia a i úrovni právneho vedomia tej-ktorej doby. Všetky uvedené skutočnosti sú relevantné najmä v prípade, ak dochádza k tomu, že zlyhajú štandardné výkladové metódy (jazykový, logický a systematický výklad) pri obzvlášť ťažkých právnych prípadoch (tzv. *hard cases*). V týchto prípadoch sa následne sudca musí oprieť o iné výkladové metódy a úvahy, ktoré smerujú nad rámec obvyčajného právneho textu zákona. A práve tú ide do popredia teleologický a historický výklad, ktorý sa opiera v mnohom o právnú hermeneutiku. Viac vo WINTTR, ref. 10, s. 996 a nasl.

²⁷ HOLLÄNDER, ref. 3, s. 286.

v rôznych prípadoch, kontradiktórne výklady práva a právneho textu, či interpretácia judikatúry v podobe tzv. právnych viet.²⁸

Vzhľadom na skutočnosť, akú dôležitú pozíciu má osobnosť sudcu pri interpretácii a aplikácii práva,²⁹ je evidentné, že je potrebné sa venovať všetkým kľúčovým aspektom, ktoré na tieto rozhodovacie procesy vplývajú, problematiku predporozumenia nevynímajúc. Nepochybne je dôležité vnímať problematiku predporozumenia v súvislosti aj s inými kategóriami a okruhmi právnej hermeneutiky, ako napr. hermeneutický kruh, predsudok, predpoznanie a pod.

Napriek všetkému vyššie uvedenému je nutné skonštatovať, že problematike právnej hermeneutiky sa venuje len hŕstka akademikov a teoretikov, ale väčšieho ohlasu v právnej praxi sa doposiaľ nedomohla. Môže to byť spôsobené viacerými dôvodmi, ako príklad uveďme to, že právní praktici podľa niektorých teoretikov právnou hermeneutiku využívajú podvedome, najmä čo sa týka kategórii hermeneutického myslenia (predovšetkým hermeneutický kruh, predpoznanie, predporozumenie, horizont porozumenia a pod.). Avšak nebolo by oveľa prínosnejšie, ak by potenciálni sudcovia a iné osoby, ktorí budú v budúcnosti aplikovať právo, boli oboznámení už počas štúdia práva s uvedenými kategóriami, ktoré budú ovplyvňovať ich rozhodovaciu činnosť a následne budú vedieť lepšie reflektovať dôvody, prečo sa v tom-ktorom prípade tak rozhodli? Nebolo by lepšie, aby od počiatku boli upozorňovaní na problematiku predporozumenia ako subjektívneho východiska hermeneutického kruhu, ktoré môže výrazne (a to i negatívne) ovplyvňovať ich rozhodovanie? Podľa nášho názoru je potrebné na obe otázky odpovedať kladne a aj z týchto dôvodov sme za to, aby sa portfólio vyučovacích predmetov na právnických fakultách rozšírilo minimálne o *povinný* predmet venujúci sa metodológii interpretácie a aplikácie práva vo všeobecnosti (čo doposiaľ nie je na väčšine českých a slovenských právnických fakultách) a v ideálnom prípade by sa mal vyučovať osobitný predmet so zameraním na právnou hermeneutiku a osobitné pojmy hermeneutického myslenia.

²⁸ Právne vety už v súčasnosti sú zhustenou významovou formou právnych záverov prítomných v odôvodneniach rozhodnutí, ktoré je možné použiť podľa názoru nejakej súdnej autority v obdobných prípadoch. Inak povedané právne vety nám predstavujú v podstate to isté, čo v rámci precedensu jeho časť *ratio decidendi*. Avšak hermeneutické problémy vystávajú práve pri výklade týchto právnych viet, keď je pomerne ťažké ju adekvátne interpretovať, a to s ohľadom na fakt, že právna veta je len zjednodušenie skutkových i právnych skutočností prípadu, pričom často je formulovaná príliš všeobecne. Práve všeobecnosť formulácie právnych viet často mylne vyvoláva predstavu, že je možné tú-ktorú právnú vetu použiť. Dochádza tu často k zahmlievaniu, či dokonca až k skresľovaniu významu právneho záveru prezentovaného v právnej vete. Právne porozumie kľúčových častí právnych viet v ich správnom právnom i skutkovom kontexte je nesmierne dôležité nielen pre sudcov a iné osoby aplikujúce právo, ale i pre advokátov, exekútorov, notárov a iných právnikov, vykonávajúcich svoju činnosť v praxi. A právna hermeneutika predstavuje dôležitý mechanizmus, ktorý prispieva k budovaniu spomenutého správneho právneho porozumenia.

²⁹ Uveďme, že viaceré právnické školy poukazujú, že dokonca za právo je možné pokladať len to, čo ustanovia a skonštatujú súdy. Ide predovšetkým o školu amerického právneho realizmu, v rámci ktorej je kľúčový dôraz kladený na rozhodovaciu činnosť sudcov a viacerí jej predstavitelia prichádzajú s odlišnými dichotómiami práva, spomeňme, že napr. Karl Llewellyn rozlišuje *papierové* vs. *skutočné* právne pravidlá, resp. Jerome Frank odlišuje *skutočné* právo od toho *pravdepodobného*. Zákon a iné právne predpisy predstavujú len nejaké usmernenia pre súdy, ktorých sa sudcovia môžu pridržať, ale aj nemusia. Sú to však súdy a iné orgány aplikácie práva, ktoré stanovia to skutočné právo, resp. určia skutočné právne pravidlá. Viac pozri v LLEWELLYN, N. Karl. A Realistic Jurisprudence: The Next Step. In *Columbia Law Review*, Vol. 30, No. 4, 1930, resp. FRANK, Jerome. *Law and the Modern Mind*. London: Stevens & Sons Limited, 1949 (šieste vydanie).

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. Olexij M. Meteňkanyč
olexij.metenkanyc@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
Katedra teórie práva a sociálnych vied
Šafárikovo nám. 6
P.O. BOX 313
810 00 Bratislava
Slovenská republika

Kontúry židovskej otázky na Slovensku v rokoch 1945 – 1953

Michal Šmigel'

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filozofická fakulta

ABSTRAKT:

ŠMIGEL, Michal. Kontúry židovskej otázky na Slovensku v rokoch 1945 – 1953. In *Historia theoria et iuris*, 2019, roč. 11, č. 2, s. 78 – 92.

Problematica povojnového slovenského židovstva (1945 – 1953) dlhodobo sa nachádzala v tieni rozsiahleho výskumu dejín holokaustu na Slovensku. Napriek tomu prebiehajúce výskumy postupne otvárajú aj túto problematiku. Predložená štúdia si kladie za cieľ priblížiť úroveň súčasného poznania problematiky a prezentovať i zdôvodniť výsledky výskumu, založené na vlastnom zadefinovaní jednotlivých fáz, respektíve etapovitosti predmetnej otázky. V celku vyhodnotiť vládnu politiku vo vzťahu k židovskej minorite na Slovensku. Napokon poukázať na fragmenty témy, ktoré vyžadujú ďalšie bádania. V neposlednom rade prehĺbiť poznanie o tzv. malých menšinách v kontexte korektúr celkového poňatia národnostnej otázky na Slovensku (a tým aj v Československu) povojnového obdobia.

ABSTRACT:

ŠMIGEL, Michal. Outlines of the Jewish question in Slovakia in 1945 – 1953. In *Historia theoria et iuris*, 2019, Vol. 11, No. 2, p. 78 – 92.

The post-war Slovak Jewishness issue (1945 - 1953) had long been in the shadow of extensive research of the history of the Holocaust in Slovakia. Nevertheless, ongoing research is gradually opening up this issue as well. Given study depicts the level of current knowledge of the issue, presents and justifies the overall results of the research based on its own definition of each phase, i.e. stages of the issue. To generally evaluate governmental policy in relation to the Jewish minority in Slovakia. Furthermore, to point to fragments of the topic that require further research. And last but not least, to deepen the knowledge of the so-called small minorities in the context of corrections of the overall conception of nationality issue in Slovakia (and thus also in Czechoslovakia) of the post-war period.

KLÚČOVÉ SLOVA:

židovská otázka, repatriácia, antisemitizmus, židovská emigrácia, sionizmus, povojnové Slovensko.

KEYWORDS:

Jewish question, repatriation, anti-Semitism, Jewish emigration, Zionism, Slovakia after the Second World War.

ÚVOD

V období reálno-socialistického Československa výskum národnostnej otázky („kolaborantských“ menšín, resp. židovskej minority) povojnového obdobia sa prakticky nerealizoval (snáď na výnimku „ukrajinskej“ otázky aj to len v niektorých periódach) a až prevratné demokratické zmeny po roku 1989 umožnili slobodné bádanie problematík národnostných menšín. Pokiaľ hovoríme o slovenskej židovskej otázke – v 90. rokoch minulého storočia a na začiatku nového 21. storočia sa záujem slovenskej historiografie prvorado sústredil na skúmanie situácie a postavenie slovenského židovstva v období

slovenského štátu a holokaustu (1939 – 1945). Celkom pochopiteľne išlo o tému, ktorá v historickej spisbe spred roku 1989 bola takmer nedotknutá a ktorá po zbavení „okov mlčanlivosti“ výrazne zarezonovala v spoločnosti. Tragédia slovenského židovstva bola bezprecedentným javom na našom území a vyžadovala adekvátny historický prístup a nasadenie. Historici holokaustu ako I. Kamenec, E. Nižňanský, K. Hradská, L. Lipsher, J. A. Jelínek a ďalší odviedli pozoruhodný kus práce.¹ V zásade za ostatných dvadsaťpäť – tridsať rokov dejiny holokaustu „skutočne patrili a patria k najviac skúmaným oblastiam vojnového obdobia, čo má zaiste svoje opodstatnenie“.² Oproti tomu otázke povojnového židovstva (t. j. v 2. polovici 40. rokov – začiatkom 50. rokov 20. storočia) bola venovaná len okrajová pozornosť. Čiastočne bola naznačená v niektorých sumarizačných dielach,³ parciálne štúdie vychádzali len sporadicky. Nedostatok historických poznatkov suplovali predovšetkým diela slovenských a českých etnológov, resp. českých a izraelských historikov.⁴ Aj keď bol načrtnutý všeobecný rámec problematiky, ostávalo množstvo nezodpovedaných otázok okolo stavu, postavenia a situácie slovenského židovstva v povojnovom období, ich migračných tendencií atď.

Od roku 2009 sa k skúmaniu problematiky židovskej menšiny na Slovensku v povojnovom období zapojila banskobystrická katedra histórie. Išlo o systematický výskum problému trvajúci praktický dodnes.⁵ V procese rekognoskácie témy výskumníci hľadali odpovede na viaceré na začiatku nezodpovedané otázky ako napr. počet a situácia preživších Židov na Slovensku v roku 1945; výsledky repatriácie židovských osôb (zavlečených, premiestnených do zahraničia v čase vojny); občianska a majetková rehabilitácia preživších Židov; podstata a intenzita povojnového antisemitizmu na Slovensku; podnety, smer, etapy a početnosť židovskej migrácie v rokoch 1945 – 1949; československá podpora Izraela, vplyv sionizmu na slovenských Židov a migračná rovina židovského tranzitu z okolitých krajín; židovský problém v kontexte obdobia politických procesov v Československu (koniec 40. – začiatok 50. rokov); podstata a výsledky tzv. boja so sionizmom a kozmopolitizmom na Slovensku (v Československu) na začiatku 50. rokov 20. storočia atď.

Pod vplyvom pokročilosti výskumu a miery zodpovedania vyššie uvedených problémov sa postupne sformovali jednotlivé kontúry židovskej povojnovej otázky ako celku. Výsledky výskumu, publikované v množstve parciálnych štúdií a v monografickej

¹ Pozri NIŽŇANSKÝ, Eduard. Reflexia holokaustu v slovenskej historiografii. In *Holokaust ako historický a morálny problém*. Eds. Monika Vrzgulová, Daniela Richterová. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu, Úrad vlády SR, 2008, s. 156 – 171.

² HRUBOŇ, Anton. Dve dejstvá tisícok tragédií: Deportácie židov zo Slovenska v rokoch Druhej svetovej vojny (pokús o bilanciu). In ŠMIGEL, Michal – TIŠLIAR, Pavol a kol.: *Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948)*. Banská Bystrica : Belianum, 2014, s. 249.

³ SALNER, Peter. *Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou*. Bratislava : Zing Print, 2000; MLYNÁRIK, Ján. *Dejiny Židů na Slovensku*. Praha: Academia, 2005; JELÍNEK, Andrej Ješajahu. *Dávidova hviezda pod Tatrami (Židia na Slovensku v 20. storočí)*. Praha: Vydavateľstvo Jána Mlynárika, 2009; HEITLINGEROVÁ, Alena: *Ve stínu holocaustu a komunizmu. Čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha : G plus G, 2007.

⁴ Ide predovšetkým o diela a štúdie (mapujúce rôzne fragmenty problematiky) P. Salnera, R. Büchlera, A. Jelínka, G. Fatranovej, J. Svobodovej, H. Krejčovej, M. Hankovej, P. Broda, A. Heitlingerovej, S. Singerovej, P. Mešťana, A. Bitušíkovej atď.

⁵ Výskum sa realizoval za pomoci dvoch grantových projektov VEGA – „Prejavy antisemitizmu na Slovensku v povojnových rokoch 1945 – 1948“ (v rokoch 2009 – 2011) a „Židovská otázka na Slovensku v rokoch 1945 – 1953“ (v rokoch 2012 – 2015) – a to za účasti doktorandov, školených na Katedre histórie Filozofickej fakulty (predtým Fakulty humanitných vied) Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a na Spoločenskovednom ústave Slovenskej akadémie vied v Košiciach (v rámci spoločného doktorandského programu). Na riešení uvedených dvoch grantových projektoch VEGA sa podieľali: M. Šmigel, M. Kmet', K. Fremal; doktorandi: J. Šišjaková, L. Sotáková, M. Šromovský a J. Jankech.

podobe (niektorých) úspešne obhájených dizertačných prác,⁶ napokon viedli k zadefinovaniu jednotlivých fáz povojnovej židovskej otázky na Slovensku (1945 – 1953) do nasledujúcej formy: 1. fáza – repatriačná (1945 – 1947); 2. fáza – obdobie tzv. ľudového antisemitizmu (1945 – 1948); 3. fáza – emigračná (1945 – 1948/49) a 4. fáza – obdobie tzv. vládneho (politického) antisemitizmu a antisionizmu (1949 – 1953). Išlo pritom o prelínajúce sa a navzájom sa ovplyvňujúce fázy. Ich podrobnejšie charakteristiky pokúsime sa rozviesť v nasledujúcich riadkoch.

I. FÁZA – REPATRIAČNÁ (1945 – 1947)

Ukončenie bojov II. svetovej vojny na európskom kontinente bolo sprevádzané markantným problémom masívneho pohybu ľudí, ktorí práve v dôsledku vojny a z rôznych príčin sa ocitli (nútene alebo dobrovoľne) mimo domovského prostredia. Išlo dohromady o takmer 14 miliónov osôb v Európe,⁷ ktorým bol udelený medzinárodný status *Displaced person* – DP (t. j. premiestnené osoby). Uvedenú množinu ľudí tvorili aj preživší židovskí DP.

Prvotná základná starostlivosť o DP (zabezpečenie stravovania, ošatenia, zdravotnej starostlivosti a pod.) sa realizovala prostredníctvom spojeneckých vojsk a v súčinnosti s Medzinárodným Červeným krížom a UNRRA. Súčasne sa zriaďovali tábory DP za účelom kolektívnej podpory a zabráneniu živeľnej samorepatriácie. Základnú platformu následnej organizovanej repatriácie DP položila spojenecká konferencia v Jalte vo februári 1945, na ktorej ZSSR, Veľká Británia a USA sa dohodli na záväznom rámci repatriačných zmlúv (v júni 1945 pristúpilo aj Francúzsko).⁸ Prax uzatvárania bilaterálnych repatriačných zmlúv sa následne preniesla aj do iných zainteresovaných krajín a vznikla tak relatívne efektívna a legislatívnou cestou medzi jednotlivými štátmi potvrdená sieť pátrania, zhromažďovania, zotavovania a následného transportovania európskych DP do miest ich pôvodných bydlísk.

Do tohto zložitého procesu sa v miere oslobodzovania vlastného územia zapojilo aj Československo. Na čiastočne oslobodenom území republiky sa otázkami zhromažďovania neorganizovane dochádzajúcich a tranzitne prechádzajúcich skupín DP (vrátane ich naliehavej podpory) zaoberalo najprv *Repatriačné oddelenie* v správe Slovenskej národnej rady, následne *Československý ústredný repatriačný úrad v Bratislave* a pražský *Ústav pre starostlivosť o vystáhovalcov*. Plnohodnotne sa republika zaradila do priebehu európskej repatriačnej praxe v máji 1945 prostredníctvom zriadeného *Repatriačného odboru* na Ministerstve ochrany práce

⁶ V knižnej (monografickej) podobe vyšli doteraz dizertácie M. Šromovského (2015) a J. Jankecha (2016) – ŠROMOVSKÝ, Martin. *Židovská otázka na Slovensku (1945 – 1953). Kniha II. Antisemitizmus a antisionizmus v Československu (1948 – 1953)*. Banská Bystrica : Belianum, 2015; JANKECH, Juraj. *Židovská otázka na Slovensku (1945 – 1953). Kniha III. Repatriácia a emigrácia slovenského židovstva v rokoch 1945 – 1949*. Banská Bystrica : Belianum, 2017. Dizertačná práca J. Šišjakovej „Prejav antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945 – 1948“ sa toho času pripravuje do vydania (v spolupráci s M. Šmigelom) ako *Židovská otázka na Slovensku (1945 – 1953). Kniha I.* a bude publikovaná v roku 2020.

⁷ Podrobnejšie pozri JANKECH, Juraj. Povojnová repatriácia obyvateľstva v Európe v rokoch 1945 – 1947. In *Vojnová kronika*, V, 2013, č. 2, s. 23-32.

⁸ WYMAN, Mark. *DPS: Europe's Displaced Persons, 1945 – 1951*. New York : Cornell University, 1998, s. 63; ŠMIGEL, Michal. Sovietska repatriačná akcia a jej špecifiká na Slovensku (1944 – 1952). In ŠMIGEL, Michal – TIŠLIAR, Pavol et al. *Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948)*. Banská Bystrica : Belianum, 2014, s. 455.

a sociálnej starostlivosti ČSR v Prahe.⁹ Repatriačný odbor (disponujúci desiatimi oddeleniami) zastrešoval pátranie po nezvestných osobách v zahraničí, viedol registračnú a repatriačnú agendu, prevádzanie lekárskej a dezinfekčnej starostlivosti, zabezpečovanie národnostných previerok a dopravu do vlasti, vybavovanie prístrešia, poskytovanie stravy a finančnej podpory.

Podľa J. Jankecha – vo vzťahu k príslušníkovi židovskej minority, ktorý sa ocitol mimo hraníc ČSR a Slovenska – československý repatriačný proces je možné etablovať v podobe troch autonómnych, no napriek tomu nadväzujúcich etáp¹⁰:

- *anterepatriácia* – vypátranie, poskytnutie nevyhnutnej materiálnej a zdravotníckej pomoci, začlenenie do tábora DP, krajinské roztriedenie a preverenie osôb;
- *vlastná organizovaná repatriácia* – konkrétny repatriačný pohyb; preprava DP do domovského štátu, podpora */prvotná pomoc/* prostredníctvom pohraničných (príchod do vlasti) a vnútrozemských (príchod do okresu) záchytných stredísk;
- *postrepatriácia* – návrat repatrianta do pôvodného bydliska a jeho definitívne usadenie sa v ňom; periodická */druhotná/* zdravotnícka, materiálna a finančná podpora.¹¹

Celkovo v rámci československej repatriačnej akcie bolo v rokoch 1945 – 1947 do ČSR repatriovaných okolo 160 tis. osôb, z toho okolo 16 tis. tvorili židovské DP (t. j. 10 % z celkového počtu repatriantov). Počty úspešnej repatriácie židovských osôb najmä z DP táborov Poľska, Nemecka a Rakúska, cez optiku slovenského územia, dosiahli hodnotu približne 9 000 Židov (t. j. 56,25 % z československých židovských repatriantov) a 7 000 židovských repatriantov sa vrátilo do českých krajín.¹² Počet samostatne reemigrujúcich Židov nebol zdokumentovaný a zrejme nepresiahol niekoľko stoviek osôb.

Celková suma prostriedkov ČSR vynaložených na repatriáciu svojich príslušníkov v rokoch 1945 – 1947 predstavovala okolo 229,5 mil. Kčs (v roku 1945 – 149 mil., 1946 – 76 mil., 1947 – 4,5 mil.) a s príspevkom UNRRA (do apríla 1947 – 24 mil. Kčs.) predstavovala 252,5 mil. Kčs.¹³ Z pohľadu „malého“ štátu išlo bezpochyby o veľmi výrazný finančný vklad do vyrovnania sa s európskym repatriačným obdobím a s problematikou návratu židovských a nežidovských DP do vlasti (hoci to bol proces často provizórny, komplikovaný a realizujúci sa v zložitých podmienkach). Pozitívny význam tohto fenoménu tkvel predovšetkým v masívnej miere zainteresovanosti štátneho aparátu na princípoch anterepatriačnej, vlastnej oficiálno-repatriačnej, no predovšetkým postrepatriačnej starostlivosti o židovských aj nežidovských navrátilcov.¹⁴ V doterajších rozpracovaniach problematiky však miera takejto štátnej politiky a najmä štátnej pomoci premiestneným osobám bola doslova prehliadaná (zdôrazňovala sa len pomoc pre Židov z UNRRA, Červeného kríža, zahraničných židovských organizácií, domácich židovských náboženských obcí a pod.).

⁹ Národní archiv (ďalej NA) Praha, f. Ministerstvo práce a sociální péče – Repatriační odbor (ďalej MPSP-RO) 1938 – 1951 (1960), šk. 247, sign. R 1319. Přehled o vzniku repatriace, průběhu, provádění a zhodnocení.

¹⁰ JANKECH, ref. 6, s. 62-95, 231-234.

¹¹ V praxi však táto forma druhotnej podpory nie vždy bola v plnej miere zrealizovaná (závisela na viacerých faktoroch a postojoch regionálnych orgánov na Slovensku – početnosť repatriantov v okrese, rozsah vojnových škôd, rozpočtové možnosti okresu, obcí atď.).

¹² JANKECH ref. 6, s. 103-104.

¹³ NA Praha, f. MPSP-RO 1938 – 1951, šk. 247, sign. R 1319. Přehled o vzniku repatriace, průběhu, provádění a zhodnocení.

¹⁴ JANKECH, ref. 6, s. 235.

Návratom 9 000 židovských repatriantov bola tak doplnená 11 tisícová židovská komunita na Slovensku, ktorá prežila obdobie besnenia holokaustu na území oklieštenej 1. Slovenskej republiky. Tieto počty podporilo okolo 10 000 Židov, ktorí prežili na slovenskom území patriacemu v rokoch 1939 – 1945 Maďarsku. Teda celkovo v prvých rokoch po skončení 2. svetovej vojny na území Slovenska sa nachádzalo približne 30 000 preživších Židov¹⁵ (z pôvodných 136 737 evidovaných štatistikou v roku 1930, tzn. len okolo 22 %). Tento počet však v povojnovom období ani zďaleka nestagnoval. Práve naopak, v dôsledku migračných tendencií (emigrácia mimo územia Slovenska, ale aj imigrácia zo zahraničia vrátane bývalej Podkarpatskej Rusi) sa dynamicky menil a preto konštantnú hodnotu – je potrebné v tomto súhlasiť s inými autormi – prakticky nie je možné vyčíslieť.

II. FÁZA – OBDOBIE TZV. ĽUDOVÉHO ANTISEMITIZMU (1945 – 1948)

Oslobodenie Československa a koniec II. svetovej vojny však neznamenali skončenie židovských útrap na Slovensku, hoci to viacerí príslušníci slovenskej židovskej minority doslovne (aj naivne) očakávali. Práve naopak, viaceré problémy len začínali a jednotlivé okruhy negatívnych vplyvov, pôsobiace na povojnovú realitu ich opätovnej prítomnosti v spoločnosti, sa zaktivizovali priam okamžite. Povojnová doba ako obdobie sociálnej, politickej a mravnej krízy sa prejavila v plnej svojej miere a Židia opäť čelili nevraživosti.

Protižidovské nepokoje na Slovensku, ktoré vypukli už v prvých dňoch a mesiacoch po skončení II. svetovej vojny a boli jedným z charakteristických znakov povojnového vývoja v Československu, zapadali do celkovej situácie, aká vtedy existovala v európskom priestore.¹⁶ Vlna povojnového antisemitizmu výrazne zasiahla aj všetky okolité štáty,¹⁷ a to v podstatne väčšej miere ako tomu bolo v ČSR, resp. na Slovensku (tu v porovnaní s českými krajinami boli jeho konkrétne prejavy silnejšie, živelnejšie, čo bolo spôsobené aj odlišnosťami v samotných príčinách). Prítomnosťou židovských migrantov, resp. utečencov (z Poľska, Maďarska, Rumunska, Zakarpatskej Ukrajiny) však úrady ani obyvateľstvo vo všeobecnosti nebolo nadšené, a vôbec, Židia mali sťažené podmienky adaptácie sa do povojnovej spoločnosti, v ktorej sa prejavovala povojnová psychóza, administratívny chaos a rôzne problémy súvisiace so znovuzrodením republiky.

Snahy o odstraňovanie legislatívnych a administratívnych prekážok kladených pred židovských občanov a brániacich ich plnohodnotnému začleneniu sa do spoločnosti boli skomplikované prejavmi „zdola“, motivovanými subjektívnymi pohnútkami civilného obyvateľstva, berúceho „spravodlivosť“ do vlastných rúk.¹⁸ Prejavoval sa tzv. *ľudový antisemitizmus*.

¹⁵ CICHPEK – GAJRAJ, Anna. *Beyond violence. Jewish Survivors in Poland and Slovakia 1944 – 1948*. Cambridge : Cambridge University Press, 2014, s. 96. Porovnaj BUMOVÁ, Ivica. Povojnové pomery židovskej komunity na Slovensku a emigrácia Židov do Palestíny/Izraela v rokoch 1945 – 1953. In *Reflexie holokaustu*. Ed. Monika Vrzgulová. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu; Ústav etnológie SAV, 2010, s. 17.

¹⁶ LOWE, Keith. *Krutý kontinent. Európa krátko po druhej svetovej vojne*. Bratislava : Premedia, 2014, s. 218.

¹⁷ Pozri: KMEŤ, Miroslav – OTTMÁROVÁ, Bernadeta. K histórii prejavov antisemitizmu v Maďarsku v povojnovom období (1945 – 1948). In *Acta historica Neosoliensia*, 13, 2010, č. 1–2, s. 111 – 129; ŠROMOVSKÝ, Martin. Povojnový antisemitizmus v Poľsku (1945 – 1948). In *Acta historica Neosoliensia*, 16, 2013, č. 1–2, s. 170 – 192; CHUDÍŠ, Pavlo. Zakarpatskí židia v migračných procesoch medzi Československom a Sovietskym zväzom v rokoch 1945 – 1948. In *Acta historica Neosoliensia*, 19, 2016, č. 1, s. 63–77.

¹⁸ ŠIŠJAKOVÁ, Jana. *Prejavy antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Dizertačná práca. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB, 2009, s. 115–116.

Počas prvých povojnových rokov 1945 – 1948 antisemitské nálady na Slovensku boli badateľné kontinuálne, ale dajú sa vyprofilovať vlny ich zvýšeného výskytu:

- prvá väčšia vlna (*obdobie stupňujúceho sa antisemitizmu*) prebehla v prvých mesiacoch po skončení vojny (júl – september/december 1945),
- druhá (*vrcholné obdobie protižidovských vystúpení na Slovensku*) – v letných mesiacoch roka 1946,
- tretia (*obdobie doznievajúceho antisemitizmu*) – v prvej polovici roka 1947 (spojená aj s prebiehajúcim súdnym procesom s Jozefom Tisom a jeho popravou v apríli 1947¹⁹) a opätovne v auguste 1948 (ako posledné vystúpenie ľudového charakteru na Slovensku).

Čo do prejavov – väčšinou pritom išlo o osobné potýčky, rôzneho druhu výtržnosti a drobné konflikty „rasového“ charakteru (provokácie, pouličné bitky, vyhrážky, ohováranie spojené so šírením nepravdivých správ o „nekalej“ činnosti Židov); maľovanie protižidovských hesiel na verejných miestach, šírenie letákov a plagátov haniacich rasu, národnosť či náboženstvo; tzv. šepkanda, poplašné správy a tradičné antižidovské fámy; ozbrojené útoky a prepady židovského obyvateľstva; protižidovské demonštrácie a výtržnosti masovejšieho rázu.²⁰ Ojedinele sa vyskytli i závažnejšie incidenty, kedy boli priamo ohrozené životy židovských občanov, ako tomu bolo pri topolčianskom pogrome v septembri 1945²¹, pri bratislavských výtržnostiach v auguste 1946 (v čase konania partizánskeho zjazdu v Bratislave) a v auguste 1948²², resp. v prípade vražd židovských obyvateľov v okrese Snina (v obciach Nová Sedlica, Ulič, Kolbasov) v novembri – decembri roku 1945²³.

Aj keď obdobie povojnového antisemitizmu bolo dôsledkom predchádzajúcej protižidovskej propagandy a politiky slovenského štátu (1939 – 1945), napriek tomu *židovská snaha o občiansku rehabilitáciu, odškodnenie a majetkové nároky (reštitúcia majetku) stali sa hlavnými činiteľmi ľudových prejavov v spoločnosti*. Hoci sa v tomto období Židom vytýkalo mnoho – napr. mimoriadne výhody z titulu prežitého utrpenia (v tom aj postrepatriačná podpora na úkor ostatného vojnou poškodeného obyvateľstva), neprispôsobilosť a neovládanie slovenskej reči, nezáujem o obnovu krajiny a „budovateľskú prácu“, čierny obchod a šmelinárstvo, masový vstup do komunistickej strany atď.²⁴ – ako základná príčina antisemitsky motivovaných činov jednoznačne vystupuje aspekt ekonomický, resp. majetkový.

¹⁹ Slovenský národný archív, f. Povereníctvo vnútra – bezp. odbor 1945 – 1950, šk. 498. Opatrenia na zamedzenie protižidovských výtržností.

²⁰ ŠIŠJAKOVÁ, ref. 18, s. 116.

²¹ Pozri: KAMENEC, Ivan: Správa o pogrome. In *Hľadanie a blúdenie v dejinách*. Bratislava : Kalligram, 2000, s. 373 – 382; KAMENEC, Ivan. Protižidovský pogrom v Topolčanoch v septembri 1945. In *Studia historica Nitriensia*, č. 8/2000, s. 85-99; ŠIŠJAKOVÁ, Jana. „Prípad Topolčany“ – Protižidovský pogrom (nielen) z pohľadu dobových dokumentov. In *Acta historica Neosoliensia*, č. 10/2007, s. 232-240.

²² Pozri: BUMOVÁ, Ivica. Protižidovské výtržnosti v Bratislave v historickom kontexte (august 1946). In *Pamäť národa*, III, 2007, č. 3. s. 14-29; ŠMIGEL, Michal. Protižidovské výtržnosti v Bratislave v rokoch 1946 a 1948 (v kontexte povojnových prejavov antisemitizmu na Slovensku). In: *Fenomén Bratislava*. Ed. Matej Medvecký. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2011, s. 252-275.

²³ Pozri ŠMIGEL, Michal. Vraždy Židov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945 – Kolbasovská tragédia. In *Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti*. Eds. Monika Vrzgulová, Daniela Richterová. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu, Úrad vlády SR, 2008, s. 181-191; ŠMIGEL, Michal. Neobjasnené vraždy Židov v Sninskom okrese na konci roku 1945. Tragédia v Kolbasove a jej pozadie. In MARCINEKOVÁ, Jaroslava a kol. *Fragmenty židovstva (Snina a okolie)*. Snina : ELINOR, 2018, s. 61-85.

²⁴ Pozri SOTÁKOVÁ, Lucia. *Situácia a problémy slovenského židovstva v povojnových rokoch 1945 – 1948*. Dizertačná práca. Banská Bystrica : Filozofická fakulta UMB, 2014, 31-35; ŠIŠJAKOVÁ, Jana. K niektorým problémom antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In *Holokaust ako historický a morálny*

Išlo o židovský majetok, ktorý bol arizovaný a stále sa nachádzal v súkromnom vlastníctve bývalých arizátorov, resp. sa dostával pod národnú správu najmä bývalých partizánov a ostatných príslušníkov odboja a bol aj prirodzeným predmetom záujmu navrátiacich sa alebo preživších pôvodných majiteľov aj ich príbuzných. V tomto smere celkom logicky dochádzalo k najčastejším stretom a konfliktom (ako poznamenala J. Svobodová „kým v Čechách išlo skôr o získanie židovského majetku, na Slovensku – skôr o jeho udržanie v nežidovských rukách“²⁵). Konsolidácii pomerov určite neprosperovalo zdĺhavé riešenie otázky reštitúcie, hoci politickí predstavitelia si uvedomovali, že *to je skutočné ohnisko nepokojov* a stránky tlače boli spočiatku zapĺňané vyjadreniami najvyšších politických predstaviteľov o rýchlom vyriešení reštitučných záležitostí.²⁶ Najväčšiu podráždenosť v slovenskej spoločnosti zreteľne vyvolal reštitučný zákon č. 168/1946 Sb., ktorého prijatie bolo priamou príčinou nepokojov v lete 1946.²⁷ Z dôvodu reštitučných náležitostí a z istého sklamania z nenaplnených očakávaní sa vlna antisemitizmu vniesla do odbojových organizácií.²⁸ Najmarkantnejšie sa to prejavilo počas partizánskeho zjazdu v auguste 1946 v Bratislave, keď v hlavnom meste a následne aj na mnohých ďalších miestach Slovenska došlo k masovým protižidovským výtržnostiam a nepokojom.²⁹ Na Slovensku sa vytvorilo ostro nevraživé prostredie a povojnové protižidovské prejavy boli celkovo zamerané na zastrašenie minority, snahu vyvolať v jej radoch rozruch, nervozitu a neistotu, prípadne donútiť Židov k odchodu z obce, regiónu, krajiny, resp. do emigrácie.

Aké stanovisko zastávali vládne, politické a bezpečnostné orgány v tomto období? Vo všeobecnosti možno povedať, že československá vláda a ostatné úrady na vyššej štátnej úrovni, oficiálne akékoľvek antisemitské výpady proti židovskému obyvateľstvu odsudzovali a zasadzovali sa za ich prísne potrestanie. Zostalo to však len na papieri. Keď však bol potrebný rozhodný zásah, v mnohých prípadoch opatrenia neboli dostatočne razantné, bezpečnostné orgány zlyhali a aj vyjadrenia či konkrétne kroky v záujme varovného potrestania vinníkov boli prinajmenšom neadekvátne. V orgánoch štátnej správy a bezpečnosti na nižšej regionálnej úrovni sa neraz postupovalo podľa svojvôle a sympatií či antipatií miestnych zástupcov.³⁰ Napokon povojnový radikalizmus v národnostnej otázke (v jeho politickej rovine) k ľudovému antisemitizmu priam nabádal a eventuálna možnosť židovskej emigrácie bola v prostredí vládnucich elít reflektovaná pozitívne.

problém v minulosti a v súčasnosti. Eds. Monika Vrzgulová, Daniela Richterová. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu, Úrad vlády SR, 2008, s. 172-180.

²⁵ SVOBODOVÁ, Jana. Projevy antisemitizmu v českých zemích v lete 1948 – 1992. In *Emancipácia Židov – antisemitizmus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Eds. Jorg K. Hoensch, Stanislav Biman, Ľubomír Lipták. Bratislava 1999, s. 194. Porovnaj JELINEK, Yeshayahu. The Jews in Slovakia: 1945 – 1949. In DAGAN, Avigdor et al.: *The Jews of Czechoslovakia. Historical studies and surveys. Volume III*. Philadelphia; New York : The Jewish Publication Society in America; Society for the History of Czechoslovak Jews, 1984, s. 533.

²⁶ SOTÁKOVÁ, Lucia. Rok 1947 a židovská komunita v Československu. In: SYRNÝ, Marek a kol.: *Slovensko a Európa v roku 1947*. Banská Bystrica : MSNP, 2018, s. 216-219.

²⁷ ŠIŠJAKOVÁ, ref. 18, s. 36 – 39; SOTÁKOVÁ, Lucia. Reštitúcie židovského majetku v rokoch 1945 – 1946. In *Acta Facultatis Humanisticae Universitatis Matthiae Belii Neosoliensis : historické vedy, filozofia a etika*. Banská Bystrica : FHV UMB, 2010, s. 78-87.

²⁸ ŠMIGEL, Michal. Prejavy antisemitizmu v odbojových zložkách na Slovensku v povojnových rokoch 1945 – 1947. In *Partizáni a Slovensko*. Eds. Anton Hruboň, Juraj Krištofik, Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 263-282.

²⁹ Pozri: BUMOVÁ, ref. 22, s. 14-29; ŠMIGEL, ref. 22, 252-275.

³⁰ ŠIŠJAKOVÁ, ref. 18, s. 117.

Napriek všetkému židovstvo na Slovensku sa pomocou štátnej postrepatriačnej podpory (vyznačujúcej sa poskytovaním, resp. sprostredkovaním domácich aj zahraničných finančných a materiálnych zdrojov), židovských náboženských obcí, domácich i zahraničných židovských organizácií, ktoré zastupovali jeho záujmy, v porovnaní s okolitými krajinami pomerne rýchlo v rámci možností skonsolidovalo³¹ (aj čo sa týka sociálnej úrovne – a práve to „bilo do očí“ väčšinovému obyvateľstvu). Nie všetci Židia sa však z titulu prežitého utrpenia a povojnovej reality dokázali začleniť do spoločnosti. V podstate – ako svojho času poznamenal P. Salner³² – slovenskí Židia (dodajme ako aj celkovo európski Židia) stáli v prvých povojnových rokoch pred rozhodnutím, buď *sa držať židovských tradícií* so všetkým, čo k nim prináleží (hoci napr. náboženstvo už nebolo hlavným prvkom, čo Židov po vojne spájalo), buď *sa postupne asimilovať* (v tomto smere vystupuje do popredia fenomén poslovenčovania si mien v procese celkovej slovakizácie) alebo *(e)migrovať* (t. j. migrovať z rurálneho do mestského prostredia, ktoré zabezpečovalo väčšiu anonymitu; migrovať do českých krajín alebo emigrovať do zahraničia/zámoria, resp. do Palestíny/Izraela).

III. FÁZA – EMIGRAČNÁ (1945 – 1948/49)

Pozitívny vzťah k židovskej emigrácii z pohľadu československej vlády sa postupne naplňoval v dvoch rovinách – na jednej strane (z vnútropolitického pohľadu) išlo o úbytok menšinového obyvateľstva, naplňajúci povojnovú doktrínu etnicky homogénneho štátu Čechov a Slovákov zbaveného minoritných spoločenstiev (v tomto smere sa očakávalo aj zmiernenie protižidovských nálad v spoločnosti), na strane druhej (zo zahraničnopolitického pohľadu) išlo o podporu vo veci sionistických tendencií v Palestíne a vzniku nezávislého štátu Izrael (14. mája 1948).

Celková podpora ČSR bola spočiatku vo vzťahu k sionistom a Izraelu skutočne výrazná. Pohybovala sa v troch rovinách: *diplomatickej, vojenskej* – z pohľadu emigrácie Židov z ČSR, resp. zo Slovenska aj v tej najdôležitejšej – *migračnej*.³³ Pritom najzásadnejšou oblasťou, v ktorej sa prezentoval československý vplyv na pozitívne posuny v záležitosti izraelskej samostatnosti a jej prehlbovania, bola totiž ústretovosť československej vlády v migračnom smere, prejavujúcom sa na dvoch úrovniach:

- *v otázkach povojnového židovského tranzitu z Poľska a z Maďarska (1945 – 1949)*³⁴,
- *v rámci vlastnej židovskej emigrácie z republiky (1945 – 1949).*

Cez ČSR prešlo len oficiálnym zdokumentovaným spôsobom v rokoch 1945 – 1949 približne 116 574 Židov z Poľska a minimálne 19 000 Židov z Maďarska³⁵ (početnosť

³¹ Pozri SOTÁKOVÁ, Lucia. Židia v povojnovom Slovensku – medzi integráciou a odmietaním. In *Vojnová kronika*, 3, 2014, č. 2, s. 24 – 37. Porovnaj KORČOK, Martin. Postavenie Židov na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In *Acta Judaica Slovaca* 20. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2014, s. 98-124.

³² SALNER, ref. 3, s. 149.

³³ JANKECH, Juraj. Československo a Izrael v druhej polovici štyridsiatych rokov : emigrácia priateľstva? In *Promýšlet Evropu dvacátého století : konflikty beze zbraní*. Brno : Matice moravská, 2015, s. 113-126.

³⁴ Pozri: ALEKSIUN-MĄDRZAK, Natalia. Nielegalna emigracja Żydów z Polski w latach 1945-1947. In *Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego*, č. 4/1995, s. 67 – 90. FRIEDL, Jiří. Returning home and Leaving for Freedom. The Role of Czechoslovakia during the Migrations of Polish Citizens from 1945 to 1948. In ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica at al. *Resettlement and Extermination of the Populations. A Syndrome of Modern History*. Praha : Historický Ústav, 2015, s. 525-537; BÜCHLER, Robert, Y. Ilegalná emigrácia Židov z Maďarska do Izraela v roku 1949 z hľadiska československých bezpečnostných orgánov. In *Soudobé dějiny*, III, 1996, č. 2-3, s. 264-270.

³⁵ JANKECH, ref. 6, s. 188.

židovského tranzitu zo Zakarpatskej Ukrajiny doposiaľ nebola vyčíslená, keďže sa realizoval ilegálne)³⁶, pričom najčastejšie sa ich púť opätovne dočasne končila v DP táboroch spojeneckých okupačných zón v Rakúsku a Nemecku.

Masový priebeh židovského tranzitu československým územím si vyžadoval ďalšie nemalé prostriedky z československého rozpočtu – 40 143 500 Kčs, potrebné na finančné krytie a priamu dopravnú logistiku tranzitnej akcie. Slovenská časť spoločnej republiky svoje výdavky spojené s poľskou aj maďarskou podobou tranzitu stanovila (za obdobie od 1. júna 1945 do 31. decembra 1947) v sume 5 365 602 Kčs.³⁷ V zásade bol to nezanedbateľný vklad do dejín európskeho židovského vysťahovalectva povojnového obdobia. Diskutabilné ale zostáva – nakoľko išlo o nevyhnutnú „nechcenú“ finančnú pomoc, ktorá sa zrodila na podkladoch stroskotaných bilaterálnych dohovorov o ich refundácii a nakoľko o prirodzený nezištný záujem o pozitívnejší vývoj európskej židovskej otázky.³⁸ V každom prípade tranzitný prechod zahraničných Židov cez územie ČSR v tomto období mal na slovenských Židov takisto „proemigračný“ vplyv. Dovolíme si dokonca tvrdiť – zapôsobil ako *významný psychologický efekt*, ktorý v kombinácii s ďalšími domácimi faktormi napokon spustil masovosť vlastnej emigrácie Židov z Československa. Početné aspekty emigračných tendencií totiž vytvorili mozaiku eventualít, vplyvov a tlakov, v intenciách ktorých sa Židia, túžiaci po revitalizácii vlastnej existencie, rozhodli ČSR, resp. Slovensko (či už nadobro alebo hoci dočasne) opustiť.

Emigráciu slovenských Židov je možné rozdeliť do dvoch vln. Prvá, ktorá sa uskutočnila v rokoch 1945 – 1947, mala miernejší priebeh a v hlavnej miere smerovala do zahraničia/zámoria (popri vnútornej migrácii do západnej časti republiky a slabému vysťahovalectvu do Palestíny). Druhú vlnu z rokov 1948 – 1949 je možné označiť za kulmináčne obdobie a smerovala prioritne do Izraela.³⁹ V zásade štruktúra slovenskej židovskej emigrácie sa výrazne nelíšila od českej, hoci kvantitatívne bola mohutnejšia (zo Slovenska sa vysťahovalo celkovo okolo 17 684 Židov (z počtu 30 tis. osôb), kým z českých krajín len 10 957 Židov (z počtu 40 tis. osôb). Inak povedané, kým zo Slovenska emigroval každý druhý židovský preživší, tak v prípade českých krajín emigroval každý štvrtý Žid.

Tab. 1. Emigračné vlny Židov zo Slovenska a českých krajín v rokoch 1945 – 1949⁴⁰

³⁶ Na území bývalej Podkarpatskej Rusi (Zakarpatskej Ukrajiny) holokaust prežilo okolo 8,5 tis. židov. Po návrate židovských DP sa ich počet v povojnových rokoch pohyboval na úrovni od 12 do 25 tis. osôb (CHUDIŠ, P.: Zakarpatskí židia v migračných procesoch medzi Československom a Sovietskym zväzom v rokoch 1945 – 1948, s. 63 – 64). Viacero židovských preživších, po uvedomení si rozsahu likvidácie židovstva v regióne ihneď odchádzali cez hranice na Západ. Podľa odhadov niektorých historikov – v období od júla do konca septembra 1945 (kedy soviety uzavreli hranicu) Zakarpatsko opustilo okolo 15 tis. židov. Niektorí odchádzali do Rumunska a Maďarska, avšak väčšina sa snažila dostať do Československa, či už v ilegálnej alebo legálnej forme (pokúšala sa predovšetkým optovať československé občianstvo v rámci československo-sovietskej opcie a vzájomného presídlenia obyvateľstva v rokoch 1945 – 1946). Nelegálna emigrácia židov zo Zakarpatska prebiehala aj v nasledujúcich rokoch. Vid': ЕЛИНЕК, Йешаягу А. *Карпатская диаспора. Евреи Подкарпатской Руси и Мукачева (1848 – 1948)*. Ужгород: Издательство В. Падяка, 2010, s. 405.

³⁷ NA Praha, f. MPSP-RO 1938 – 1951, šk. 757, sign. VIIa 3123. Nezdařená repatriace; sign. R 5122. Celkové vyúčtovanie nákladov nezdařenej repatriáčnej akcie vykonávanej na Slovensku od 1. 6. 1945 do 31. 12. 1947.

³⁸ JANKECH, ref. 6, s. 173-188.

³⁹ Pozri JANKECH, Juraj. Emigrácia Židov zo Slovenska (1945 – 1949) v československom kontexte. In ŠMIGEL, Michal – TIŠLIAR, Pavol a kol.: *Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948)*. Banská Bystrica : Belianum, 2014, s. 589-614.

⁴⁰ Zdroj tabuliek č. 1 a č. 2: JANKECH, ref. 6, s. 222-223.

Emigračné vlny Židov zo Slovenska	Počet a smer emigrácie	Počet a smer emigrácie	Emigračné vlny Židov z českých krajín
I. vlna: 1945 – 1947 6700 emigrantov	1500 do českých krajín		I. vlna: 1945 – 1947 4105 emigrantov
	4000 do zahraničia mimo Palestíny	3000 do zahraničia mimo Palestíny	
	1200 do Palestíny	1105 do Palestíny	
II. vlna: 1948 – 1949 10 984 emigrantov	1000 do zahraničia mimo Izraela	1000 do zahraničia mimo Izraela	II. vlna: 1948 – 1949 6852 emigrantov
	9984 do Izraela	5852 do Izraela	
Spolu 1945 – 1949	17 684 emigrantov	10 957 emigrantov	Spolu 1945 – 1949

Na druhej strane však už len samotný fakt, že prvá menej početná emigračná vlna Židov zo Slovenska (1945 – 1947), prebiehajúca v období eskalácie ľudového antisemitizmu, nevedla (v porovnaní s nasledujúcou vlnou) k zásadnému emigračnému úbytku Židov z krajiny a jej nárast bol zaznamenaný až v druhej vystaňovaleckej vlne (1948 – 1949), svedčí o menšom vplyve súboru týchto negatív na repatriantov, než sa doteraz mohlo zdať. Antisemitizmus tak v slovenskom prípade zrejme skutočne nebol hlavným (a toľko už nie jediným) impulzom židovskej emigrácie. Uvedené zistenie preto v podstate popiera, resp. poopravuje pertraktovanú tézu (najmä) židovských autorov (napríklad A. Jelínka) o tom, že pod vplyvom narastajúceho marazmu, sa už čoskoro v najrýchlejšom možnom čase, rozhodla tunajšie pomery opustiť markantná časť z povojnového prítomných Židov na Slovensku.⁴¹

Pri pohľade na rozmery slovenskej židovskej emigrácie – je tak pomerne evidentné, že rozhodujúcim determinantom vystaňovalectva Židov zo Slovenska boli skôr prvky medzinárodného kontextu, týkajúce sa vzniku samostatného štátu Izrael (do čoho je potrebné zaradiť aj psychologickú inšpiráciu tranzitom), aktívne republikové sionistické podhubie (operujúce v ovzduší zrejmých sionistických myšlienok) a v súvislosti s tým samozrejme tiež aj (individuálna) miera domácich existenčných problémov v oblasti občianstva, reštitúcie majetku, práce, negatívnych sociálnych kontaktov a antisemitských nálad spoločnosti – v súčte predstavujúcich tzv. postrepatriačné rozčarovanie (týmto je možné nazerať na súvis repatriácie a emigrácie u časti Židov ako na spätné vektory).⁴²

⁴¹ JELÍNEK, Yeshayahu A. Zachráň sa, kto môžeš. Židia na Slovensku v rokoch 1944 – 1950: poznámky a úvahy. In *Acta Judaica Slovaca 4*. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 1998, s. 91-119.

⁴² JANKECH, ref. 6, s. 237-238.

Tab. 2. Emigrácia Židov z Československa v rokoch 1945 – 1949

Časť ČSR	Počet Židov	I. emigračná vlna	II. emigračná vlna	Spolu v rokoch 1945 – 1949	%
Slovensko	30 000	5 200 (6 700)*	10 984	16 184 (17 684)*	54,0 59,0*
České krajiny	40 000	4 105	6 852	10 957	27,4
Spolu za ČSR	70 000	9 305	17 836	27 141	38,8
Z toho mimo Palestíny/Izraela		7 000	2 000	9 000	33,2
Z toho do Palestíny/Izraela		2 305	15 836	18 141	66,8

* Z pohľadu Slovenska celkový údaj zahŕňajúci aj 1 500 slovenských Židov, ktorí v prvej migračnej vlne (1945 – 1947) sa presťahovali do západnej časti republiky – českých krajín.

Po emigrácii v rokoch 1945 – 1949 celkovo cca 27 141 Židov z Československa (38,8 % z ich celkového počtu 70 tis. osôb), tak na území republiky zostalo 42 859 Židov (t. j. 61,2 %). Na Slovensku po emigrácii cca 17 684 Židov – 59 % z ich celkového počtu (t. j. vrátane 1 500, ktorí sa v rámci vnútroštátnej migrácie presunuli do českých krajín), zostalo 12 316 Židov, t. j. 41 % z ich celkového počtu neemigrovalo. Na ich prítomnosť tak zrejme nezapôsobila medzinárodná „proizraelská“ situácia, ani sionisticko-postrepatriačné vplyvy, keďže išlo v podstate už o celkom „silno“ asimilované osoby. Nie je preto možné o židovských emigrantoch zo Slovenska hovoriť ako o dvoch tretinách z celkového slovenského počtu minority, ale „iba“ ako o nadpolovičnej väčšine z tohto počtu. Napriek tomu, z celkového súčtu cca 27 141 židovských emigrantov z celej ČSR tvorili slovenskí židovskí emigranti takmer 60 % časť tohto celku.

Obrat v oficiálnom vzťahu k židovským emigrantom zo strany štátu nastal postupne a bol logickým vyústením markantného vplyvu ZSSR na Československo. V kontexte nastupujúcej a prehlbujúcej sa studenej vojny to viedlo aj k niektorým sprísneným pravidlám, komplikujúcim realizáciu židovskej emigrácie z ČSR, resp. zo Slovenska v postupne sa uzatvárajúcom (až nakoniec celkom uzavretom) sovietskom bloku. Emigračné žiadosti Židov začali byť dôkladne preverované a súviseli s potrebou zamedzenia „rozvratnej špionážnej činnosti“ týchto osôb v zahraničí, navyše predznamenovali aj vzostup antisionistických tendencií v komunistickom Československu. Zároveň s tým sa však vládnuca Komunistická strana Československa (KSČ) zasadzovala o udržanie časti židovskej inteligencie, študentstva, odborníkov v priemysle, zdravotníckeho personálu a pod., keďže v predchádzajúcich masových emigračných vlnách sa vyskytol ich razantný úbytok.⁴³ Z tohto dôvodu sa počet židovských emigrantov v prvej polovici 50. rokov pohyboval už len v rozmere stoviek a nie v tisíckach vystáňovaných ako tomu bolo na konci 40. rokov 20. storočia.⁴⁴

IV. FÁZA – OBDOBIE TZV. VLÁDNEHO (POLITICKÉHO) ANTISEMITIZMU A ANTISIONIZMU (1949 – 1953)

Komunistický prevrat v Československu vo februári 1948 znamenal celkovú podriadenosť republiky politike Sovietskeho zväzu. Na druhej strane jej oneskorené

⁴³ JANKECH, ref. 6, s. 238 – 239.

⁴⁴ ŠROMOVSKÝ, ref. 6, s. 67 – 79.

(oproti ostatným socialistickým krajinám) začlenenie do sústavy sovietskych satelitov sa odrazilo aj v oneskorených reakciách na procesy prebiehajúce v bloku. Nová vlna antisemitského ovzdušia zastieraná bojom proti sionistickému hnutiu a štátu Izrael, sa rozšírila zo Sovietskeho zväzu do ČSR až v priebehu roka 1949.⁴⁵ Predchádzal tomu zmenený postoj Moskvy k Izraelu a na obrátkach naberajúca studená vojna. Navyše, ako už bolo spomínané, sovietsky blok sa uzatváral. V tejto situácii celkom prirodzene došlo aj k zmene postoja ČSR v otázke pomoci Izraelu a židovskej emigrácie ako aj tzv. viditeľným Židom v krajine.

V zásade je možné konštatovať, že od roku 1949 v Československu dochádza k prerodu antisemitizmu ľudového (z rokov 1945 – 1948) na vládny, resp. politický antisemitizmus (1949 – 1953). Bol charakteristický a uskutočňoval sa pod zámienkou boja proti sionizmu a kozmopolitizmu, pod zámienkou hľadania vnútorného nepriateľa v strane v procese vnútropolitického boja o moc a v snahe o „nacionalizáciu“ a proletarizáciu režimu a strany.

Sovietsko-izraelská roztržka (1949) ovplyvnila osud sionistických organizácií a židovských organizácií s kontaktmi na Západe. Ich činnosť bola ukončená v ZSSR a jeho satelitoch na konci roku 1948 – v prvej polovici roka 1949. Z vyššie uvedených dôvodov Československo predstavovalo výnimku (napr. Jointu bola zakázaná činnosť až v januári 1950, sionistické organizácie pôsobili v krajine až do jari – leta 1951). Podobne od konca roka 1948 do polovice roka 1949 dochádzalo v sovietskom bloku k obmedzovaniu emigrácie Židov do Izraela. ČSR však opäť tvorila výnimku, keďže práve v tomto období vrcholila v republike hromadná emigrácia do Izraela a dobiehal židovský tranzit z okolitých štátov (na čo sa vzniesla aj patričná kritika socialistických susedov). Na jeseň 1951 už bola emigrácia Židov do Izraela zastavená prakticky vo všetkých krajinách sovietskeho bloku. Vo väčšine krajín začínala kampaň, ktorá bola oficiálne vedená ako boj proti sionizmu, mnohé jej prejavy však vykazovali zjavný antisemitizmus.⁴⁶

Popri tom v ZSSR a súčasne aj v jeho satelitoch prebiehal v tomto období vnútrostranícky boj o moc. Viedol sa pod zámienkou hľadania vnútorného nepriateľa v strane od sovietsko-juhoslovanskej roztržky (1948). V komunistickom Maďarsku sa jeho obeťou stal minister zahraničia László Rajk (v procese s ním sa po prvý raz v sovietskom bloku objavili obvinenia voči sionizmu ako nepriateľskému hnutiu). V ČSR vyvrcholilo hľadanie vnútorného nepriateľa v strane vo vykonštruovanom procese s generálnym tajomníkom Ústredného výboru KSČ Rudolfom Slánskym a spol. (1951 – 1952). Tento proces sa už zreteľne niesol v antisemitskom a antisionistickom duchu (zo 14 obžalovaných len 3 nemali židovský pôvod). Bol vedený pod taktovkou sovietskych poradcov pôsobiacich v československej Bezpečnosti (podľa veľavravného hesla: „Každý žid je sionista a každý sionista je špión“⁴⁷) a jeho chronológia kopírovala moskovský politický proces s funkcionármi Židovského antifašistického výboru.

Proces so Slánskym a spol. sprevádzala mohutná kampaň v tlači (od novembri 1951), charakteristická označovaním osôb židovského pôvodu za potenciálnych kozmopolitov a sionistov. Zintenzívnilo sa publikovanie článkov namierených celkovo proti sionizmu a štátu Izrael. Kozmopolitizmus sa začal spájať so sionizmom, „židovskými kapitalistami“ či „západným imperializmom“ a vykresľoval sa ako hrozba pre existenciu

⁴⁵ Podrobnejšie MEYER, Peter – WEINRYB, Bernard – DUSCHINSKY, Eugen – SYLVAIN, Nicolas. *The Jews in the Soviet Satellites*. Syracuse : Syracuse University Press, 1953.

⁴⁶ ŠROMOVSKÝ Martin. The attitude of the government towards the Jewish question in Czechoslovakia during 1945–1953. In *East European History*, 3, 2016, is. 1, pp. 29–31.

⁴⁷ ŠMOK, Martin. Každý Žid je sionista a každý sionista je špión! (Příběh distribuce sociálních podpor). In *Paměť a dějiny*, 5, 2011, č. 4, s. 29.

„ľudovodemokratického“ režimu. Tlač bola v tomto smere plná absurdít, zobrazujúc spoluprácu dvoch úplne odlišných ideových svetov – národného (sionizmus) a nadnárodného (kozmpolitizmus). Takáto mediálna kampaň nemohla vyvolať medzi bežným obyvateľstvom nič iné ako ďalšiu vlnu antisemitizmu, ktorá našťastie neprerástla v otvorené protižidovské nepokoje, ale mala zväčša verbálny charakter. A hoci vládna moc nemala záujem na vyvolaní antisemitizmu medzi obyvateľstvom, svojím konaním to však nepriamo spôsobila.⁴⁸

Proces so Slánskym následne spustil aj tzv. vedľajšie procesy (je možné ich označiť za *procesy s antisemitickým podtónom*), ktoré v Československu prebiehali v rokoch 1953 – 1954 a zasiahli funkcionárov židovského pôvodu, izraelských štátnych príslušníkov, vedúcich predstaviteľov židovských náboženských obcí a pracovníkov Bezpečnosti (napr. proces s funkcionármi sionistických organizácií, procesy s pracovníkmi Štátnej bezpečnosti, Povereníctva vnútra atď.). Na pojednávaniach sa opakovali obvinenia zo Slánskeho procesu, zdôrazňovali sa pokusy o rozbitie komunistického režimu v republike, poškodzovanie jeho hospodárstva, stability, záujmov atď.⁴⁹

Je paradoxom, že obeťami antisemitizmu (antisionizmu) v ČSR na začiatku 50. rokov boli predovšetkým tí, ktorí sa väčšinou už za Židov nepovažovali. Protižidovské čistky v ČSR boli totiž – podobne ako aj v ostatných krajinách sovietskeho bloku – *snahou o „nacionalizáciu“ komunistického režimu*. Je faktom, že mnohí z vysokých komunistických funkcionárov v krajinách východného bloku (vrátane ČSR) mali židovské korene a majoritné obyvateľstvo zväčša akceptovalo rovnicu „Žid rovná sa komunista“, resp. komunizmus spájala so „židobolševizmom“, čo si takpovediac „žiadalo“ – z politického uhla pohľadu – razantný zásah v rámci „očisty“ mena strany. Čistky boli teda vítanou príležitosťou proletarizovať stranu a štát. Začiatkom 50. rokov dospievala nová generácia kádrov robotníckeho pôvodu a „starí“ komunisti židovského pôvodu pre nich predstavovali v istom zmysle prekážku. Ďalším faktorom, prečo boli za obeť vyberané osoby židovského pôvodu, boli hospodárske ťažkosti, s ktorými ľudové demokracie zápasil začiatkom 50. rokov (a Židia boli opäť ľahkým obetným baránkom).⁵⁰

Čo sa týka židovského obyvateľstva Slovenska, resp. Československa, tí sa s vlnou nového politického antisemitizmu vyrovnávali podobne ako v minulosti. Už aj tak malé množstvo Židov, ktoré v republike ostalo po emigračných vlnách z rokov 1945 – 1949, sa pridávalo k tým „neviditeľným“ Židom,⁵¹ čo sa už skôr rozhodli pre zatajenie svojho židovského pôvodu alebo sa asimilovali. Naopak, práve skupina „politicky viditeľných“, t. j. komunistov židovského pôvodu, determinovala vnímanie židovstva ako celku.

Na „neviditeľnosť“ židovského etnika na Slovensku jasne poukázali už výsledky sčítania obyvateľstva v republike v roku 1950. K židovskej národnosti na Slovensku sa vtedy prihlásilo len 307 osôb a k izraelitskému náboženstvu len 7 476 osôb,⁵² hoci reálne v roku 1949 sa v krajine nachádzalo minimálne 12 000 slovenských Židov, ktorí

⁴⁸ ŠROMOVSKÝ Martin. Vlna antisemitizmu v Československu vyvolaná politickým procesom s Rudolfom Slánskym a spol. In *Človek a spoločnosť* [online], 2015, roč. 18, č. 2, s. 61-67. Dostupné na internete: <<http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-18-rok-2015/2/studie-a-clanky/vlna-antisemitizmu-v-ceskoslovensku-vyvolana-politickym-procesom-s-rudolfom-slanskym-a-spol/>>

⁴⁹ Podrobnejšie pozri ŠROMOVSKÝ, ref. 6, s. 124-155.

⁵⁰ ŠROMOVSKÝ, ref. 6, s. 169-170.

⁵¹ Pozri: SALNER, Peter. „Viditeľní“ a „neviditeľní“ Židia v slovenskej spoločnosti po roku 1945. In *Acta Judaica Slovaca 4*. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 1998, s. 121-133; BITUŠÍKOVÁ, Alexandra. Ako ďalej? Židovská identita 1945-52. In *Acta Judaica Slovaca 4*. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 1998, s. 187-192.

⁵² *Sčítání lidu a soupis domů v republice Československé ke dni 1. 3. 1950. Díl 1*. Praha: Státní úřad statistický, 1958, tab. 13, s. 6.

neemigrovali. Inými slovami viac ako polovica židovských obyvateľov Slovenska dôrazne utajovala svoj pôvod, resp. od židovstva sa dištancovala.

ZÁVER

Politiku vlády voči židovskej menšine na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 nie je možné označiť inak ako dvojkoľajná politika, a to bez rozdielu či išlo o režim riadenej demokracie (1945 – 1948) alebo komunistický režim v Československu (1948 – 1953). Na jednej strane sa podporovala repatriácia Židov do vlasti a bola realizovaná postrepatričná pomoc a starostlivosť o preživších Židov, v smere konsolidácie minority sa tolerovala aj činnosť židovských domácich a zahraničných organizácií. Na druhej strane vláda nebola schopná promptne vyriešiť problémy s národnosťou a štátnym občianstvom Židov (pred vojnou sa hlásiacich k nemeckej a maďarskej národnosti) a nemala záujem o židovských optantov z odstúpenej podkarpatskej Rusi. Občianska rehabilitácia, odškodnenie a majetkové nároky Židov (reštitúcia majetku) na Slovensku sa nezrealizovali. Malo účinnými boli aj opatrenia na potlačenie protižidovských nálad v spoločnosti a chabým bolo aj potrestanie samotných vinníkov. Hoci sa v priaznivom svetle realizovala podpora zahraničného židovského tranzitu, tolerovala sa činnosť sionistických organizácií a podporovala sa emigrácia vlastných Židov, v skutočnosti sledoval sa tým odliv príslušníkov minority (v rámci procesu homogenizácie spoločnosti) a očakávalo sa upokojenie pomerov na Slovensku (najmä v majetkovoprávnej oblasti). Po presadení sa komunistického režimu v Československu v roku 1948 na prvý pohľad národnostný problém zdaniteľne zaniká, resp. sa potláča do úzadia a kontúry slovenského židovského problému naberajú celorepublikový ráz. Ale aj v tomto období stalinistického Československa (1948 – 1953) pokračuje dvojkoľajnosť politiky – neguje sa „viditeľné“ (t. j. spoločensky činné) židovstvo bez zásahov do prostredia radových a spoločensky „neviditeľných“ Židov, o ktorých mocenské štruktúry štátu nejavili záujem.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

doc. PhDr. Michal Šmigel', PhD.

michal.smigel@umb.sk

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Filozofická fakulta

Katedra histórie

Tajovského 40

974 01 Banská Bystrica

RECENZIE

LANCZOVÁ, Ingrid. Dejiny právnej úpravy rozvodov na území Slovenska. Praha: Leges, 2018, 160 s.

Iva Dudášová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Ingrid Lanczová pôsobí na Katedre dejín práva Trnavskej univerzity v Trnave a zameriava sa okrem iného aj na rodinné právo a jeho vývoj na území Slovenska. Na túto oblasť sa zameriava aj recenzovaná vedecká monografia, ktorú jej v roku 2018 vydalo vydavateľstvo Leges. Ako autorka sama uvádza v úvode a najmä v závere monografie, cieľom publikácie je priblížiť dejiny právnej úpravy rozvodov na území Slovenska s bližším zameraním na zmeny v rozvodových dôvodoch, ktoré viedli až k súčasnému jedinému rozvodovému dôvodu slovenskej právnej úprave, k rozvratu manželstva. Autorka v publikácii taktiež zvažila možnú a prípadne prospešnú zmenu súčasnej rozvodovej právnej úpravy.

Hneď v úvode autorka uvádza literatúru, ktorá predstavuje preskúmanú oblasť v danej tematike a vyjadruje svoju snahu o nadviazanie na doterajšie práce, najmä na tie najnovšie z pera Miriam Laclavíkovovej alebo Ivany Šoškovej. Vo vzťahu k vlastnej monografii autorka zdôvodnila relevantnosť novej publikácie a jej potenciálny prínos pre akademickú obec tým, že poznanie právneho vývoja rozvodov môže pomôcť pri porozumení problematiky rozvodov a ich prípadného právneho posunu smerom k iným európskym právnym úpravám, ktoré sú mnohými odborníkmi označované za progresívnejšie, najmä v zavedení konsenzuálneho rozmeru rozvodov. Komparatívny rozmer monografie je bezpochyby obohacujúci.

Monografia je členená do štyroch hlavných kapitol, ktoré popisujú chronologicky právnu úpravu platnú (nielen, ale primárne) na území Slovenska v ucelených častiach, počnúc koncom 19. storočia až po súčasnosť. Druhá línia členenia sa sústreďuje na dva veľké rozvodové dôvody, vývoj ich významu a existencie v právnej úprave. Prvé dve kapitoly monografie sledujú veľké politické udalosti a z nich vyplývajúce zmeny právnych úprav týkajúcich sa rodinného práva. Následne, 3. a 4. kapitola sa zameriavajú na samotné dominantné rozvodové dôvody: neprekonateľný odpor a rozvrat manželstva. Prvá časť monografie, Rozvody v uhorskej a rakúskej právnej kultúre konca 19. a začiatku 20. storočia, sa zameriava primárne na predstavenie kľúčového zák. čl. XXXI/1894 o manželskom práve a na dôvody a okolnosti jeho prijatia a na úpravy rozvodu. Nasleduje rozbor manželskej novely z roku 1919 a vzájomné porovnanie týchto noriem z hľadiska úpravy zániku manželstva. Neprekonateľný odpor a rozvrat manželstva, ich vzájomný vzťah ako prominentných rozvodových dôvodov a vzájomný vzťah k iným historickým rozvodovým dôvodom sú predmetom ďalšieho skúmania.

V rámci práce je vhodné vyzdvihnúť viacero pozitív, ktoré by sme usporiadali do štyroch bodov. Monografia je v prvom rade popretkávaná dobovými grafikami, obrázkami dobových novín (ktoré sa nevyužívajú len za účelom rozbitia jednoliateho textu, ale aj na prácu s informáciami, ktoré obsahujú, napríklad odkaz na zahraničné periodikum *The Tablet*). V druhom rade je potrebné vyzdvihnúť prácu a odkazy na významné občianske kódexy (ABGB, BGB, Code Civil), ktoré boli inšpiráciou pre právnu úpravu na území Slovenska a autorka umožnila predstaviť širší kontext pre spracovanie predmetu skúmania. Napomáhajú dotvoriť nielen širší rámec chápania a porozumenia pre čitateľa monografie, ale aj kvalitný základ pre prípadné ďalšie skúmanie problematiky rozvodov v optike komparatistiky. Nejedná sa pritom o jednoduché odkazy, očividná je autorkina hlboká práca so zahraničnou literatúrou (maďarskou, anglickou a nemeckou) a bohato uvedenou (aj cudzojazyčnou) judikatúrou. V treťom rade, autorka na viacerých miestach monografie cielene pracuje s teoretickými pojmami právnej vedy, akými sú napríklad absolútne a relatívne rozvodové dôvody, generálne a špeciálne normy, a sama prichádza s prínosom ďalšej čiastkovej klasifikácie. V neposlednom rade autorka rieši aj dopad právnej úpravy na spoločnosť, vždy zohľadňuje jej prijatie, zo strany

spoločnosti, dôležitých hráčov v spoločnosti akým je napríklad cirkev, poukazuje na vnímané a poukazované nedostatky zo strany právnických akademikov (ich citovaním) a sudcov a sama na ne logicky reaguje. Vďaka tomu nie je monografia len suchým vymenovaním a analýzou právnej úpravy, ale predstavuje aj logickú a fundovanú reakciu a polemiku k niektorým argumentom. Autorka poukazuje v rámci reakcií spoločnosti na rôzne právne úpravy (napriek primárnemu cieľu priblížiť zmeny právnej úpravy rozvodov na území Slovenska, nechýba ani podrobný rozbor rozvodových dôvodov na území českých krajín), zmeny, sťažujúce a poľahčujúce faktory a reaguje aj načrtnutím hrubej štatistiky (napr. uvedením štatistiky z rokov 1898 – 1906). Aj vďaka dotvoreniu komplexného obrazu koncentráciou na mimoprávne pramene, vďaka okrajovým odkazom na dobovú literatúru a prepojeniu na iné spoločenské vedy, akými sú sociológia a sociografia, ide o veľmi kvalitnú a prínosnú publikáciu.

Autorkine doplňujúce poznámky pod čiarou v monografii sú veľmi bohaté a je zrejmé, že Ingrid Lanczová uskutočnila širokú a kvalitnú rešerš nielen literatúry, ale aj judikatúry a prehľad právnych predpisov, pričom neobišla žiaden relevantný zdroj poznatkov. Niektoré poznámky pod čiarou si však z dôvodu ich významu a opodstatnenia pre pochopenie dôležitých bodov publikácie zaslúžia miesto priamo v hlavnom texte – sú kľúčové pre pochopenie samotného textu a logickú nadväznosť. Rovnako, niektoré citácie dobových odborníkov a akademikov by bolo vhodné za účelom zrozumiteľnosti preformulovať a vysvetliť a tým ich jasnejšie prepojiť pre čitateľa s vlastnými úvahami autorky. Uvedenie a porovnanie štatistických dát vytvára priestor pre ďalšiu analýzu, ktorej by sa do budúcnosti mohla venovať nadväzujúca pozornosť. Práca so štatistikami môže priniesť zaujímavé a objektívne dáta, obzvlášť vyhodnotenie vývoja dopadov právnej úpravy rozvodov. Zaujímavým posunom by mohlo byť aj hlbšie porovnanie rôznych rozvodových dôvodov v európskych krajinách spolu s porovnaním dostupných štatistík miery rozvodov a využívaním rozvodových dôvodov. Vedecký prínos by podobne predstavovalo aj preskúmanie, či pluralita rozvodových dôvodov naozaj uľahčila rozvody a tým pádom či sa ich počet znásobil, alebo či uvedenie jedného generálneho rozvodového dôvodu v podobe rozvratu manželstva uvoľnilo príslovečné opraty tomuto inštitútu.

Záver monografie je kvalitným zhrnutím pre tak obsahovo hutnú publikáciu. Autorke sa podarilo vytvoriť charakterovo vysokohodnotnú monografiu, ktorá je obsahovo bohatá, logicky usporiadaná, založená na správnom uchopení teoretických právnych konceptov, na judikatúre, dobovej a súdovej literatúre, komparatistike a ktorá je originálnym prínosom pre vedeckú právnickú obec.

FRUTHOVÁ, Veronika – NOVÁK, Marek. *Originární způsoby nabytí vlastnictví v římském právu a dnes*. Praha: Auditorium, 2018, 264 s.

Martin Gregor
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Vydavatel'stvo *Auditorium* potešilo v závere roka 2018 členov romanistickej a právnohistorickej obce vydaním novej vedeckej monografie, ktorá sa bližšie zaoberá mechanizmom pôvodného nadobúdania vlastníckeho práva od rímskeho práva až po súčasnú úpravu v českom občianskom zákonníku. Predmetné dielo pochádza od autorov dlhodobo sa venujúcich vývoju vecných práv v dejinách.¹ Obaja pôsobia ako doktorandi na Katedre právnych dejín Právnické fakulty Univerzity Karlovy, čo spolu s ich zodpovedným prístupom k práci a hlbokou erudovanosťou, vytvára samo o sebe garanciu kvality predmetného diela.

Recenzovaná vedecká monografia ponúka čitateľovi mimoriadne zaujímavé a podnetné úvahy o nadobúdaní vlastníctva v dejinách, ktoré sú podopreté pedantne realizovaným vedeckým výskumom. Aktuálnosť tejto témy je o to vyššia, že monografia sa neobmedzuje len na dejinné spracovanie určitých právnych inštitútov, ale komparuje a interpretuje načrtnuté súvislosti s platnou právnou úpravou, čím celej problematike autori dodávajú invenciu, originalitu a predovšetkým „život“. Dokazujú, že právne dejiny a rímske právo majú stále široké možnosti na ovplyvnenie súčasnej právnej praxe. S uspokojením treba upozorniť na konštatovanie v závere monografie, podľa ktorého „*oblast vecných práv je v prameňoch rímskeho práva zachycena natolik podrobně, že jí mnohé současné zákoníky kopírují a mnohdy ani nedosahují takové propracovanosti, k jaké dospěli starověcí Římané.*“² Aká je to len výzva pre skupinku civilistov úzko sa profilujúcich na právo súčasnosti!

Z obsahového hľadiska možno načrtnúť, že prvú časť recenzovanej monografie autori zasvätili výkladu všeobecných súvislostí. Analyzovali pojem a podstatu vlastníctva, vymedzili subjekty a spôsobilý predmet vlastníckeho práva, vrátane krátkeho exkurzu do problematiky jeho nadobúdania. Konštatovali, že „*klasické římské pojetí vlastnictví se od toho současného příliš neliší. Čím se však liší, je okruh osob, které k němu měly přístup.*“³ V tomto kontexte možno vysoko oceniť propedeutický význam podobného prológu pre čitateľov, ktorí sa profesionálne nezaoberajú právnou romanistikou, pričom prehľadne, zaujímavo, no zároveň s potrebnou stručnosťou nás oboznamujú s elementárnym kvantom vedomostí potrebných na to, aby čitateľ mohol s plnou vážnosťou uchopiť pertraktovanú problematiku. V druhej časti sa autori následne podrobne zaoberajú jednotlivými spôsobmi pôvodného nadobudnutia vlastníckeho práva.

¹ NOVÁK, Marek. *Actio finium regundorum*. In *Cizinci, hranice a integrace v dějinách*. Praha: Auditorium, 2016, s. 104-113; NOVÁK, Marek. Terminologie vydržení v justiniánských Digestech na podkladě interpolací. In *Historia et interpretatio Digestorum seu Pandectarum*. Praha: Leges, 2016, s. 155-165; NOVÁK, Marek. Římskoprávní pohled na nabytí plodů v novodobých kodifikacích. In: *Dny práva 2017 (Days of Law 2017): (Re-)kodifikace úspěšné a neúspěšné*. Brno: Masarykova Univerzita, 2018, s. 122-135; ŠTĚTINOVÁ, V.: Vydržení v římském právu a dnes. In *Soudobé reflexe římského práva*. Praha: Univerzita Karlova, 2015, s. 117-126.

² FRUTHOVÁ, Veronika – NOVÁK, Marek. *Originární způsoby nabytí vlastnictví v římském právu a dnes*. Praha: Auditorium, 2018, s. 251.

³ FRUTHOVÁ, Veronika – NOVÁK, Marek. *Originární způsoby nabytí vlastnictví v římském právu a dnes*. Praha: Auditorium, 2018, s. 13.

Samotný výskum sa začína statúom o okupácii a derelikcii veci. Autori správne poukazujú na skutočnosť, že okupácia nebola výlučne produktom práva rímskeho, ale vo svojej podstate jestvovala už v prvotnopospolnej spoločnosti a operovalo s ňou napríklad aj staroegyptské právo. Ďalej monografia bližšie špecifikuje predpoklady pre kvalifikáciu veci nikoho (*res nullius*) ako jediného možného predmetu okupácie v rímskom práve. Postupne sa venuje jej jednotlivým podobám, pričom rozoznáva dve veľké skupiny objektov podľa toho, či dotknutá vec v minulosti bola vo vlastníctve rímskeho občana alebo nie.

Do prvej z nich zaradzuje napríklad dary mora – avšak už nie vyplavené veci spracované človekom – ulovené zvieratá, vybrané druhy nehnuteľností, či veci privlastnené od nepriateľov. Predmetné pojednanie je nezriedka spestrené zaujímavými podrobnosťami, v súvislosti s čím možno spomenúť napr. pravidlá a výnimky z *animus revertendi* (návyku vracat' sa) zvieratá v našom vlastníctve. Výklad pokračuje analýzou druhej skupiny vecí, ktorých podstatným znakom je ich opustenie pôvodným vlastníkom, teda derelikcia. Osobitná pozornosť je pritom venovaná určitým špecifickým problémom, napríklad inštitútu opusteného otroka, či opustených pozemkov (*ager desertus*).

Uvedený rímskoprávny fundament je následne komparovaný s právnou úpravou v novovekých kodifikáciách a v súčasnom českom práve. V tejto časti prevažujú úvahy o režime ulovených zvierat a opustených vecí podľa ABGB a Občianskeho zákonníku z roku 1964 (stále platného na Slovensku), čo vzbudzuje pozornosť najmä v súvislosti s doplnením relatívne podrobného výkladu o recentnom právnom stave v Českej republike. Za cenné možno pokladať najmä zmienky o vzájomných prepojeniach a (niekedy nečakaných) súvislostiach, spájajúcich všetky tri uvádzané systémy. Autori sa pritom nevyhýbajú ani oprávnenej kritike súčasného legislatívneho zakotvenia uvedenej problematiky, čo je vlastné aj všetkým nasledujúcim kapitolám.

Druhým analyzovaným inštitútom je pomerne lákavá a fantáziu podnecujúca problematika nálezú pokladu. Na základe deduktívnej metódy autori najskôr pristupujú k definovaniu termínu „poklad“, pričom v dôsledku analýzy výrokov rímskych právnikov dospievajú k praktickému pomenovaniu vecí, ktoré možno zhrnúť pod tento (prvoplánovo jasný, ale v skutočnosti pomerne zložitý) právny pojem. Podrobne analyzujú najrozličnejšie kazuistické situácie, ktoré nachádzajú svoju reflexiu v právnych prameňoch, no nevyhýbajú sa ani výskumu otázok, či možno poklad nadobudnúť prostredníctvom podriadených osôb, alebo aký vplyv na nadobudnutie pokladu mohla mať skutočnosť, že uschovávatel' prosto zabudol, kam ho ukryl. V neposlednom rade sa venujú aj oprávnenosti použitia rôznych prostriedkov na hľadanie pokladu, či dôsledkom úmyselného vyhľadávania tejto cennej veci. Samozrejme, že úprava v rímskom práve je aj v tomto prípade komparovaná s ustanoveniami ABGB, Občianskeho zákonníka z roku 1964 a súčasného českého civilného práva, kde sa opäť preukazuje schopnosť zdravého kritického uvažovania a hlbokého racionalizmu autorov.

Treťou analyzovanou oblasťou je nadobudnutie vlastníctva prírastkom, pričom autori symbolicky rozlišujú tri špecifické možnosti nadobudnutia vlastníckeho práva touto cestou. Ide o akcesiu v dôsledku neovládateľných prírodných síl (vody), ďalej k nej môže dochádzať aj v dôsledku spojenia dvoch hnutelných vecí, či spojenia hnutelnej a nehnuteľnej veci. V rámci prvej skupiny je v monografii postupne analyzované nadobudnutie vlastníctva k naplaveninám zeminy, vyschnutému riečisku, či k ostrovu vzniknutému v rieke.

Druhá oblasť pojednáva o nadobúdaní vlastníctva v dôsledku spojenia dvoch hnutelných vecí, z ktorých je spravidla jedna pokladaná za hlavnú a druhá za vedľajšiu vec. Autori sa fundovane venujú danej problematike nielen vo všeobecnosti, ale aj so

zameraním na konkrétne prípady, napríklad na zvarenie veci (*ferrumentatio*), zafarbenie veci (*tinctura*), napísanie textu na vec (*scriptura*), namal'ovania obrazu na vec (*pictura*), či vtkanie textilnej látky do veci (*textura*). Napokon spojenie nehnuteľnej a hnuteľnej veci je vykreslené najmä na podklade postavenia stavby na cudzom pozemku, čo sa spája s notoricky známou zásadou *superficies solo cedit* a jej dôkladnou analýzou. V rámci tejto kapitoly nechýba ani text o zasadení rastliny, či zasiatí semena na pozemku. Každý z pertraktovaných inštitútov nachádza svoju hlbokú reflexiu v novodobom a v súčasnom civilnom práve.

Štvrtá kapitola pomyselnej druhej časti analyzuje nadobúdanie vlastníctva k plodom. Osobitne sa zaoberá fenoménom ich separácie a percepcie. Za úplne opodstatnenú možno pokladať tendenciu autorov prikloniť sa k staršej Kaserovej mienke, že v podmienkach archaického Ríma nadobúdali plody do vlastníctva pôvodne ten, kto sa podieľal na ich vypestovaní. Až neskôr, po zabratí všetkej pôdy, sa presadilo kritérium vlastníctva pozemku, ktoré ostalo dominantným východiskom aj pre ABGB a nasledujúce kódexy. Autori sa ďalej brilantne vysporiadali s otázkami ohľadom nadobúdania plodov dobromyseľným držiteľom, pričom predostierajú hneď niekoľko doktrínálnych problémov, ktoré vzápätí presvedčivo riešia (spomenúť možno napríklad identifikáciu rozdielu medzi poctivou držbou a držbou *bonae fidei ex iusta causa*). Z oblasti percepcie sa osobitne venujú právnemu režimu požívateľa (*ususfruktuára*) a árendátora pri nadobúdaní plodov, pričom aj v tejto časti dochádza k priaznivej konjunkcii rímskoprávných základov a modernej koncepcie ich nadobúdania.

Piate zastavenie uchváteného čitateľa je venované nadobúdaniu vlastníctva spracovaním. Na základe kazuistiky rímskych právnikov autori predkladajú právny konštrukt uvedenej problematiky, pričom sa nevyhýbajú ani analýze známej kontroverzie medzi sabiniánmi a prokuliánmi v tejto oblasti. V ďalšom výskume pomeriavajú prienik Paulovej „prostrednej mienky“ do ABGB, pričom dospievajú k záveru, že tento zákonník upravil celú problematiku trochu odchyľne. Osobitne inšpirujúcim sa opäť stáva prepojenie platného stavu podľa Občianskeho zákonníka z roku 2012 s jeho historickými predchodcami až po rímskoprávnu doktrínu, ktorá podľa autorov aj tak hlboko ovplyvnila text ABGB vo sfére vecných práv.

V šiestej kapitole sa autori zaoberajú problematikou zmiešania (*commixtio*) a splynutia (*confusio*) veci. Pozoruhodným sa stáva už samotné terminologické pátranie po diferenciách oboch kategórií. Ešte zaujímavejším je predstretie viacerých zaujímavých hypotéz a otvorených otázok, ktoré vyplývajú zo zachovaných fragmentov rímskych právnikov v konkrétnych prípadoch zmiešania (napríklad obilia). Je pozitívne, že občiansky zákonník z roku 2012 opäť upravil inštitút zmiešania v § 1078 OZ, čo je v predloženej vedeckej monografii doplnené dômyselným výkladom s načrtnutím ďalšieho horizontu súvislostí a disproporcií rímskeho a súčasného práva.

Predložená vedecká monografia vrcholí magickou sedmičkou, ktorá celú problematiku originárneho nadobúdania vlastníctva završuje a dodáva jej pevné kontúry. Venuje sa problematike vydržania, ktoré bolo v rímskom práve upravené nepochybne najcelistvejšie. Vedecká monografia analyzuje tento inštitút tak z temporálneho, ako aj meritórneho hľadiska. Dôsledne zachytáva jeho vývoj od úpravy v Zákone XII. tabúl až po Justiniánske obdobie. Zároveň sa veľmi pregnantne venuje jednotlivým predpokladom vydržania ako je držba, spôsobilá vec, vydržacia lehota, či dobromyseľnosť spôsobilého držiteľa, pričom analyzuje viacero zásadných otázok v súvislosti s realizáciou vydržania. Ďalší vývoj inštitútu vydržania je zachytený aj vo výklade o ére moderných kodifikácií a presahov rímskoprávnej doktríny do súčasného práva.

Záverom možno konštatovať, že predložená kniha od Veroniky Fruthovej a Mareka Nováka dosahuje štandardy tých najlepších vedeckých monografií v československom priestore. Je spracovaná systematicky a prehľadne, pričom vedeckú dôkladnosť diela autori zmierňujú pútavým a ľahkým sprostredkovaním tejto náročnej problematiky čitateľovi. Hlavný text obohacuje úctyhodný poznámkový aparát (takmer 900 poznámok pod čiarou). Autori zručne pracujú s pôvodnými právnymi prameňmi – avšak nevyhýbajú sa ani doplnkom z neprávnych prameňov – a s priam mladíckou zanietenosťou ich interpretujú. Medzi použitou literatúrou nechýbajú ani príspevky z medzinárodne uznávaného *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung* (ZSS RA), či monografie zahraničnej proveniencie (a to takých vedeckých osobností ako bol Max Kaser, či Pietro Bonfante).

Z vyššie uvedených dôvodov možno recenzovanú vedeckú monografiu **vrelo odporúčať** nielen právnym romanistom, ale na základe jej širokého záberu aj právnym historikom vo všeobecnosti, ba vôbec nebude smelým konštatovaním ak naznačíme, že by nemala chýbať v knižnici žiadneho rozhladeného civilistu. Vedecká monografia má vysoký akademický potenciál, no môže mať zásadné presahy aj v právnej praxi, čo vyplýva z celkového poňatia problematiky originárneho nadobúdania vlastníckeho práva.

SPRÁVY

Správa z konania inauguračnej prednášky doc. JUDr. Matúša Nemca, PhD.

Martin Gregor

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Prof. JUDr. Karol Rebro, DrSc. zanechal nezmazateľnú stopu vo vývoji slovenskej právnej vedy. Sám patrilo do prvej generácie slovenských právnikov, ktorých na Univerzite Komenského vychovali ešte českí profesori. S jeho menom sa spájalo niekoľko znamenitých úspechov, ktoré nadchádzajúce generácie už nedokázali dosiahnuť. V akademickom roku 1949/1950 bol posledným rektorom Univerzity Komenského, ktorý pochádzal z Právnickej fakulty. Po takmer 70 rokoch bol v marci 2019 inaugurovaný za rektora prof. JUDr. Marek Števček, PhD. z Katedry občianskeho práva našej fakulty, priateľ a znalec dejín a teórie práva. V marci 2019 však nešlo o jedinú príležitosť, kedy by sme mohli veľkému profesorovi Karolovi Rebropi venovať spomienku.

Dňa 28. marca 2019 o 14,00 hod. sa v Amfiteátri Právnickej fakulty Univerzity Komenského konala inauguračná prednáška pána **doc. JUDr. Matúša Nemca, PhD.** na tému „*Nasciturus v rímskom práve*“. Vo svojej podstate šlo o prvú profesorskú prednášku venovanú rímskemu právu od roku 1946, kedy sa riadnym profesorom na základe inauguračného konania stal Karol Rebro.¹ Je to pozoruhodnejšie o to viac, že pán docent Nemec mal tú česť čerpať z vedeckých poznatkov profesora Rebra ako jeho úspešný doktorand, čím sa historický reťazec uzatvoril. V symbolickej atmosfére Amfiteátra Právnickej fakulty, impresívnej sály s množstvom architektonických detailov pripomínajúcich antiku (od rozloženia lavíc, stĺpy až po nádoby na oheň po stranách), bola časová a priestorová zhoda tohto podujatia jednoducho jedinečná.

Po privítaní členov Vedeckej rady Právnickej fakulty UK a ostatných záujemcov z radov verejnosti pán dekan, doc. JUDr. Eduard Burda, PhD., odovzdal slovo predsedovi inauguračnej komisie prof. JUDr. Jozefovi Klimkovi, DrSc, aby uviedol nadchádzajúce konanie. Pán profesor sa ujal svojej úlohy s povestnou gráciou a týmto spôsobom najprv predstavil členov inauguračnej komisie, za ktorých boli vymenovaní prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc. a prof. JUDr. PhDr. Miloš Večeřa, CSc., obaja z Právnickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne. Za ďalšieho člena komisie bol ustanovený predseda Společnosti pro církevní právo, prof. JUDr. Jiří Rajmund Tretera z Právnickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe, ktorý sa zo zdravotných dôvodov nemohol dostaviť osobne, aj keď konanie plnou váhou svojej autority podporil. Následne pán profesor Klimko obrátil svoju pozornosť na prítomných oponentov. Uviedol prof. JUDr. Michala Skřejpka, DrSc. z Právnickej fakulty Karlovej Univerzity v Prahe, ktorý po smrti pána profesora Blaha ostal jediným činným profesorom rímskeho práva na území Československa, veľadôstojného pána mons. prof. ThDr. PaedDr. ICLic. Jána Dudu, PhD. z Cirkevného súdu Spišského biskupstva, predsedu Slovenskej spoločnosti kánonického práva, a jeho magnificenciu prof. doc. JUDr. Mareka Šmída, PhD., z Právnickej fakulty Trnavskej univerzity, ktorý sa v dôsledku povinností rektora musel z ďalšej účasti ospravedlniť. Profesor Klimko konštatoval, že podľa platných predpisov sa môže konanie uskutočniť a v krátkosti predstavil inauguranta.

Pán docent Nemec pôsobí v akademickej obci nepretržite od roku 1993. V roku 2005 habilitoval na docenta v odbore „Rímske právo“ na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity. Jeho dlhoročná pedagogická prax našla reflexiu v úspešnom vytvorení vlastnej

¹ Dr. h. c. mult. prof. JUDr. Peter Blaho, CSc. bol menovaný za profesora na základe svojich zásluh listom od prezidenta Václava Havla, nie v inauguračnom konaní.

vedeckej školy spočívajúcej vo vedení šiestich ukončených doktorandov. Pravidelne sa zúčastňuje najvýznamnejších konferencií venovaných nášmu odboru, publikoval niekoľko cudzojazyčných štúdií aj v zahraničí, jeho učebnica cirkevného práva je dosiaľ od čias revolúcie v roku 1989 neprekonanou študijnou pomôckou mladých adeptov práva.

Následne predseda komisie udelil slovo inaugurantovi, aby predniesol svoju prednášku. Sám ju rozčlenil na tri časti, ktoré na seba organicky nadväzovali. Išlo jednak o výskum statusu nascitura v rímskom práve, pokračoval analýzou prístupu starých Rimanov k vyhnaniu plodu, čo napokon brilantne prepojil so súčasnosťou, keď poukázal na aktuálny postoj kánónického práva Katolíckej cirkvi a pozitívneho práva Slovenskej republiky k problematike interrupcií.

Východiskovou vedeckou metódou prvej časti jeho úvah bola detailná exegéza dostupných prameňov. Pri svojej prezentácii čerpal z bohatého pramenného materiálu, osobitne možno spomenúť Justiniánske Digestá a Paulove Sentencie. Podrobne sa zameral na právne postavenie nascitura a analyzoval aspekty, ktoré ho ovplyvňovali. Poslucháčov najskôr oboznámil s chronologickým vývojom pohľadu na nenarodené, ale už splodené dieťa, v rámci ktorého poukázal na určité osobitosti dedenia nascitura v staršom práve, tuhosť civilného práva, vrátane jej postupného prekonávania prostredníctvom inštitútov z praxe mestského a cudzineckého prétora, aby napokon obsiahol aj právo justiniánskeho obdobia (osobitne zaujímavou bola diferenciácia medzi princípom splodenia a princípom narodenia vo vzťahu k určeniu postavenia dieťaťa). Predmetnej problematike sa však chopil aj z dogmatického hľadiska, pričom do detailov analyzoval rozsah práv, ktoré nasciturovi právny poriadok antického Ríma priznával a k tomu organicky pripojil aj výklad o ochrane jeho záujmov prostredníctvom ustanoveného opatrovníka (*curator ventris*). Osobitný zreteľ venoval právnym účinkom narodenia dieťaťa, vrátane riešenia situácií, ak sa narodilo mŕtve, alebo bolo postihnuté neľudskou podobou, čo doložil kurióznymi príkladmi z prameňov. V neposlednom rade pritom preukázal aj znalosť práce s interpoláciami, keď demonštroval na viacerých fragmentoch zmenu postoja spoločnosti k otázke prospešnosti narodenia kreatúry. Kým v klasickom rímskom práve sa pokladalo narodenie dieťaťa s monštruóznou podobou za čosi neužitočné, v justiniánskom práve predsa len prevládal humanistickejší náhľad, podľa ktorého sa rodičom nesmelo pričítať na škodu, že takéto dieťa zachovali.

V druhej časti docent Nemec upozornil na skutočnosť, že rímskoprávne chápanie vyhnania plodu (*abactio partus*) bolo do značnej miery ovplyvnené gréckou filozofiou, čo demonštroval na základe pestrej palety vyjadrení z diel gréckych filozofov. Podľa jeho hypotézy bolo vyhnanie plodu vo všeobecnosti pokladané za porušenie patriarchálnych práv hlavy rodiny, ktorého tým žena pripravila o nádejné potomstvo. Nešlo však o zločin proti bohom alebo spoločnosti, vlastne trestanie tohto skutku nastupovalo len veľmi pozvoľne v období cisárstva, hoci proti podobnému konaniu protestovali mnohé významné osobnosti (napr. stoici ako Seneca, básnik Ovídius, satirik Juvenalis a ďalší). Prostredníctvom tejto časti docent Nemec preukázal široký rozhľad v neprávnych prameňoch antického Ríma, rímskych reáliách, ba aj vo sfére gréckej filozofie.

Problematike interrupcií sa venoval tiež v záverečnej časti svojej prednášky, v rámci ktorej preukázal hĺbku svojich znalostí z kánónického a konfesného práva. Právny stav *de lege lata* načrtol nielen na báze interpretácie ústavnej (čl. 15 ods. 1 Ústavy SR) a zákonnej úpravy (zákon č. 68/1957 Zb.), ale pozornosť venoval aj viacerým nálezom Ústavného súdu SR (za všetky napr. PL. 12/07). Národnú úpravu napokon podrobil komparácii s doktrínovými závermi rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské

práva, čím do najmenších detailov zhrnul túto náročnú problematiku. V oblasti kánonického práva analyzoval viacero kánonov Kódexu kánonického práva z roku 1983. Neuspokojil sa pritom len so záverom, že cirkev zakazuje výkon potratu, ale dômyselne vykreslil všetky praktické situácie, na ktoré kánonické právo reaguje uvalením trestných sankcií. Dokonca naznačil aj polemiku ohľadom časového vymedzenia potratu podľa kán. 1398 CIC, čo interpretoval vo svetle autentického výkladu Pápežskej komisie z roku 1988. Prejav docenta Nemca bol súvislý, vyznačoval sa sklonom k vecnosti, ktorú tak velebili už sami rímski právnici, pričom sám o sebe bol dôkazom jeho osobnostnej zrelosti a hlbkej erudície.

Po skončení inauguračnej prednášky profesor Klimko navrhol, aby sa diskusia k jej meritu konala až po prednesení oponentských posudkov. V dôsledku všeobecného súhlasu udelil slovo oponentom. Ako prvý vystúpil prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc., ktorý auditórium nadchol svojím energickým, no zároveň noblesným prejavom. Vyzdvihol nielen počet vedeckých grantových projektov, ktorým bol inaugurant úspešným riešiteľom, ale aj nadštandardný počet citácií a ohlasov na jeho publikačné výstupy. Na záver podotkol, že docent Nemec je uznávanou osobnosťou v rámci nášho odboru doma i v zahraničí. Po ňom zhrnul svoj posudok v podstatných rysoch profesor Duda, ktorý ocenil dlhodobý záujem docenta Nemca o výskum prirodzeného práva a jeho reflexií v rímskom a kánonickom práve. Uznalivo sa vyjadril o dlhoročnej pedagogickej práci docenta Nemca, o počte vychovaných doktorandov, vrátane vysokej kvality jeho článkov a konferenčných výstupov. Stotožnil sa s vyjadrením prof. Skřejpka, že ide o uznávanú a angažovanú osobnosť, ktorá nielen spĺňa inauguračné kritériá, ale si túto poctu aj skutočne zaslúži po stránke vedeckej i ľudskej. V dôsledku neprítomnosti prof. Šmída, sa ujal prečítania jeho posudku v plnom znení predseda inauguračnej komisie. Rezultát z dobrozdania tretieho oponenta bol kladný podobne ako predchádzajúce oponentské posudky, pričom nezaostával za nimi ani v rámci vyzdvihovania kvalít inauguranta a jeho vedeckej práce.

Následne profesor Klimko otvoril diskusiu k prednesenej problematike i oponentským posudkom, pričom možno vysoko oceniť priateľskú a otvorenú atmosféru, v ktorej sa niesla. Ako prvý v nej vystúpil prof. JUDr. Jozef Čentěš, PhD., ktorý vyzdvihol prínos inaugurantovej prednášky a zároveň na ňu reagoval zmienkou o trestnoprávných aspektoch realizácie interrupcie a trestných činoch súvisiacich s graviditou a pôrodom. To inšpirovalo k vystúpeniu aj doc. JUDr. Ing. Ondreja Blaža, PhD., ktorý predmetnú tému ešte viac rozvinul. Po patričnom vyjadrení inauguranta vystúpil prof. JUDr. Mojmír Mamojka, PhD. a požiadal ho o prednesenie návrhov de lege ferenda. Napokon o slovo požiadal pán dekan, doc. JUDr. Eduard Burda, PhD., ktorý celú problematiku interrupcií vhodne prirovnal k obsahu niekoľkých filmov, čím do diskusie vniesol cenný prvok populárnej témy práva vo filmovom umení. Diskusia sa viazala predovšetkým na problematiku regulácie interrupcií v dejinách a v súčasnosti, pričom určitá kontroverzia tejto témy vôbec nebola na ťarchu, práve naopak, podnecovala záujem prítomných členov Vedeckej rady. Preto jednou z vlastností tejto diskusie bola aj vysoká racionálnosť a vedeckosť jej vedenia.

Predseda inauguračnej komisie, prof. Klimko, ukončil verejnú časť inauguračného konania a následne vyzval členov komisie a oponentov, aby sa spoločne vzdialili za účelom vykonania hlasovania podľa platných predpisov. Vzhľadom na vysokú úroveň inaugurantovho prejavu, podnetné závery jeho prednášky a následnej diskusie, ako aj jeho celkový profil, nikoho neprekvapil výsledok hlasovania komisie, ktorý bol jednomyselne kladný. Na tomto základe bolo Vedeckej rade Právnickej fakulty predložené úctivé odporúčanie schváliť návrh na vymenovanie doc. JUDr. Matúša Nemca,

PhD. za profesora. Predmetný záver si v následnom tajnom hlasovaní osvojila aj samotná Vedecká rada Právnickej fakulty. Po búrlivom potlesku sa docent Nemec poďakoval zúčastneným za ich čas a pozval ich na pripravené občerstvenie.

Dňa 15. apríla 2019 predstúpil docent Nemec pred tzv. „veľkú“ Vedeckú radu Univerzity Komenského, kde úspešne obhájil vynesенý ortiel Vedeckej rady Právnickej fakulty. Inaugurantovi ostáva srdečne zablahoželať, vyjadriť obdiv nad dosiahnutými výsledkami a popriať mu veľa šťastia v budúcnosti.

Správa z habilitačnej prednášky a obhajoby habilitačnej práce JUDr. Branislava Fábryho, PhD.

Martin Gregor

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Nádej jari v sviežom povetrí spríjemňovala slnečné, piatkové popoludnie toho neskorého marcového dňa. Obraz rozkvetu a vitality, ktorý vtedy predostrela Bratislavčanom príroda, príjemne korešpondoval s jarou v akademickom prostredí. Nové vedecké výzvy, nové nádeje budúcej doby, príslub nových plodov dlhodobej vedeckej práce, to všetko sa snúbilo v habilitačnej prednáške pána **JUDr. Branislava Fábryho, PhD.**, ktorá sa konala dňa **29. marca 2019** o 14. hodine v priestoroch IURIDICA na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, našej drahej alma mater.

Vedecko-pedagogickí pracovníci, študenti i širšia verejnosť sa zhromaždila vo väčšom počte, aby si prišli vypočuť habilitačnú prednášku na nanajvýš aktuálnu tému „*Ludský genóm a ľudská dôstojnosť*“. Vzhľadom na súčasný technologický rozvoj sa každého človeka bytostne týka otázka ovplyvňovania našej genetickej výbavy prostredníctvom laboratórnych manipulácií a zasahovania do štruktúry DNA za účelom jej postupnej modifikácie. Na túto ústrednú myšlienku sa pokúšal habilitant reagovať z právneho hľadiska, analyzovať súčasný stav vo svete i v Slovenskej republike a pokúšal sa nájsť uspokojivé právne riešenia, ktoré by reflektovali rýchly rozvoj vedy a techniky v tejto oblasti. Nové technologické možnosti následne konfrontoval s maximou ľudskej dôstojnosti. Uspokojujúco pôsobí aj prepojenie právnej teórie s praxou, keďže habilitant je už vyše desať rokov členom Etickej komisie Ministerstva zdravotníctva SR.

Konanie otvoril úvodným príhovorom s noblesou a jedinečnosťou sebe vlastnou, predseda komisie, prof. JUDr. Jozef Klimko, DrSc. z domácej fakulty. Predstavil ctených oponentov a členov komisie, ktorí sa tiež zúčastnili konania. Za oponentov boli vymenovaní prof. JUDr. PhDr. Miloš Večeňa, CSc. z Právnickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne, doc. JUDr. Rudolf Kasinec, PhD. z Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a doc. JUDr. Gabriela Dobrovičová, CSc. z Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, ktorá sa pre svoje náhle zranenie dolnej končatiny nemohla habilitačnej prednášky zúčastniť. Medzi členov komisie patrili pán prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc. z Právnickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne a JUDr. Eduard Barány, DrSc., vedúci vedecký pracovník z Ústavu štátu a práva Slovenskej akadémie vied. Prof. Klimko ako predseda komisie následne predstavil habilitanta, vyzdvihol jeho dlhoročnú pedagogickú činnosť a vedeckú prácu odzrkadľujúcu sa v mnohých publikáciách. Následne ho vyzval, aby predniesol svoju dlho očakávanú prednášku.

Habilitant poukázal na to, že rozvoj biotechnológií predstavuje zrejme jeden z najväčších zlomov v dejinách ľudstva, ktorý možno porovnať len s účinkami priemyselnej revolúcie. Z časového hľadiska je však ich nástup oveľa razantnejší, čo podoprel aj krátkym historickým expozé zásahov do ľudského genómu. Realizácia postupného výskumu genetického materiálu človeka nachádza svoje vyjadrenie v konkrétnych výsledkoch, akými sú napríklad prvá realizácia umelého oplodnenia (fertilizácie in vitro) z roku 1978, pokusy o klonovanie cicavcov (konkrétne ovce Dolly) v roku 1997, vytvoreniu atlasu ľudského genómu z roku 2003, čo postupne viedlo k úsiliu o jeho uvedenie do editovania. V roku 2015 sa čínskym vedcom podarilo odstrániť gén beta-talasémie na ľudských zygotách, ktoré sa však nenarodili. Nemožno pritom opomenúť, že samotná choroba beta-talasémie bola komparatívnou výhodou

v niektorých oblastiach sveta postihnutých maláriou, pretože chorí jedinci boli odolnejší voči malárii. Koncom roka 2018 sa však v čínskych laboratóriách udiala ďalšia zlomová udalosť, keď ľudskej zygoty vedci „vystrihli“ určitú časť DNA, ktorá zodpovedala za uchytenie vírusu HIV na povrchu ľudskej bunky. V dôsledku tejto manipulácie sa narodili dvojčatá, pričom jedno z nich preukázateľne nemôže podľahnúť ochoreniu AIDS. Tento posun je o to výraznejší, že uvedené genetické zmeny možno dediť aj v ďalších generáciách, keďže tento pokus sa skončil narodením živých bytostí. Svoj výklad ukončil oboznámením prítomných s technickými súvislosťami editovania ľudského genómu, príslušnou terminológiou a ďalšími aspektmi, čo vzhľadom na značnú technologickú náročnosť témy zvládol s brilantnou ľahkosťou, čo tiež dosvedčuje jeho učiteľské majstrovstvo. Zároveň však uviedol viaceré zásadné problémy. Takéto praktiky môžu viesť napríklad k vyformovaniu takého typu športovcov, ktorý budú v dôsledku pozmenenej génovej výbavy pripravení lepšie znášať fyzickú záťaž. Ako na to bude právo reagovať? Rovnako je opodstatnené predpokladať úsilie veľkých štátov o vývoj tzv. super-vojakov. Ako možno regulovať snahy o vytvorenie eugenicky lepších jedincov? A v prípade ich naplnenia, aké budú ich vzťahy s ostatnou, pôvodnou ľudskou populáciou?

Podľa habilitanta platná právna úprava nedokáže s dostatočnou rýchlosťou reagovať na nové vedecké počiny v tejto oblasti, v dôsledku čoho sa oslabuje regulačná funkcia práva v spoločnosti. Určitou odpoveďou na tieto výzvy je vznik globálnej bioetiky, ktorá čerpá z viacerých právne záväzných dokumentov, ale aj inštrumentov soft law povahy. Následne doktor Fábry poslucháčom predstavil a detailne analyzoval najdôležitejšie pramene tejto disciplíny, napríklad *Dohovor Rady Európy o ľudských právach a biomedicíne* (č. 40/2000 Z. z.), *Dodatkový protokol o zákaze klonovania ľudských bytostí* (143/2001 Z. z.), či *Charta základných práv EÚ*, ktorá vylúčila reprodukčné klonovanie a eugenické praktiky (čl. 3 ods. 2). Významnú úlohu však možno pripísať aj nezáväzným dokumentom, ktoré boli vytvorené od 90. rokov 20. storočia na pôde organizácie UNESCO (napr. *Všeobecná deklarácia o ľudskom genóme a ľudských právach*, *Medzinárodná deklarácia o ľudských genetických dátach*, či *Univerzálna deklarácia o bioetike a ľudských právach* z roku 2005), ktoré požívajú širokú autoritu a usilujú sa o formovanie štandardov bioetiky na celom svete.

Profesor Klimko poďakoval habilitantovi za koncíznu, podnetnú a presvedčivú prednášku a otvoril k nej diskusiu. Svojím príspevkom obohatil poslucháčov ako prvý prof. JUDr. Jozef Čentěš, PhD., ktorý obrátil pozornosť na trestnoprávnu stránku klonovania a nedovoleného zásahu do genetického materiálu človeka (napr. trestný čin neoprávneného experimentu na človeku a klonovania ľudskej bytosti podľa § 161 Trestného zákona) a s habilitantom viedol obohacujúcu diskusiu o vhodnosti tejto právnej úpravy. Do diskusie sa ďalej prihlásil doc. PhDr. Dušan Stanek, CSc., ktorý poukázal na ekonomickú rovinu celého problému a zároveň sa opäť vrátil k predstave geneticky modifikovaných športovcov. S habilitantom ďalej diskutovali doc. JUDr. Juraj Vačok, PhD. a doc. JUDr. Margita Prokešinová, PhD. o ďalšom smerovaní bioetiky, pričom možno spomenúť aj zásadnú kritiku liberalizmu, ktorú napokon predniesol doc. JUDr. Ján Cuper, CSc., poukazujúc na prednosti prirodzeného evolučného vývoja. Na záver možno konštatovať, že priebeh diskusie bol plynulý, z obsahového hľadiska bola pozoruhodná praktickými závermi, ktoré habilitant vyvodzoval. V jej rámci sa ďalej rozvíjali širokospektrálne nuansy načrtnutej témy, ktorá nikoho nenechala ľahostajným. V jej závere sa prof. Klimko unanímne poďakoval zúčastneným za uchvacujúci zážitok a habilitantovi prenechal slovo na oboznámenie prítomných s obsahom jeho habilitačnej

práce, ktorá niesla názov „*Bioetika a právo*“, čím habilitant veľmi plynulo prešiel z téz svojej prednášky do ich reálneho uplatnenia vo svojej habilitačnej práci.

Už v úvode svojej práce autor poukázal na prepojenie práva, medicíny a filozofie ako určujúcich prvkov bioetiky. Habilitant ju chápe ako náuku o zodpovednom zaobchádzaní so všetkým živým. Dôsledne vymedzil predmet a pôsobnosť biomedicínskeho práva, čo ďalej rozvinul v druhej kapitole, ktorú venoval základným smerom bioetiky, pričom za mimoriadne podnetné možno pokladať, ako sa na tomto mieste usiloval nájsť vzťah medzi bioetikou a náboženstvom. Tretia kapitola bola venovaná problému spravodlivosti a rovnosti vo vzťahu k bioetike. Tu ide práve o problém rovnosti a diskriminácie v prípade eventúálnych „genetických vylepšení“. V nasledujúcej kapitole na tieto úvahy habilitant organicky nadviazal uvedením problematického vzťahu bioetiky a ľudskej dôstojnosti. V habilitačnej práci nechýbajú ani kapitoly, ktoré sa prakticky zaoberali problematikou využitia kmeňových buniek, genetického poradenstva, génovej analýzy, prenatálnej diagnostiky a výskumu embryí. Na základe vypočítaného možno konštatovať, že práca vo svojej celosti poskytuje veľmi zaujímavú štúdiu, ktorá je pre právnikov o to obohacujúcejšia, že im sprostredkuje pochopiteľným spôsobom zložité technické a medicínske termíny a postupy. Úsilie autora je korunované víziou vedeckého vývoja v 21. storočí.

Po prednese habilitanta nasledovalo oboznámenie prítomných s oponentskými posudkami, ktoré spájali nielen chválitebné slová na adresu autora práce, ale najmä ich pozitívny záver. Postupne sa vyjadril prof. Večeňa a doc. Kasinec, posudok za doc. Dobrovičovu prečítal v plnom znení predseda komisie, prof. Klimko. Habilitant zodpovedal na položené otázky a s veľkou mierou pokory sa vyjadril k posudkom a poďakoval sa svojím oponentom. V následnej diskusii sa k habilitačnej práci sa uznanlivo vyjadril aj Dr. Barány. Na to vystúpil prof. JUDr. Mojmír Mamojka, PhD., ktorý vyzdvihol osobnostnú stránku a ľudskosť habilitanta ako „*dobrého ducha tejto fakulty*“, čo následne potvrdil aj pán dekan, doc. JUDr. Eduard Burda, PhD., ktorý tiež vysoko ocenil prácu a pôsobenie doktora Fábryho.

Po uzavretí diskusie vyhlásil profesor Klimko verejnú časť habilitačného konania za skončenú a požiadal prítomných, aby ponechali priestor habilitačnej komisii pre realizáciu tajného hlasovania v zmysle príslušných predpisov. Vzhľadom na vynikajúci priebeh tohto konania výsledok nikoho neprekvapil. Komisia sa jednomyselne zhodla na tom, aby bol habilitantovi, JUDr. Branislavovi Fábrymu, PhD., udelený titul docent v odbore 3. 4. 2. Teória a dejiny štátu a práva. Všetci habilitantovi úprimne zagratalovali a následne sa na pozvanie habilitanta odobrali na bohaté občerstvenie, pri ktorom sa naďalej niesla povznecujúca diskusia o bohatých problémoch právnej vedy.

POKYNY PRE AUTOROV

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je elektronický recenzovaný vedecký časopis právnej vedy. Vychádza spravidla dvakrát ročne. Praktickým výstupom je poskytnutie priestoru v HTI na priebežné publikovanie vedeckých článkov, ktoré môžu byť využiteľné v procese tvorby dizertačných, habilitačných a iných prác vo vednom odbore právo, vo vednom odbore teória a dejiny štátu a práva a v príbuzných vedných odboroch.

Rukopisy posielajte v elektronickej podobe výlučne v editore Microsoft Word na e-mailovú adresu: hti.casopis@gmail.com.

Pri zostavovaní príspevku použite nasledujúcu šablónu:

Názov príspevku

Meno a priezvisko autora bez titulov

Názov vysielajúcej organizácie (napr.: Názov univerzity, Názov fakulty)

Abstrakt: Abstrakt v slovenskom alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku na desať až pätnásť riadkov na samostatnej strane. K abstraktu pripojte názov článku v anglickom jazyku a súčasne bibliografický riadok časopisu napr. *Historia et theoria iuris*, 2018, roč. 10, č. 1, s. (číslo strany doplní redakcia)

Kľúčové slová: Kľúčové slová v slovenskom jazyku alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku.

Samotný príspevok

Kontaktné údaje:

Meno a priezvisko so všetkými titulmi

e-mail

Názov pôsobiska

Adresa - ulica

PSČ Mesto

Štát

Formát príspevku

Prosím, akceptujte tieto pravidlá:

- 1) Šablóna má formát A4.
- 2) Šírka okrajov: 25 mm ľavý, 25 mm pravý, 25 mm horný a 25 mm spodný.
- 3) Odseky v rámci odstavca (resp. kapitoly alebo podkapitoly) navzájom neoddeľujte. Prvý riadok odseku odsadzte vždy o 10 mm od okraju. Odstavce (resp. kapitoly a podkapitoly) sa oddeľujú jedným riadkom.
- 4) Písmo a riadkovanie:
Rozsah príspevku je stanovený na 10 – 15 rukopisných strán. Používajte písmo typu "Times New Roman", a to veľkosti 12 so zarovnaním podľa okrajov, v poznámkach pod čiarou Times New Roman 10. Nedelajte slová na konci riadku a nečíslujte strany. Riadkovanie celého príspevku musí byť

jednoduché. Názvy kapitol a podkapitol sú vždy tučným písmom a číslované (veľkosť písma zostáva 12). Názov kapitoly má byť veľkými písmenami.

Citácie a poznámky uvádzať pomocou programu Microsoft Word pod čiaru na príslušnej strane pod seba a číslovať od 1-x, pritom číslo poznámky písať ako index.

Spôsob odkazovania:

Odkaz na monografiu (1 - 3 autori):

¹ BEŇA, Jozef. *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica: Iris, 2002, s. 26.

² GÁBRIŠ, Tomáš – JÁGER, Róbert. *Najstaršie právo na Slovensku? Pokus o rekonštrukciu predcyrilometodského normatívneho systému*. Bratislava: WoltersKluwer, 2016, 312 s.
Pozn.: dve alebo tri mená sa navzájom oddeľujú pomlčkou s medzerami po oboch stranách.

Odkaz na monografiu (viac ako 3 autori):

³ HOLEC, Roman et al. *Stopäťdesiat rokov slovenského družstevníctva: Víťazstvá a prehry*. Bratislava: Družstevná únia SR, 1995, s. 201-202.

Pozn.: čísla strán v rozpätí strán sa uvádzajú so spojovníkom.

Odkaz na zborník ako celok:

⁴ BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Slovensko v politickom systéme Československa: Materiály z vedeckého sympózia Časť 11. – 13. novembra 1991*. Bratislava: Historický ústav SAV, 1992, 99 s.

Pozn.: Ako prvý údaj sa uvádza meno editora, ak má primárnu zodpovednosť za zostavenie diela. Pri viacerých zostavovateľoch meno prvého na titulnom liste.

Pozn.: Osoby, ktoré majú sekundárnu zodpovednosť (napr. vedeckí redaktori, editori, prekladatelia...) sa uvádzajú za názvom.

⁵ *Slovenská veda: zborník zo 14. medzinárodnej konferencie*. Ed. Elena Nedorostová. Bratislava: Veda, 2001, 248 s.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej práci:

⁶ MICHÁLEK, Slavomír. Hodža a Osuský, názory a pozície v rokoch 1939 – 1945. In PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Milan Hodža štátnik a politik*. Bratislava: Veda, 2002, s. 301-317.

Odkaz na štúdiu publikovanú v periodiku:

⁷ ILLÝOVÁ, Zuzana. Úsilie o autonómiu Slovenska v prvých rokoch medzivojnového Československa. In *Historia et theoria iuris*, 2017, roč. 9, č. 1-2, s. 84-94.

Odkaz na elektronický zdroj:

⁸ TURČAN, Martin. Právo na odpor a použitie násilia. In *Projustice*. [online]. Dostupné na internete: <<http://www.projustice.sk/teoria-prava/pravo-na-odpor-a-pouzitie-nasilia>> [cit. 2018-03-15]

Odkaz na už uvedený prameň:

⁹ BEŇA, ref. 1, s. 40.

V prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa:

¹⁰ BEŇA, Vývoj, ref. 1, s. 12.

¹¹ ILLÝOVÁ, ref. 7, s. 85.

Odkaz na archívny prameň:

¹² Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Povereníctvo informácií a osvetu (ďalej PIO), kartón (ďalej k.), č. j. 785.

Odkaz na právny predpis:

- Zák. čl. XLIV/1868.
- Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. o zřízení samostatného státu československého.
- Ústavní dekret presidenta republiky č. 2/1940 Úř. věst. čsl. o prozatímním výkonu moci zákonodárné.
- Nariadenie SNR č. 33/1945Sb. nar. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva.
- Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní.
- Zákon SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení.
- Zákon č. 121/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Všeobecné poznámky:

- Ak v prameni nie je uvedené miesto vydania, rok vydania, vydavateľstvo uvádzame: b. m., b. r., b. v.
- V prípade viacerých miest vydania a vydavateľstiev sa názov vydavateľstva pridá k príslušnému miestu vydania: Praha: Argo; Bratislava: Concordia, 1999.
- Ak je viac miest vydania a len jeden vydavateľ, tak miesta vydania oddelíme bodkočiarkou a medzerou: Bratislava; Martin Osveta, 1956.
- Údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu. Preklad názvu sa môže pripojiť v hranatých zátvorkách.
- Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

